

TWÓRCZOŚĆ PLASTYCZNA
W ROZWOJU DZIECKA
W WIEKU PRZEDSZKOLNYM
I WCZESNOSZKOLNYM

MAŁGORZATA WIELĄDEK

Józefów 2024

TWÓRCZOŚĆ PLASTYCZNA W ROZWOJU DZIECKA
W WIEKU PRZEDSZKOLNYM
I WCZESNOSZKOLNYM

**Twórczość plastyczna w rozwoju dziecka
w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym**

RECENZJA NAUKOWA

**DR HAB. LIDIA MARSZAŁEK
DR KRZYSZTOF DZIURZYŃSKI
DR BARBARA PIETRZAK**

WYDAWCA

**AKADEMIA NAUK STOSOWANYCH WSGE
IM. A. DE GASPERI W JÓZEFOWIE
05-410 JÓZEFÓW, UL. SIENKIEWICZA 4
TEL./FAKS: 48 22 789 19 03, WWW.WSGE.EDU.PL
E-MAIL: WYDAWNICTWO@WSGE.EDU.PL**

ISBN

978-83-970303-1-2

DOI

10.13166/AWSGE/187894

PROJEKT, SKŁAD

GRZEGORZ WÓJCICKI

GRAFIKA

FLOVMEDIA – MAJA KRYMSKA

© COPYRIGHT BY AKADEMIA NAUK STOSOWANYCH WSGE IM. A. DE GASPERI W JÓZEFOWIE.
ALL RIGHTS RESERVED/ WSZELKIE PRAWA ZASTRZEŻONE. KOPIOWANIE, PRZEDRUKOWYWANIE
I ROZPOWSZECZNIANIE CAŁOŚCI LUB FRAGMENTÓW NINIEJSZEJ PUBLIKACJI BEZ ZGODY WYDAWCY
ZABRONIONE.

TWÓRCZOŚĆ PLASTYCZNA W ROZWOJU DZIECKA W WIEKU PRZEDSZKOLNYM I WCZESNOSZKOLNYM

Małgorzata Wielądek

Józefów 2024

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE.	8
-----------------------	---

ROZDZIAŁ 1. ROZWÓJ DZIECKA A TWÓRCZOŚĆ PLASTYCZNA

ROZWÓJ DZIECKA DO 10-12 ROKU ŻYCIA	12
Podstawowe informacje dotyczące rozwoju, narządów zmysłów oraz rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnym wieku szkolnym	12
ROZWÓJ UKŁADU NARZĄDÓW ZMYŚŁÓW	15
System dotyku	16
System słuchowy	16
System wzrokowy	17
System węchowy	18
System smakowy	18
System proprioceptywny	18
STRUKTURA ORAZ ZNACZENIE POSZCZEGÓLNYCH ETAPÓW ROZWOJU.	19
Pierwsza era rozwoju.	19
Druga era rozwoju (od 2–3 roku życia do 10-12 roku życia)	20
Rozwój motoryczny i fizyczny dziecka	21
Rozwój procesów poznawczych	23
Rozwój poznawczy	25
Rozwój pamięci	25
Rozwój mowy	26
ROZWÓJ TWÓRCZOŚCI PLASTYCZNEJ DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM I W CZESNYM WIEKU SZKOLNYM	27
ETAPY TWÓRCZOŚCI PLASTYCZNEJ DZIECKA. RYSUNEK DZIECKA	28
Okres bazgroty	30
Okres schematyczny/ ideoplastyka	33
Okres poschematyczny/ fizjoplastyka	40

ROZDZIAŁ 2. TWÓRCZOŚĆ PLASTYCZNA W EDUKACJI PRZEDSZKOLNEJ I WCZESNOSZKOLNEJ - ASPEKT TEORETYCZNY

Twórczość plastyczna w aspekcie teoretycznym	41
Założenia edukacji plastycznej w podstawie programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej	42
Współczesne kompetencje nauczyciela edukacji plastycznej. . . .	44
Ekspresja plastyczna dziecka	49
Pedagogika twórczości i pedagogika kreatywności	53
<i>Twórczość, kreatywność, innowacyjność</i>	<i>56</i>
Metody pracy rozwijające twórczą postawę dzieci	58
Podstawowe wiadomości z zakresu sztuki (plastyki) w wychowaniu przedszkolnym i edukacji wczesnoszkolnej	60
ABC plastyki. Podstawowe terminy plastyczne	61
<i>Punkt i linia. Różne rodzaje punktów i linii.</i>	<i>62</i>
<i>Kolor. Barwa. Plama</i>	<i>63</i>
<i>Kolory i barwy czterech pór roku.</i>	<i>65</i>
<i>Kształty. Kształty proste (figury geometryczne)</i>	<i>69</i>
<i>Kompozycja rytmiczna (rytm jako powtarzalność tych samych elementów) .</i>	<i>69</i>
<i>Bryła</i>	<i>70</i>
<i>Przestrzeń i ruch</i>	<i>70</i>
<i>Faktura</i>	<i>71</i>

ROZDZIAŁ 3. EDUKACJA PLASTYCZNA- ASPEKT PRAKTYCZNY

Techniki plastyczne, metody i formy pracy dydaktycznej w edukacji plastycznej w przedszkolu i szkole	73
Warsztat nauczyciela przedszkola i edukacji wczesnoszkolnej w zakresie edukacji plastycznej	75
<i>Techniki plastyczne</i>	<i>75</i>
<i>Techniki rysunkowe.</i>	<i>75</i>
<i>Wzbogacone techniki rysunkowe.</i>	<i>81</i>
<i>Techniki malarskie</i>	<i>82</i>
Techniki powlekane i druk, techniki dekoracyjne na płaszczyźnie, wydzieranka i wycinanka	86
<i>Techniki powlekane i druk.</i>	<i>86</i>
<i>Techniki dekoracyjne na płaszczyźnie.</i>	<i>88</i>
<i>Wydzieranka i wycinanka.</i>	<i>88</i>

KONSTRUOWANIE SCENARIUSZA DYDAKTYCZNEGO	93
PROPOZYCJE ZAJĘĆ PLASTYCZNYCH DLA DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM	
I WCZESNYM WIEKU SZKOLNYM	95
Wychowanie plastyczne dzieci trzyletnich	95
<i>Temat zajęć: Kolorowe kłębki (rysowanie kredką)</i>	96
<i>Temat zajęć: Słoneczko (linia jako kontur)</i>	96
<i>Zabawa w plenerze.</i>	97
Wychowanie plastyczne dzieci czteroletnich	97
<i>Temat zajęć: Kolorowe korale (lepienie z modeliny)</i>	98
<i>Temat zajęć: Deszczyk (rysowanie pędzlem).</i>	98
WYCHOWANIE PLASTYCZNE DZIECI PIĘCIOLETNICH	99
<i>Temat zajęć: Strach na wróbel (wycinanka płaska).</i>	99
WYCHOWANIE PLASTYCZNE DZIECI SZEŚCIOLETNICH	100
<i>Temat zajęć: Dom lalek (konstruowanie z pudełek, malowanie</i> <i>farbami plakatowymi)</i>	101
Zabawa w malarza	101
Scenariusz zajęć dla klas I-III	102
<i>Temat zajęć: Jak namalować pejzaż?</i>	102
ZAKOŃCZENIE	107
Twórczość plastyczna w aspekcie rozwoju dzieci w wieku	
przedszkolnym i młodszym wieku szkolnym	107
SŁOWNIK POJĘĆ PLASTYCZNYCH WPROWADZANYCH W PRZEDSZKOLU	
I SZKOLE. TERMINOLOGIA DODATKOWA	109
BIBLIOGRAFIA	113

WPROWADZENIE

Edukacja plastyczna w wychowaniu przedszkolnym i kształceniu zintegrowanym pełni rolę integrującą wobec większości dziedzin edukacji. We wczesnym okresie rozwoju psychicznego, plastyka, obok mowy, staje się dla dzieci podstawową formą wypowiedzi i czynnikiem rozwoju myślenia twórczego. Ten okres rozwoju psychicznego dzieci nazywa się wiekiem ekspresji w związku z silną potrzebą wyrażania siebie poprzez twórczą działalność plastyczną. Rozumowanie staje się wtedy czynnością poznawczą, a ekspresja plastyczna podstawową formą wypowiedzi. Edukacja plastyczna powinna być stałym elementem zajęć dydaktycznych oraz wychowawczych i opiekuńczych. Jest to szczególnie ważne, na poziomie elementarnym, kiedy u dzieci dokonuje się przełom natury psychicznej i następuje intensyfikacja procesów poznawczych, co sprawia, że większość z nich jest gotowa do nauki, która staje się stopniowo ich podstawową formą działalności.

Głównym celem opracowania jest przedstawienie edukacji plastycznej jako jednej z ważniejszych form działalności dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnym wieku szkolnym oraz wskazanie, że twórczość plastyczna wynika z potrzeb psychicznych dziecka przejawiających się we wszystkich formach aktywności i jest motorem rozwoju młodego człowieka.

Twórczość plastyczna jest procesem dokonywania zmiany, najlepszą strategią kierowania rozwojem. Takie założenie zmusza nas do poznania istoty twórczości zarówno w zakresie wytworów i dzieł, jak również mechanizmów rozwoju warunkujących proces twórczości. Wpływ pierwszych lat życia na późniejsze zachowania i działania osoby dorosłej jest faktem naukowo udowodnionym. Twórczość małych dzieci związana jest z jego własnym, konkretnym doświadczeniem i stanowi podstawy postawy badawczej. Dziecko rysując opowiada i objaśnia, zarazem odkrywa samo siebie i wyraża swój świat, jest z natury twórcą. Ekspresja dziecięca jest formą ujawniania się twórczej postawy dziecka.

Pierwsze zainteresowania naukowe twórczością plastyczną dziecka pojawiły w drugiej połowie XXI wieku (J. Ruskin 1857, E. Cook 1885, C. Ricci 1887). Od tego czasu napisano setki prac i publikacji. Wciąż pojawiają się nowe opracowania, których autorami są nauczyciele, praktycy, pedagodzy i psychologowie. To różnorodne podejście do twórczości plastycznej świadczy o bogactwie problematyki. Badania naukowe odkryły wiele interesujących problemów. Traktowały o badaniach nad wytworami plastycznymi, ich analizą, treścią artystyczną. W świetle literatury twórczość plastyczna ulega zmianom zarówno w formie wyrazu, jak i treści.

Rozpatrywanie rozwoju formy i treści plastycznej nie może ograniczać się jedynie do tematyki podstawowej. Transformacja zewnętrznego świata wymaga od nas ciągłego poszukiwania. Przedstawiciele nowego wychowania podkreślają znaczenie twórczości plastycznej, czyli wartościom człowieka podczas aktywnego uczestnictwa w procesie tworzenia.^[1]

Potrzeba napisania niniejszej pracy zrodziła się z zauważonego w obecnych czasach trendu pojmowania i traktowania twórczości dzieci. Autorka żywi nadzieję, że w skromnym zarysie w rozprawie połączy kilka punktów widzenia w omawianym problemie.

Po pierwsze autorka w publikacji chce udowodnić tezę stwierdzającą, że aktywność plastyczna jest niezbędna do prawidłowego rozwoju dziecka. Wskazuje w publikacji na podległość między działaniami plastycznymi a zakresem motoryki dużej, motoryki małej, integracji sensoryczno-motorycznej oraz zależności, które mają wpływ na wszechstronny rozwój dziecka również w aspekcie poznawczym, wychowawczym i terapeutycznym.

Po drugie założeniem traktatu jest wskazanie, że poziom kreatywności i umiejętności plastycznych jest nie tylko zależny od *naturalnych* predyspozycji ogólnych i zdolności, ale także od doświadczanej stymulacji wyniesionej z wczesnego dzieciństwa. Celem jest także utwierdzenie, że warunki rozwojowe oraz kierunek wychowawczy rozwijający twórczość dziecka jest istotą w twórczości plastycznej. Wskazując, że system wychowawczy placówek oświatowych często poprzez nadmiar kart pracy, działania szablonowe, nacisk realizmu, brak kompetencji miękkich (motywowania innych, inteligencję emocjonalną) nauczycieli, wywołują w konsekwencji niechęć do postawy

^[1] S.L. Popek, *Psychologia twórczości plastycznej*, Kraków 2010, s. 15-17.

twórczej dziecka. Z doświadczeń autorki wynika, że powyższe tendencje są praktykowane w przedszkolach, szkołach, co wskazuje na założenie, że bierność poznawcza oraz usztywnione poczucie estetyki są uwarunkowane niskimi lub brakiem doświadczeń w wieku dziecięcym i wczesnoszkolnym. Stąd próba, która na pewno nie jest wyczerpaniem obszernego tematu, ale inspiracją do dalszych poszukiwań, do uporządkowania, wzbogacenia ogólnej wiedzy o rozwoju oraz biegłości w aktywnościach plastycznych, która zdaniem autorki może podnieść skuteczność nauczycieli w kształceniu plastycznym.

Po trzecie, autorka zakłada, że uda się jej częściowo poszerzyć kompetencje nauczycieli edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej dotyczące twórczości plastycznej oraz jako wieloletni praktyk wskazać na ważność zachowania żywego entuzjazmu w stosunku do twórczości plastycznej dzieci wraz z kreatywnym poszukiwaniem inspirujących działań.

Materiałami źródłowymi, które posłużą do niniejszej publikacji będzie literatura dotycząca psychologii twórczości plastycznej, psychologii rozwoju dziecka, wychowania plastycznego, pedagogiki twórczości i kreatywności w zakresie teoretycznym i praktycznym oraz wybranych problemów. Zebrany materiał pozwoli na zrealizowanie metodą syntetyczno – krytyczną potwierdzenia tez wskazanych w pracy. Zostanie dokonana analiza zebranego materiału, po to by wskazać najważniejsze pojęcia adekwatne do zamierzonego tematu, przedstawić argumenty, ustalić fakty oraz odkryć ich sens w kontekście rozpatrywanych stwierdzeń.

Wprowadzając w kluczowe zagadnienia publikacji, przedstawiona została tematyka dotycząca rozwoju dziecka oraz narządów zmysłów, które przenikają się wzajemnie i są od siebie zależne umożliwiając spojrzenie we właściwy sposób na zagadnienie rozwoju, a co za tym idzie kształtowaniem postawy twórczej opierając się na założeniach, że możliwości twórcze tkwią w każdym dziecku i należy je umiejętnie rozwijać.

W rozdziale drugim przedstawiono zagadnienia dotyczące twórczości wraz z cechami, które rozwijają osobowość wskazującą na postawę twórczą. Ukazano także aspekt teoretyczny edukacji plastycznej. Autorka uwzględnia w swojej pracy komentarz dotyczący podstawy programowej dla wychowania plastycznego ze wskazaniem na kompetencje kluczowe oraz charakteryzuje główne założenia pedagogiki twórczości i kreatywności. Omawiając zalecenia z podstawy programowej edukacji plastycznej autorka przedstawia kompetencje

nauczycieli w tym przedmiocie wskazując również czynniki utrudniające rozwijanie się twórczości plastycznej. W dalszej treści omówione zostały sposoby rozwijania ekspresji plastycznej dziecka wraz z wiedzą naukową dotyczącą podstawowych wiadomości z zakresu sztuki oraz terminologią.

Rozdział trzeci to próba podzielenia się doświadczeniami w dziedzinie edukacji plastycznej, poparte wieloletnim doświadczeniem zawodowym autorki i poszukiwaniami optymalnych rozwiązań. Znalazły się tam doniesienia dotyczące przekładania się teorii na praktykę z podaniem metod i technik pracy wraz ze środkami dydaktycznymi. Przedstawiono warsztat pracy nauczyciela przedszkola i edukacji wczesnoszkolnej w zakresie wychowania plastycznego. Zaprezentowane zostały techniki plastyczne, które mogą być stosowane w przedszkolu i szkole oraz przykładowe scenariusze zajęć.

Publikację kończy słownik pojęć plastycznych wprowadzanych w wychowaniu przedszkolnym i kształceniu ogólnym na I etapie edukacyjnym.

Pozycja adresowana jest do osób, które zajmują się problematyką edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Zawarte w monografii omówienia będą przydatne dla nauczycieli, pedagogów oraz studentów kierunków pedagogicznych, stanowiąc lekturę uzupełniającą.

ROZDZIAŁ 1

ROZWÓJ DZIECKA A TWÓRCZOŚĆ PLASTYCZNA

ROZWÓJ DZIECKA DO 10-12 ROKU ŻYCIA

PODSTAWOWE INFORMACJE DOTYCZĄCE ROZWOJU, NARZĄDÓW ZMYŚŁÓW ORAZ ROZWOJU DZIECKA W WIEKU PRZEDSZKOLNYM I WCZESNYM WIEKU SZKOLNYM

Rozwój jest pojęciem ogólnym i bardzo złożonym, wywodzącym się z filozofii. Zostało ono wprowadzone przez Arystotelesa, jako pomocne w udzielaniu odpowiedzi na pytanie, jak pojmować istotę tego, co leży u podłoża różnorodnych zmian w zjawiskach. Problematyka szczeblowości rozwojowej była już poruszana w starożytności. Współcześnie rozwój człowieka rozpatrywać można w ramach wielu nauk szczegółowych. Duży wpływ na sposób uprawiania badań w psychologii rozwoju, szczególnie w psychologii rozwoju małego dziecka wywarły koncepcje etologiczne, gdzie myślenia etologicznego należy doszukiwać się w dziewiętnastowiecznych pracach naturalistów. Za prekursorów należy uznać Konrada Lorenza oraz Niko Tinbergena, którzy prowadzili liczne obserwacje a ich prace wywarły ogromny wpływ na psychologię rozwoju.^[2]

Dla pedagogów podstawowymi i wzajemnie przenikającymi się kategoriami naukowymi są dyscypliny psychologiczno-pedagogiczne, uwzględniające procesy zachowawczo-społeczne. Obecnie w tej materii naukowej wyróżnić możemy bardzo wielu znaczących teoretyków, rozmaicie definiujących ten proces rozwoju.

Terminy *zmiana* i *rozwój* często bywają używane zamiennie. Pojęcie rozwoju utożsamiane jest pojęciem postępu.

Rozwój definiowany według Władysława Krajewskiego jest monotonicznym ciągiem zmian, określającym kilka cech, którymi musi charakteryzować

^[2] A. I. Brzezińska, K. Aplett, B. Ziółkowska, *Psychologia rozwoju człowieka*, Gdańsk 2015, s. 27.

się rozwój. Wskazuje nam kierunek, że powinna być to zmiana względnie długotrwała o charakterze jednokierunkowym otwartym, tworzącym uporządkowaną w czasie sekwencję, dotyczącą wewnętrznej struktury obiektu, względnie nieodwracalne tkwiące w samym zmieniającym się układzie. Krystyna Zamiara uwyrażnia, że rozwój następuje wtedy, gdy zmiany układu mają charakter stały, stopniowy oraz jednokierunkowy, są nieodwracalne, postępują w integracji wewnętrznej uznając system filozoficzny Georga Wilhelma Friedricha Hegla. Rozwój w tym kontekście ma charakter przemian jakościowych.^[3]

Maria Żebrowska rozwój rozumie jako proces polegający na ilościowym wzroście oraz na jakościowych przemianach ważnych funkcji i właściwościach psychicznych, na powstawaniu w toku poznania i działania nowych wyższych form odzwierciedlenia rzeczywistości. Te nowe właściwości decydują o przechodzeniu rozwoju przez kolejne, coraz wyższe etapy (okresy i fazy)^[4]. Rozwój dokonuje się w różnych obszarach, które przenikają się wzajemnie i są od siebie zależne. Na ich ostateczny obraz wpływają informacje z zewnątrz (naciski społeczne), a także wewnętrzne informacje (naciski biologiczne). Dopiero wzięcie pod uwagę wszystkich tych czynników umożliwia spojrzenie we właściwy sposób na zagadnienie rozwoju.

Pojęcie rozwoju oznacza ciąg przemian o określonym ukierunkowaniu. J. Cieślík definiuje rozwój jako: *proces ukierunkowanych zmian, w których można wyróżnić następujące po sobie etapy przemian (fazy rozwojowe) danego obiektu, wykazujące różnicowanie danego obiektu pod określonym względem. Rozwój ma charakter progresywny, jeżeli w jego wyniku powstaje nowa, wyższa jakość.*^[5] Działanie dziecka, które kształtuje jego psychikę i świadomość, rozwija się pod wpływem zarówno właściwości wrodzonych jak i środowiskowych, a także dzięki kierującej roli wychowania i nauczania.

Człowiek zmienia się przez całe życie, to jest w okresie dzieciństwa, dorastania i dorosłości. Jakość ścieżki rozwojowej zależy od właściwości, w jakie zostanie wyposażony przez naturę oraz jakość środowiska. Dopasowanie

^[3] Tamże, s. 27-29.

^[4] M. Żebrowska, *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, Warszawa 1986, s. 153.

^[5] J. Cieślík, M. Drozdowska, A. Malinowski, *Zjawiska rozwoju biologicznego człowieka* [w:] A. Malinowski, J. Strzałka (red.), *Antropologia*, Warszawa-Poznań 1985, s. 432.

jest czynnikiem wyznaczającym tempo i rytm procesu rozwoju oraz jakość osiągnięć rozwojowych w różnych sferach.^[6]

Dzieciństwo to niezwykle ważny okres, trwający od 2-3 do 10-12 roku życia. Jest czasem znaczących zmian we wszystkich sferach funkcjonowania dziecka. W tym stadium rozwoju można wyróżnić trzy etapy: wczesne dzieciństwo, czyli wiek poniemowlęcy obejmujący 2 i 3 rok życia dziecka, środkowe dzieciństwo, nazywane wiekiem przedszkolnym, trwające do 4-6 roku życia oraz późne dzieciństwo, wiek szkolny, który przypada na 6-7 rok życia do 10-12 roku życia.^[7]

Obserwując rozwój dziecka od jego urodzenia zauważamy, że jest ciągiem przemian. Rozwój ten, mimo różnic indywidualnych, przebiega w sposób podobny u dzieci w tym samym wieku. Działanie dziecka, które kształtuje jego psychikę i świadomość, rozwija się pod wpływem zarówno właściwości wrodzonych jak i środowiskowych, a także dzięki organizującej oraz kierującej roli wychowania i nauczania, w tym twórczości plastycznej.

Rozwój to ciągły czas przeobrażeń zmierzających do pełnej dojrzałości. Wiedza o prawidłowościach rozwojowych oraz znajomość czynników różnicujących osobniczo dzieci, warunkują efekty pracy dydaktycznej i wychowawczej nauczycieli. Znajomość wiedzy o rozwoju człowieka pomoże znaleźć w procesach biologicznych uzasadnienie stosowanych metod pracy. Należy również pamiętać, że każde dziecko może reprezentować odmienny typ rozwoju i każdy w jakiś sposób odbiega od idealnej sylwetki ucznia.

Niezaprzeczalne jest, że wszystkie sfery rozwojowe łączą się ze sobą i są ze sobą mocno związane. Faktem jest, iż nieznanomość zagadnień dotyczących przemian, stwarza liczne trudności w ocenie prawidłowości rozwoju, ustalaniu czynników, które rozwój zaburzają.

Z punktu widzenia rozwoju człowieka, zwłaszcza małego dziecka, również bardzo istotna jest współpraca wszystkich systemów zmysłowych. W naszym życiu ogromną wagę odgrywają narządy zmysłów. Znamienite jest znaczenie wzroku, słuchu, węchu, smaku, dotyku i układu przedsionkowego. Odbierane

^[6] A. I. Brzezińska, B. Ziółkowska, K. Appelt, *Psychologia rozwojowa...*, dz. cyt., s. 61.

^[7] Tamże, s. 123. , Warszawa 1986, s. 153. J. Cieślak, M. Drozdowska, A. Malinowski, *Zjawiska rozwoju biologicznego człowieka* [w:] A. Malinowski, J. Strzałka (red.), *Antropologia*, Warszawa-Poznań 1985, s. 432. A. I. Brzezińska, B. Ziółkowska, K. Appelt, *Psychologia rozwojowa...*, dz. cyt., s. 61.

przez systemy zmysłów bodźce docierają do układu nerwowego, niosąc informacje o świecie, pozwalając go poznać i się go nauczyć.

Poszczególne zmysły mają charakterystyczne receptory, które są wrażliwe na określony typ bodźców. Bardzo ścisła współpraca czynnościowa systemów zmysłowych powoduje, że tworzą one jeden układ narządów zmysłów. Różne rodzaje informacji zmysłowych docierających do układu nerwowego po zintegrowaniu wytwarzają odpowiedzi, które budują niezbędne podstawy do psychoruchowego rozwoju dziecka. Integracja tych czynności rozpoczyna się już w pierwszych tygodniach życia wewnątrzłonowego, gdzie intensyfikuje się po urodzeniu do końca okresu przedszkolnego.

Współpraca wszystkich narządów zmysłów w wieku 3.-6. lat daje podstawy rozwoju oraz pomaga osiągnąć dziecku dojrzałość do podjęcia nauki w szkole.^[8]

ROZWÓJ UKŁADU NARZĄDÓW ZMYŚŁÓW

Problematyka wpływu narządów zmysłu na funkcjonowanie człowieka jest zagadnieniem dość nowym, jednak zyskały się już wiele opracowań. Publikacje twórczyni teorii integracji sensorycznej A. J. Ayres również doczekały się wielu wznowień. Stanowią inspirację dotyczącą tego zagadnienia. Zasadnym jest potrzeba znajomości narządów zmysłów wraz z potrzebą oddziaływań sensorycznych. W dalszej treści rozdziału zaprezentowane zostaną podstawowe informacje dotyczące narządów zmysłów oraz ich wpływu na rozwój dziecka. Celem jest zrozumienie, jaką rolę odgrywa integracja sensoryczna oraz motoryka w rozwoju dziecka, a także całościowe spojrzenie przez pryzmat potrzeb sensorycznych.

Zaburzenia pracy systemów zmysłowych mogą świadczyć o niepokojących zachowaniach dzieci. Są to między innymi problemy z nieustaloną lateralizacją, sprawnością manualną i grafomotoryczną, trudnościach w czytaniu i pisaniu, wypowiedziach sensorycznych i motorycznych we wczesnej edukacji czy w obszarze motoryki i integracją bilateralną u dzieci przedszkolnych.

Wśród wybranych zagadnień dla celu publikacji przygotowano krótkie opracowania dotyczące znaczenia dotyku, wzroku, słuchu, węchu oraz układu

^[8] V.F. Maas, *Uczenie się przez zmysły. Wprowadzenie do teorii integracji sensorycznej*, Warszawa 1988, s. 5.

proprioceptywnego mające na celu zrozumienie mechanizmów kierujących procesem sensoryczno – motorycznym.

SYSTEM DOTYKU

System dotyku rozwija się jako pierwszy. Już między 6 a 8 tygodniem ciąży pojawia się wrażliwość na dotyk w okolicy ust i nosa, następnie czoła i policzków. Następnie wrażliwe na dotyk stają się ręce i nogi. Około 12-14 tygodnia ciąży płód odbiera wrażenia dotykowe prawie całym ciałem.^[9] Odbiór wrażeń staje się świadomy około 19.-20. tygodnia ciąży, kiedy to płód ssie kciuk. Najbardziej wrażliwe na dotyk są opuszki palców, okolic ust i języka. To te części ciała staną się po urodzeniu narzędziami poznawania świata przez niemowlę. Z uwagi na swoją prymarność dotyk staje się najważniejszym systemem zmysłowym dla dziecka oraz źródłem informacji o ciele i środowisku zewnętrznym.

System dotykowy odgrywa bardzo ważną rolę w funkcjonowaniu człowieka. Wpływa między innymi na rozwój planowania motorycznego, ma pośredni związek z nauką pojęć przestrzennych, odpowiada za wzrost organizmu. Małe dziecko musi doświadczać świata dotykiem, zbiera wtedy informacje jakościowe o obiektach, buduje wiedzę na ich temat. Brak doznań dotykowych może negatywnie wpłynąć na rozwój dziecka.^[10]

SYSTEM SŁUCHOWY

Początki rozwoju percepcji słuchowej sięgają do okresu prenatalnego. System słuchowy kształtuje się około 4 tygodnia życia płodowego, najpierw powstają pęcherzyki słuchowe, a od około 6 tygodnia ciąży rozwija się nerw słuchowy. Badania dowiodły, że już po 12 godzinach od urodzenia noworodek reaguje na rytmiczne dźwięki mowy ludzkiej, zaś od drugiego miesiąca życia rozróżnia fonemy (ba, ga, pa) – dźwiękowe składniki słów. Od 2 tygodnia życia osesek reaguje na odgłosy o niskiej częstotliwości, a także na dźwięki rytmiczne i powtarzane. Wiąże się to z rozwojem odruchu orientacyjnego. Między 3 a 8 miesiącem życia obniża się próg wrażliwości słuchowej dziecka.

^[9] L. Eliot, *Co tam się dzieje? Jak rozwija się mózg i umysł w pierwszych pięciu latach życia*, Poznań 2003, s. 182.

^[10] M. Wiśniewska, M. Plandowska, A. Mikler – Chwastek, *Biomedyczne podstawy rozwoju dziecka dla studentów pedagogiki, opiekunów w żłobku i nauczycieli wychowania przedszkolnego*, Warszawa 2021, s. 167-169.

Około 2-3 miesiąca życia dziecko zaczyna reagować na głos matki i pojawia się na jego twarzy uśmiech społeczny. Około 7-8 miesiąca główną rolę w odbiorze mowy spełnia melodia i ton, a nie jej znaczenie. Dzieci trzyletnie upraszczają budowę harmoniczną utworu, a także dostosowują motywy do jednego akordu lub fazy. Wraz z wiekiem wzrasta ostrość słuchu, a swą dojrzałość osiąga w 10 roku życia.^[11]

Istnieje duża współzależność rozwojowa i funkcjonalna między systemem przedsionkowym a systemem słuchowym.^[12] System słuchowy może wtórnie wpływać na funkcjonowanie przedsionka, napięcie mięśniowe, okulomotorykę (pracę gałek ocznych), koordynację ruchową i mechanizmy równoważne. Słuch fizjologiczny, słuch fonematyczny, analiza i synteza słuchowa oraz pamięć słuchowa mają istotny wpływ na prawidłowy rozwój mowy.^[13]

SYSTEM WZROKOWY

Rzeczywistość systemu wzrokowego zaczyna się około 3-4 tygodnia ciąży. Jest to stosunkowo najmniej rozwinięty system zmysłowy, ponieważ w okresie płodowym nie docierają do niego bodźce. Nie oznacza to, że płód nie widzi. Dziecko rozróżnia natężenie światła od 33 tygodnia ciąży. Noworodek nie ma w pełni dojrzałego systemu wzrokowego, ale mielinizacja nerwów wzrokowych postępuje bardzo szybko już od pierwszego dnia życia. Dziecko reaguje na bodźce świetlne i potrafi zatrzymać na nich wzrok, nie ma jednak odpowiedniej ostrości widzenia. Do 2 miesiąca życia dziecko widzi peryferiami oka. Dwumiesięczne dziecko dłużej śledzi bryły trójwymiarowe, niż dwuwymiarowe. Trzymiesięczne niemowlę poznaje już twarz swojej matki, a za miesiąc będzie zatrzymywało wzrok na kolorze czerwonym i niebieskim. Początkowo lepiej spostrzega barwy czarne i białe, a już między 7 a 8 miesiącem życia widzi inne barwy. Trzyletnie dzieci różnicują cztery podstawowe barwy: czerwoną, niebieską, żółtą i zieloną. Pięcioletnie dziecko potrafi określić wielkość przedmiotu z danej odległości, potrafi również dostrzec

^[11] M. Przetacznik – Gierowska, G. Makiełło-Garża, *Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego*, Warszawa 1985, s. 108.

^[12] A. J. Ayeres, *Dziecko a integracja sensoryczna*, Gdańsk 2015, s. 83.

^[13] B. Woynarowska, A. Kowalewska, Z. Izdebski, K. Komosińska, *Biomedyczne podstawy kształcenia i wychowania. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2010, s. 168-169.

znaną cechę w nowym przedmiocie, a zdolności te wiążą się ze wzrostem ostrości wzroku.^[14]

SYSTEM WĘCHOWY

System węchowy zaliczany jest do zmysłów chemicznych. Rozwój nozdrzy i komórek węchowych zaczyna się około 7 tygodnia ciąży. W 28 tygodniu ciąży płód potrafi odbierać silne zapachy, wspomagany przez płyn owodniowy. Noworodek bez trudu rozpoznaje zapach piersi mamy i jej mleka. Wrażenia węchowe zapamiętywane są łatwo i trwale, tworząc oprawę emocjonalną ludzkich przeżyć. Bodźce węchowe aktywują pamięć człowieka. Stymulacja węchowa wykorzystywana jest w różnych oddziaływaniach terapeutycznych.^[15]

SYSTEM SMAKOWY

System smakowy, podobnie jak węchowy rozwija się około 7 tygodnia ciąży. W trzecim trymestrze płód rozróżnia smak słodki i gorzki. Receptory smakowe człowieka możemy podzielić na receptory smaku: słodkiego, słonego, kwaśnego, gorzkiego, umami (smak glutaminianu sodu) oraz tłustego odczuwalnego jako dość nieprzyjemny i oleisty.

SYSTEM PROPRIOCEPTYWNY

Propriocepcja to zdolność rejestrowania ruchów kończyn, położenia ciała w przestrzeni oraz szybkości i siły ruchów w stawach.^[16] Informacje te dają mózgowi wiedzę na temat tego, gdzie znajduje się każda część ciała i w jaki sposób się porusza. Układ proprioceptywny oraz układ przedsionkowy to najszybciej dojrzewające i rozwijające się układy zmysłów. Odruchy można już zauważyć w życiu prenatalnym. Są ściśle powiązane ze zmysłem równowagi, wpływając na napięcie mięśniowe dzieci. Receptory sensoryczne znajdują się w mięśniach, stawach i sąsiadujących tkankach. Niektóre znajdują się w uchu wewnętrznym wspierając mechanizmy utrzymania równowagi. Proprioceptory

^[14] M. Wiśniewska, M. Plandowska, A. Mikler – Chwastek, *Biomedyczne podstawy rozwoju dziecka ...*, dz. cyt., s. 174.

^[15] V.F. Mass, *Uczenie się przez zmysły...*, dz. cyt., s. 81-82.

^[16] Tamże, s. 58.

przyczyniają się do rozwoju i doskonalenia motoryki dużej i małej stymulując rozwój mięśni i stawów.^[17]

Proces integracji czynności zmysłowo – ruchowych rozpoczynający się w okresie płodowym i kończący się około 6-7 roku życia stanowi podstawę do rozwoju umiejętności emocjonalno-społecznych oraz umiejętności niezbędnych do samodzielnego życia.^[18]

Młodszy wiek szkolny jest natomiast okresem intensywnego rozwoju wrażliwości zmysłowej, tj. zdolności do odbierania wrażeń słuchowych, wzrokowych i innych. Rozwój ten dokonuje się dzięki doskonaleniu analizatorów, gdzie w znacznym stopniu przyczyniają się do niego różne formy aktywności.

Przedstawione treści mają za zadanie zainspirowanie oraz poczynienie dalszych poszukiwań w ważnej problematyce wspierania rozwoju dziecka poprzez świadome stymulowanie i kierowanie sensomotoryką. Celem wszystkich działań powinno być wzmocnienie szans edukacyjnych naszego wychowanka.

STRUKTURA ORAZ ZNACZENIE POSZCZEGÓLNYCH ETAPÓW ROZWOJU

PIERWSZA ERA ROZWOJU

Pierwszą erę rozwoju można podzielić na trzy fazy: okres prenatalny, okres perinatalny oraz okres niemowlęcy. W krótkiej charakterystyce należy wskazać na znaczenie poszczególnych etapów i faz.

1. Faza pierwsza: okres prenatalny (czas trwania 40 +/- 2 tygodnie), gdzie wyróżniamy etap poczęcia, fazy zarodkowej, fazy embrionalno/zarodkowej, fazy płodowej. Zachodzi tu proces organogenezy, kształtują się wszystkie niezbędne do życia narządy, powstają struktury pomocnicze, następuje intensywny wzrost i usprawnienie wszystkich narządów i układów funkcjonalnych organizmu dziecka.
2. Faza druga: narodziny. Wyróżniamy tu trzy fazy porodu.

^[17] E. Wieczór, J. Szmalec, G. Brzuzy, *Sensoryka i motoryka w rozwoju dziecka w uczeniu się w aspekcie terapii integracji sensorycznej*, Warszawa 2019, s. 48.

^[18] M. Wiśniewska, M. Plandowska, A. Mikler-Chwastek, *Biomedyczne podstawy rozwoju ...*, dz. cyt., s. 178.

3. Faza trzecia: okres noworodkowy, 2-5 miesiąc życia, 6-8 miesiąc życia, 9-12 miesiąc życia. Jest to czas przystosowania się dziecka do życia w nowym otoczeniu, wzrasta uwaga, następuje widoczny rozwój, następuje szybki rozwój poznawczy, coraz lepsza jest koordynacja aktywności dziecka.^[19]

Pierwsza era rozwoju oraz jej osiągnięcia rozwojowe są punktem wyjścia do startu w okresy następne. W pierwszym okresie powstają fundamenty pod dalszy rozwój dziecka.

DRUGA ERA ROZWOJU (OD 2–3 ROKU ŻYCIA DO 10-12 ROKU ŻYCIA)

Druga era rozwoju, kluczowa dla rozważań w rozprawie, to niezwykle ważny okres, trwający od 2-3 do 10-12 roku życia. Jest to czas znaczących przemian we wszystkich sferach funkcjonowania dziecka. Po etapie niemowlęcym w erze dzieciństwa poszerza się znacznie dostępność do świata. W drugiej erze rozwoju można wyróżnić trzy etapy rozwoju: wczesne dzieciństwo (2 i 3 rok życia dziecka, środkowe dzieciństwo, nazwane też wiekiem przedszkolnym (4-6 rok życia) oraz późne dzieciństwo (6-7 rok życia do 10-12 roku życia). Poniżej zostaną przedstawione cechy charakterystyczne dla tych etapów.

Drugi i trzeci rok życia to wiek poniemowlęcy. Dziecko na ogół porusza się samodzielnie, zaspakaja samodzielnie większość codziennych potrzeb, umie się myć, zjeść, posługiwać się różnymi narzędziami – ołówkiem, kredką. Uczy się samodzielności, przy czym wszelkie doświadczenia cenne są rozwojowo.

Wiek przedszkolny to okres środkowego dzieciństwa. Jeżeli procesy rozwojowe przebiegały na poprzednich etapach prawidłowo, to pojawiają się nowe obszary działania: komunikacja z innymi z pomocą słowa i wyobrażenia, czyli narzędzie do nieskrępowanej aktywności umysłowej i twórczej.

Wiek szkolny jest ostatnim okresem zaliczanym do ery dzieciństwa w rozwoju człowieka. Wiąże się z większą samodzielnością i dominacją aktywności (nauka). Różne działania podejmowane wcześniej przez dziecko, rozwijanie umiejętności, na przykład rysowania, wycinania, lepienia z plasteliny przygotowują je do debiutu ucznia. Od tego jak sobie dalej poradzi, zależy rozwój

^[19] A. I. Brzezińska, B. Ziółkowska, K. Appelt, *Psychologia rozwojowa...*, dz. cyt., s. 95.

kompetencji. Zmiany w sferze poznawczej, emocjonalnej, moralnej dają szansę zakończenia tej fazy rozwoju z poczuciem bycia osobą posiadającą umiejętność funkcjonowania w świecie oraz predysponującą do odnoszenia sukcesów.^[20]

ROZWÓJ MOTORYCZNY I FIZYCZNY DZIECKA

Rozwój motoryczny to inaczej rozwój ruchowy. W okresie dzieciństwa nie obserwujemy już tak gwałtownych zmian w rozwoju fizycznym. Tempo rozwoju ruchowego jest wolniejsze niż w pierwszych miesiącach życia. Te wolniejsze zmiany umożliwiają dziecku postęp w sprawności ruchowej. Około 3 roku życia przy względnej stabilizacji krzywizn kręgosłupa po ośrodkach podkorowych koordynację funkcji motorycznych przejmuje kora mózgowa. Stopniowo rozwija się integracja neuromotoryczna. Dziecko zdobywa już wówczas wiele wrażeń, poszerza się zasób umiejętności ruchowych.

Wiek przedszkolny charakteryzuje olbrzymie bogactwo form ruchu i rozrzutność ruchowa. Układ ruchowy u dzieci w wieku przedszkolnym jest ogólnie słaby. Nasilający się proces kostnienia powoduje wzmacnianie kości. Najbardziej widoczny jest postęp w opanowaniu mięśni dużych. U młodszych dzieci jest słaby rozwój mięśni, lepiej pracują mięśnie tułowia natomiast bardzo słabo wykształcone są pasemka mięśni dłoni i palców. Około 5 roku życia wzrasta umięśnienie ciała, co powoduje przyrost siły. Dziecko 5-letnie swobodnie biega, skacze, chwytą i zachowuje równowagę. W tym czasie kształtuje się płynność i harmonia ruchu. W związku z nieukończonym procesem mielinizacji (dojrzewania układu nerwowego) nadal dla dziecka trudne pozostają precyzyjne ruchy manualne. Wzrasta doświadczenie ruchowe, rozwija się pamięć. Zaobserwować też można poprawę w ruchach precyzyjnych, choć nie jest to postęp spektakularny.^[21]

Ruch jest naturalną, fizjologiczną potrzebą dziecka, jednocześnie warunkuje prawidłowy jego rozwój. Z rozwojem fizycznym w ścisłym związku pozostaje rozwój motoryczny dziecka. U dzieci trzyletnich występuje charakterystyczna nieporadność ruchowa polegająca na włączeniu dodatkowych ruchów, tzw. przyruchów. Między 4. a 5. rokiem życia następuje przyspieszenie

^[20] Tamże, s. 124-126.

^[21] H. Bee, *Psychologia rozwoju dziecka*, Poznań 1998, s. 197.

procesów rozwojowych. U dzieci sześciolletnich obserwuje się dalszy rozwój motoryczny. Stają się silniejsze, zwinniejsze i zręczniejsze.^[22]

Cechą okresu szkolnego jest intensywny rozwój psychoruchowy. U dziecka w młodszym wieku szkolnym widoczne jest dalszy postęp w koordynacji mięśni dużych. Następuje spektakularny rozwój koordynacji i precyzji tak zwanej małej motoryki umożliwiającej sprawne wykonywanie ruchów przy pisaniu, wycinaniu czy rysowaniu. Czynności manipulacyjne doskonałą harmonię poprzez angażowanie mięśni palców, dłoni, nadgarstka, przedramienia i ramienia. Dzięki rozwojowi tych mięśni dziecko może sprawniej malować, lepić, majsterkować. Poprawia się koordynacja ruchów, zręczność, dokładność i precyzyjność. Rozwój fizyczny dziecka w młodszym wieku szkolnym dokonuje się w ścisłym powiązaniu z jego rozwojem umysłowym. Okres nauczania początkowego ma szczególne znaczenie w kształtowaniu się człowieka dorosłego – jego kondycji fizycznej, samopoczucia psychicznego i osiągnięć życiowych. Na bazie prawidłowego rozwoju fizycznego i zdrowotnego może dokonywać się prawidłowy rozwój umysłowy, emocjonalny i społeczny.

Z aktywnością ruchową wiązą się bardziej szczegółowe pojęcia, a mianowicie umiejętności motoryczne. Można je podzielić na dwie grupy: motorykę dużą oraz motorykę małą.

Motoryka duża to priorytet w rozwoju ruchowym dziecka. Jest to pierwszy i nadrzędny etap rozwoju ruchowego. Motoryka duża obejmuje wszelkie ruchy, które angażują całe ciało. Są to takie aktywności jak chodzenie, bieganie, skakanie, jazda na rowerze.

Motoryką małą określa się ruchy palców i dłoni. Są to ruchy angażujące niewielką część ciała, wymagające koncentracji uwagi oraz skupienia. Przykładami motoryki małej są: malowanie, lepienie, zawiązywanie butów, pisanie. Należy tu również nadmienić o rozwijaniu się od najmłodszych lat manipulacji (sięganie, chwytanie, manipulowanie zabawkami), opanowaniu chwytu pęsetkowego, gdzie idąc dalej rozwija się umiejętność manipulowania jednym lub kilkoma przedmiotami używając jednej reki. Umiejętności te świadczą o zręczności dziecka i zdolności wykonywania ruchów precyzyjnych. Są one

^[22] A. Klim – Klimaszewska, *Pedagogika przedszkolna*, Warszawa 2005, s. 32-34.

ważne dla rozwoju rysowania, cięcia, sprawnego manipulowania podczas zajęć plastycznych.^[23]

Motoryka związana jest z różnymi dziedzinami życia. Pierwsza z nich to rozwój społeczny. Interakcje z innymi i relacje międzyludzkie zależą między innymi od motoryki. Jeśli dziecko jest na niższym poziomie motorycznego rozwoju od rówieśników, szybko zostanie wykluczone lub zacznie unikać sytuacji, w których będzie wymagana aktywność sportowa. Druga to rozwój fizyczny. Tylko przy odpowiedniej dawce ruchu kości, mięśnie i system nerwowy mogą się prawidłowo rozwijać. Kolejna to rozwój poznawczy (kognitywny). Zdolność i efektywność uczenia się są znacznie wyższe, jeśli dziecko dużo się rusza, a jego motoryka rozwija się poprawnie.

Motoryka wpływa także na postrzeganie zmysłami, które mogą się prawidłowo rozwijać jedynie wtedy, gdy dziecko jest aktywne fizycznie. Postrzeganie wizualne poprawia się, jeśli wychowanek np. biegnąc, musi orientować się w przestrzeni. Bieganie po różnym podłożu wpływa pozytywnie na rozwój wrażeń dotykowych. Ruch wpływa także na rozwój emocjonalny i psychiczny. Dzieci, u których obserwuje się prawidłowy rozwój motoryki, są bardziej stabilne emocjonalnie. Mają pozytywny obraz siebie, wierzą we własne możliwości i rzadziej są lękliwe. Istotą jest także wpływ na rozwój mowy. Poza tym dzieci, które dużo się ruszają, lepiej się koncentrują i są bardziej chłonne wiedzy.

ROZWÓJ PROCESÓW POZNAWCZYCH

Myślenie dziecka w stadium przedoperacyjnym jest bardziej zaawansowane niż myślenie dziecka w stadium sensomotorycznym. Jean Piaget wyróżnił cztery stadia rozwoju poznawczego.^[24]

1. Stadium sensomotoryczne (0-2 r. ż.). W okresie tym pojawia się myślenie tylko w toku czynności sensorycznych i motorycznych. Doskonali się koordynacja działań sensorycznych oraz koordynacja działań motorycznych. Pojawiają się początki mówienia i myślenia symbolicznego.

^[23] K. Piotrowska-Madej, A. Żychowicz, *Smart Hand Model. Diagnoza i terapia ręki u dzieci*, Gdańsk 2017, s. 74-75.

^[24] za: A.I. Brzezińską, B. Ziółkowską, K. Appelt według opracowania na podstawie Piaget, 2006, s. 21-66.

2. Stadium myślenia przedoperacyjnego (2-7 r. ż.). Intensywnie rozwijają się język i myślenie symboliczne. Dominują egocentryczna mowa i myślenie. W percepcji i myśleniu dominują centracja i nieodwracalność. Niezdolność sledzenia przekształceń, trudności z postępowaniem według zasad stałości, dominacja percepcji nad rozumowaniem.
3. Stadium operacji konkretnych (7-11 r. ż.). Okres ten to czas rozwoju myślenia logicznego (tzw. operacji). Rozwijają się operacje decentryczne i odwracalne. Choć dziecko nie jest już całkowicie zależne od percepcji i wiele napotkanych problemów może rozwiązywać w oparciu o rozumowanie, dotyczy to jednak tylko tych problemów, które są realne, obserwowalne i konkretne. Na skutek powstawania pojęć stałości myślenie dziecka staje się myśleniem operacyjnym, czyli odwracalnym. Dziecko rozumie, że dla dowolnego przekształcenia istnieje przekształcenie odwrotne. Odwracalność jest podstawową cechą myślenia operacyjnego. Pojawia się wnioskowanie zamiast działania w odniesieniu do powierzchniowych właściwości przedmiotu. Dziecko potrafi rozwiązać zadania dotyczące zachowania stałości. Następuje postęp w zakresie operacji na liczbach. Zachowania społeczne wypierają egocentryzm.^[25]
4. Stadium operacji formalnych (od 12 r. ż. do dorosłości). Dziecko zaczyna rozumieć słowa, które określają zjawiska ekonomiczne, społeczne, matematyczne, czasowe, przestrzenne i kulturowe. Dalszy rozwój operacji prowadzi do umiejętności rozumienia hipotetyczno-dedukcyjnego. Widoczna jest zdolność do rozważania różnych rozwiązań i formułowania hipotez. Punktem wyjścia w myśleniu jest możliwość, która przechodzi w rzeczywistość. Złożone operacje potrzebne są do poprawnego rozwiązywania problemów. W miejsce powszechnie stosowanej przez dzieci metody prób i błędów młodzież zaczyna stosować metodę uporządkowaną. Idee abstrakcyjne są przedmiotem analizy, syntezy i ewaluacji. Realnie traktowana rzeczywistość pozwala na efektywniejsze porządkowanie rzeczywistości wedle hipotetycznych prawideł i zasad.^[26]

^[25] A. I. Brzezińska, B. Ziółkowska, K. Appelt, *Psychologia rozwojowa...*, dz. cyt., s. 129.

^[26] A. Mirski, *Rozwój inteligencji* [w:] *Encyklopedia psychologii*, (red.) W. Szewczuk, Warszawa 1998, s. 743-746.

ROZWÓJ POZNAWCZY

W okresie dzieciństwa obserwujemy głębokie przeobrażenia myślenia dziecka. W wieku od 2 do 7 roku życia dziecko staje się bardziej zdolne do umysłowego reprezentowania zdarzeń i jest mniej zależne od czynności sensomotorycznych. Zwiększa się zdolność do przedstawiania przedmiotów i zdarzeń oraz zdolność myślenia. Dla rozwoju poznawczego dziecka szczególnie ważne są: naśladownictwo, zabawa symboliczna, rysunek, obraz umysłowy i mowa.

Do charakterystycznych cech myślenia w stadium przedoperacyjnym Piaget zaliczał egocentryzm oznaczający, że dziecko dopasowuje informacje na temat tego, co poznaje, do własnego punktu widzenia i rozumienia rzeczywistości. Rozumowanie dziecka w wieku przedszkolnym polega przede wszystkim na przywołaniu i porównywaniu ze sobą obrazów pamięciowych. Kolejną cechą myślenia dzieci w tym wieku według Piageta jest niezdolność do rozumienia przekształceń, niezdolność do odwracalności oraz myślenie prelogiczne.

Około siódmego roku życia dzieci uświadamiają sobie sprzeczność ich myślenia z myśleniem rówieśników oraz stają się w tym wieku zdolne do operacji umysłowych, tzw. stadium operacji konkretnych. Dostępne operacje umysłowe są pomocne w rozwiązywaniu problemów dotyczących rzeczywistych przedmiotów i zdarzeń.^[27]

Młodszy wiek szkolny to intensywny rozwój myślenia pojęciowego, słowno – logicznego. W siódmym i ósmym roku życia w myśleniu dziecka przeważają operacje konkretne – zależne od treści, na których są dokonywane. W toku nauki szkolnej doskonalą się też inne procesy i czynności myślenia: abstrakcja, uogólnianie, konkretyzacja, porównywanie i klasyfikacja. W trakcie początkowej nauki szkolnej uczeń opanowuje nowe sposoby rozumowania i dowodzenia, nowe pojęcia i wyobrażenia o charakterze bardziej uogólnionym i usystematyzowanym. Rozwój i doskonalenie właściwości myślenia umożliwiają dziecku lepszą orientację w rzeczywistości oraz sprawniejsze i zorganizowane działanie.

ROZWÓJ PAMIĘCI

Duże zmiany w okresie przedszkolnym i młodszym wieku szkolnym zachodzą w dziecięcym zapamiętywaniu. Dotyczą one przede wszystkim pojemności pamięci, wykorzystywanych strategii pamięciowych, metapamięci oraz

^[27] A. I. Brzezińska, B. Ziółkowska, K. Appelt, *Psychologia rozwojowa...*, dz. cyt., s. 135-136.

pamięci krótkotrwałej. Okres wczesnoszkolny to również okres rozwoju uwagi dowolnej, skoncentrowanej na wybranym przedmiocie w sposób intencjonalny, zamierzony. Dziecko jest zdolne objąć nią większy niż poprzednio zakres przedmiotów. Pamięć cechuje większa pojemność oraz trwałość. Opanowanie tych umiejętności dokonuje się dzięki procesowi dojrzewania układu nerwowego, wzrostowi odporności komórek oraz treningowi, którego od niego wymaga nauka szkolna. W wieku szkolnym następuje wyraźne doskonalenie świadomości własnych procesów pamięciowych i wiedzy o nich.

Rozwój mowy

Słownik dziecka w wieku około dwóch i pół roku zawiera średnio 600 słów, w wieku pięciu, sześciu lat liczba ta wzrasta do około 15. tysięcy. W tym okresie obserwujemy szybkie przejście od pojedynczych wyrazów do zdań prostych a następnie złożonych.^[28]

Według Leona Kaczmarka wyróżniamy cztery okresy rozwoju mowy:

1. Okres melodii (od urodzenia do 1 roku życia).
2. Okres wyrazu (od 1 do 2 roku życia).
3. Okres zdania (od 2 do 3 roku życia). Etap zdania zamyka kształtowanie się mowy i rozpoczyna jej rozwój. W drugiej połowie drugiego roku życia dziecko buduje wypowiedzi dwuwyrazowe lub wielowyrazowe. Zlepki wyrazowe przekształcają się w równoważniki zdań, zostają uzupełnione osobową formą czasownika. Z czasem zdania są coraz dłuższe i coraz poprawniejsze.
4. Okres swoistej mowy dziecięcej (od 3 do 7 roku życia). To wiek pytań. Poprzez zadawanie pytań odbywa się uczenie. Czynność ta jest tylko zapoczątkowana w wieku przedszkolnym. Intensyfikacja rozwoju przypada na wczesny wiek szkolny.^[29]

Warto zwrócić uwagę na ścisły wpływ ręki na rozwój mowy. Jako wieloletni terapeuta ręki, zaobserwowałam, że zaniedbanie rozwoju od wczesnych dni może mieć wpływ na późniejsze funkcjonowanie, niedokszałcenie mowy czy relacje społeczne.

^[28] H. Bee, *Psychologia rozwoju ...*, dz. cyt, s. 200.

^[29] L. Kaczmarek, *Nasze dziecko uczy się mowy*, Lublin 1977, s. 52.

Właściwe podjęcie działań między innymi plastycznych, ukierunkowanych na ćwiczenia doskonalące wzorce manipulacji, aktywności kształtujące prawidłowy chwyt i sprawność rąk wraz z ćwiczeniami stabilizacyjnymi oraz rozwijającymi percepcję czuciową, wzrokową, bilateralną i lateralizacji, stosowane podczas zajęć plastycznych z elementami terapii ręki wpływają na rozwój mowy.

Badacze zauważają ścisły związek pomiędzy rozwojem mowy, a rozwojem ręki, dokładniej, skomplikowanymi ruchami, które ręka wykonuje. Ośrodki w mózgu, odpowiedzialne za mówienie, jak i ruchy ręki zlokalizowane są blisko siebie, stąd wskazane relacje. Mowa jest wieloetapowym procesem, do którego niezbędne jest prawidłowe funkcjonowanie struktur mózgowych i układów anatomicznych. Pobudzając ośrodki odpowiedzialne za funkcje percepcyjne i motoryczne dłoni, stosując odpowiednie metody i techniki plastyczne, aktywizujemy obszary odpowiadające za ruchy aparatu artykulacyjnymi.

Mając świadomość powiązań między rozwojem mowy a sprawnością rąk, należy podejmować odpowiednie działania wpłatając ćwiczenia dłoni i palców.

Ręce dziecka możemy ćwiczyć od urodzenia. Noworodkom możemy wykonywać np. Masaż Shantala, bawić się różnymi fakturami, udostępniać dzieciom książeczki i zabawki sensoryczne. W późniejszym wieku należy pozwolić dzieciom na samodzielne jedzenie (ćwiczenia sensoryczne i poprawiające koncentrację), malowanie rękoma, gąbkami, lepienie plasteliną, zabawy piaskiem kinetycznym czy wycinanie, rysowanie kredkami, flamastrami i farbami.

Podstawowym założeniem wychowania dziecka jest stworzenie mu jak najbardziej korzystnych warunków wszechstronnego rozwoju. Stąd zwrócenie uwagi na sensorykę oraz motorykę w rozwoju dziecka w aspekcie twórczości plastycznej.

ROZWÓJ TWÓRCZOŚCI PLASTYCZNEJ DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM I WCZESNYM WIEKU SZKOLNYM

Rozwój twórczości dziecięcej przypada na okres dzieciństwa. Ekspresja dziecięca przybiera zróżnicowane formy, wśród nich jednak miejsce szczególne zajmuje rysunek. Rozwój rysunku dziecka postępuje równolegle z rozwojem umysłowym. Kierunek rozwoju rysunków przebiega od bazgrot do symboli graficznych. W okresie wczesnego dzieciństwa wytwory dziecka mają charakter bazgrot nieprzedstawiających. Jest to wynik pozostawiania

początkowo czysto przypadkowych śladów ołówka, kredki bądź pisaka na papierze. Wówczas, gdy dziecko opanuje umiejętność rysowania prostych kształtów geometrycznych, będące symbolami graficznymi, jego rysowanie określamy jako bazgroty przedstawiające. Bohaterami rysunków są wtedy najczęściej postaci ludzkie i zwierzęta przedstawiane jako głowonogi – kombinacje okręgu i linii prostych.

Wiek przedszkolny to okres szczególnie intensywnego rozwoju symbolicznego przedstawiania rzeczywistości w postaci rysunku. Ten etap rysowania nazywany jest okresem idioplastyki, schematu, ponieważ wówczas dziecko odkrywa i zaczyna stosować w swoich rysunkach typowe dla danej kultury formy symboliczne, używane do przedstawienia człowieka, domu, drzewa. Jego rysunki są wyrazem tego, co wie ono o rzeczywistości bez uwzględnienia perspektywy wzrokowej.

Rozwój rysunków w wieku szkolnym przebiega od realizmu intelektualnego do realizmu wizualnego, czyli rysowania tego, co jest widoczne z określonego punktu widzenia i troski o wierność odtworzenia. Dzieci zaczynają uwzględniać proporcje i wzajemne położenie przedmiotów względem siebie. Kamieniem milowym na tej drodze jest zdolność przedstawienia perspektywy.^[30]

ETAPY TWÓRCZOŚCI PLASTYCZNEJ DZIECKA. RYSUNEK DZIECKA

Okres edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej określa się mianem sztuki dziecka, ponieważ w tym czasie wytwory plastyczne nie są odbiciem świata zewnętrznego, lecz wewnętrznego modelu poznawczego. Twórczość plastyczna odnosi się głównie do swoistego i samodzielnego kształtowania przez dziecko materiału plastycznego. Ma wiele cech wspólnych z zabawą, prowadzi jednakże do powstania względnie trwałego wytworu. Powstają rysunki, malowanki, wylepianki i wycinanki.^[31]

Rysunek dziecka często poprzedza jego umiejętności wysławiania się, a zatem staje się sposobem komunikowania się z otoczeniem, formą niewerbalnego

^[30] A. I. Brzezińska, B. Ziółkowska, K. Appelt, *Psychologia rozwojowa...*, dz. cyt., s. 132.

^[31] J. Strelau, A. Jurkowski, Z. Putkiewicz, *Podstawy psychologii dla nauczycieli*, Warszawa 1996, str. 225.

przekazu. Nauczyciel prowadzący dzieci ma możliwość obserwowania ich rozwoju, uzdolnień i preferencji. Na doniosłą rolę rysunku dziecka zwracał uwagę Celestin Freinet, francuski pedagog. C. Freinet szczególnie podkreślał bezcelowość stosowania podręczników, proponując w zamian metody oparte na swobodnym poznawaniu świata przez dziecko i jego działaniach twórczych. Twierdził, że nauka winna być oparta na własnych doświadczeniach dziecka. Uważał, że należałoby tak pokierować ekspresją artystyczną, tak ukształtować model nauczania, aby rozwijać istniejące już możliwości, a wtedy dzieci uzdolnione będą regułą, a nie wyjątkiem. Stworzył różne techniki pedagogiczne, które miały pomóc w organizacji pracy nauczyciela i aktywizacji uczniów, między innymi swobodną ekspresję plastyczną.

Rysunek jest jedną z pierwszych – obok mowy i ruchu – form ekspresji dziecka i naturalnym wyrazem rozwoju. Jego przemiany zbadał i opisał wybitny polski psycholog Stefan Szuman. Z opisu rozwoju rysunku wynikają istotne dla nauczyciela wskazówki do diagnozy i rozwijania tej zdolności dziecka.

Rozwój rysunkowy dziecka jest możliwy wtedy, kiedy potrafi ono na podstawie posiadanych już umiejętności motorycznych a przede wszystkim umiejętności ręki oraz właściwego spostrzegania wzrokowego zauważyć nowe szczegóły i wykonywać podczas rysowania nowe ruchy. Z bazgrot formuje się i wyłania schemat. Podstawą rysunku dziecka są proste kształty, które w następnych etapach ewaluują w kierunku szczegółowości i konkretności.

Z kolei Stefan Szuman podzielił proces rozwoju rysunkowego dziecka na trzy okresy:

1. okres bazgrania, czyli formowania się schematu,
2. okres schematu (ideoplastyka),
3. okres poschematyczny (rozwój w kierunku fizjoplastyki).

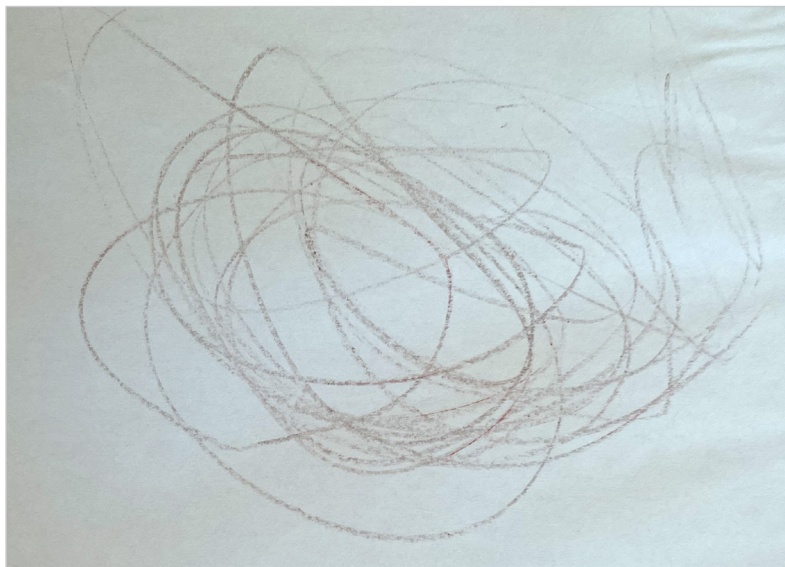
W dalszych częściach rozważań zaprezentowane zostaną prace przede wszystkim jednego dziecka, Krzysia, gdzie można zaobserwować rozwój rysunku u chłopca od 3. do 6. roku życia.

Dodatkowo znajdują się fotografie prac dzieci z archiwum własnego autorki.

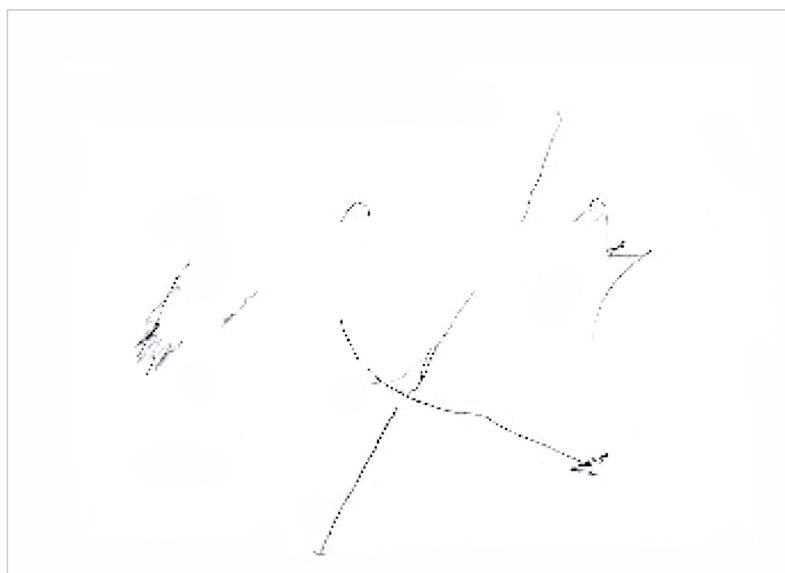
OKRES BAZGROTY

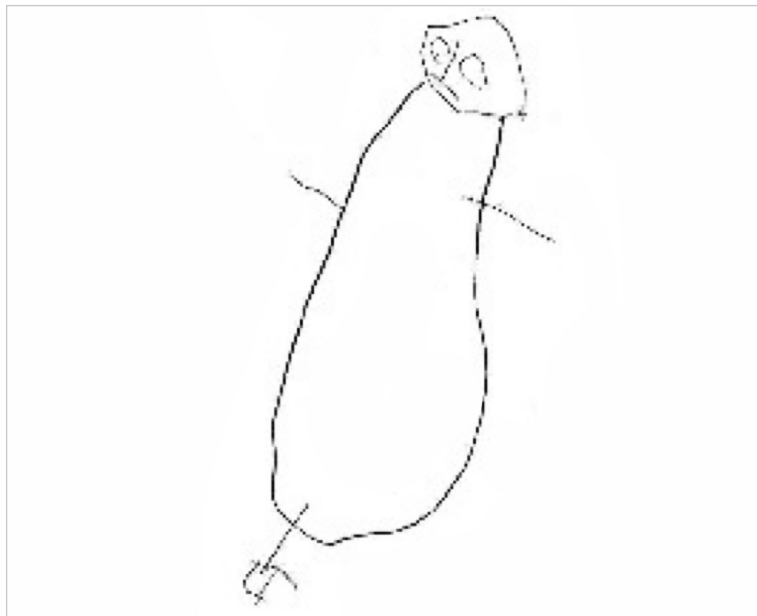
Okres bazgroty przypada na wiek od 1,5 do 3 roku życia. Fazą jest wstępne formowanie schematu postaci. Faza bazgrot bezprzedmiotowych jest pierwszą formą wypowiedzi plastycznej. Okres bazgroty dzieli się na bazgrołę bezładną – przypadkowe zygzaki, kropki, skłębione linie, *kluscowate* plamy, które nie podlegają kontroli wzroku. Początkowo są to dość przypadkowo powstające znaki na papierze. Dziecko działa pod wpływem emocji, cieszy się możliwościami posługiwania się nowym środkiem wyrazu, dynamicznie poruszając ręką zapełnia powierzchnię kartki. Pierwsze bazgroty, to czynność motoryczna, bez świadomości dziecka, że może zrobić takie kreski jakie chce. Drugi okres to bazgrota kontrolowana – linie pionowe i poziome, które powstają w wyniku obrotowego ruchu ręki. Są to kształty koliste i spiralne. W wyniku wzrostu płynności ruchów ręki z bazgrot wyłania się koło. Ruchy ręki nabierają precyzji, zmienia się sposób trzymania narzędzi. Pierwszym kształtem zamkniętym jest właśnie koło. Kiedy dziecko nauczyć się je zamykać, spostrzega, że jest ono podstawą do kształtowania postaci ludzkiej. Dziecko zaczyna interesować się swoimi wytworami i nawet nadaje im nazwy. Mimo, iż nadal pod względem treściowym ciężko rysunki rozpoznać, to proces rysowania nabiera coraz bardziej świadomego charakteru. Trzecie stadium to bazgrota kontrolowana (nazywana) – w tym okresie dziecko uczy się nazywać bazgroty, które stworzyło. Zaczyna dostrzegać zależności przestrzenne. Dziecko wkracza w fazę myślenia wyobrażeniowego. Cechami charakterystycznymi dla wytworów dziecka w tym wieku jest zapełnianie płaszczyzn kropkami i kreskami, krzyżującymi się liniami krzywymi, następuje wyżej wspomniana próba zamknięcia koła. W wieku 3. lat dziecko potrafi narysować według wzoru: krzyż, szyny, koło.

Rys. 1.1. Krzyś, lat 3. Bazgrota – kredka

Rys. 1.2. Ola, lat 2,5. Bazgrota kontrolowana-kredka

Rys. 1.3. Hubert, wlat 3. Głowonóg – kredka

Źródło: *archiwum własne*

Na rysunku Oli, dziewczynki w wieku 2,5 lat widoczna jest bazgrota kontrolowana, z liniami pionowymi i poziomymi. Zauważalne są pierwsze kształty koliste. Z bazgrot wyłania się koła, których kształt nie jest jeszcze zróżnicowany. Dziecko uchwyciło związek między sobą a otaczającym światem, przeszło do myślenia wyobrażeniowego.

Rysunek drugi, chłopca w wieku lat 3 przedstawia głowonoga, z charakterystyczną głową w kształcie nieregularnego koła, widoczne są oczy, nos, usta. Ręce przedstawione są za pomocą linii. Dostrzegamy zależność przestrzennych, czego przykładem jest umieszczenie na rysunku małych kółek (oczu) w dużym kole (głowie). Zamknięcie jednej rzeczy w drugiej jest najprostszą relacją przestrzenną. Forma ma charakter uproszczony i powtarzalny charakter, dopiero się rozwija.

OKRES SCHEMATYCZNY/ IDEOPLASTYKA

Okres schematyczny przypada od 3 do 5 roku życia. Cechami charakterystycznymi jest uprzedmiotowienie wypowiedzi plastycznych (postać ludzka, zwierzęca, środki lokomocji). Występujące fazy to: głowonogi i głowotułowia. Około trzeciego, czwartego roku życia dzieci tworzą głowonogi czyli postacie ludzkie pozbawione tułowia. Forma głowonogów charakteryzuje się dużą głową i kończynami wystającymi bezpośrednio z tej głowy. Ich charakterystyczną cechą jest głowa w kształcie koła lub kwadratu. Pojawia się duża liczba szczegółów (oczy, uszy, usta). Nogi i ręce przedstawione są za pomocą linii. Poszczególne przedmioty rysowane są na kartce wysoko lub nisko, z prawej lub lewej strony. Z biegiem czasu dziecko spostrzega (4-5 rok życia), że głowa nie łączy się bezpośrednio z nogami i próbuje skonstruować tułów, tworząc głowotułowia. Głowotułowia to uproszczony schemat konturowy. Głowa postaci zawiera już wszystkie podstawowe elementy, takie jak: włosy, uszy, nos, natomiast tułów potraktowany jest symbolicznie. W tym okresie dzieci stwarzają swój odrębny schemat człowieka, po czym doskonalą go. Rysowane postacie są początkowo pozbawione ubioru. Charakterystyczne dla wszystkich jest frontalne ustawienie sylwetki człowieka, tylko niektóre dzieci stosują zabieg bocznego ustawienia stóp – imitację ruchu. W ciągu okresu przedszkolnego następuje bogacenie się schematów rysunkowych. Są bardziej czytelne, mają więcej szczegółów, zawierają cechy właściwe danym przedmiotom i postaciom ludzkim, lepsze są również proporcje. Dziecko w wieku czterech lat potrafi narysować według wzoru kwadrat. Pod koniec czwartego roku życia kształtuje się uproszczony schemat rysunkowy, charakterystyczny dla psychiki danego dziecka. Postać jest wzbogacona o szczegóły i atrybut, może to być kwiat czy balonik. Ręce uzyskują kształt zbliżony do prostokątów, wzbogacone są o palce. Dziecko stara się zakomponować całą powierzchnię papieru, intencjonalnie ukazuje otoczenie – drzewa, dom. Zwiększa się czytelny zakres wypowiedzi plastycznej, pojawiają się zwierzęta, pojazdy, kwiaty, drzewa, krzewy. Dzieci w wieku przedszkolnym mają ogromne wycucie koloru. Operują nim jako środkiem wyrażającym swój nastrój. Podobają się im czyste, nasycone barwy, rzadziej operują barwami złamanymi. Przedstawiają nie tylko całościowe ujęcie postaci ludzkiej,

ale bardzo często operują detalem. Najbardziej pasjonującym motywem plastycznym jest portret, który staje się przedmiotem wypowiedzi dziecka.^[32]

Rys. 1.4. Krzyś, lat 4. *Mama, tata z Krzysiem* – kredka

Rys. 1.5. Krzyś, lat 4. *Mama, tata i Krzyś* – kredka

Komentarz: w zaprezentowanych pracach chłopca przedstawione są głowonogi.

^[32] S. L. Popek, *Analiza psychologiczna twórczości plastycznej dzieci i młodzieży*, Warszawa 1985, s. 58.

Głowa przedstawiona za pomocą koła. Rysunki zawierają dużą liczbę szczegółów, takich jak oczy, usta, nos, rzęsy. Nogi i ręce przedstawione są za pomocą linii, będące źródłem ruchu. Obrazki tworzą scenę rodzajową. Widoczna jest duża liczba elementów (słońce, zwierzęta, serca). Przestrzeń przedstawiona jest chaotycznie. Postacie narysowane są wysoko lub nisko. Dziecko (Krzyś) jest tak jakby w środku.

Rys. 1.6. *Ala, lat 4. Ala na spacerze*

Rys. 1.7. *Zosia, lat.4. Portret Zosi*

Źródło: archiwum własne

Komentarz: rysunek Ali przedstawia głowotułowie. Widoczna jest postać człowieka frontem, umieszczonych jest wiele szczegółów. Nogi przedstawione w postaci prostej kreski, odpowiadającej głównej osi kończyny. Palce rąk osadzone są już w dłoni. Usta przedstawione za pomocą owalu, oczy to kropki, zakończone rzęsami.

Drugi rysunek dziewczynki w wieku 4 lata i 9 miesięcy, Zosi, jest przykładem schematu uproszczonego. Rysunek jest bogaty treściowo. Postać ludzka jest jeszcze zgeometryzowana, lecz o prawidłowej budowie. Widoczna jest żywa kolorystyka oraz linie ukośne.

Rys. 1.8. Krzyś, lat 4. Drzewo – malowanie palcami

Komentarz: schemat drzewa pojawia się w twórczości dziecka około czwartego roku życia dziecka. Drzewo ma sylwetowy pień, korona zamyka się w kształcie koła/ owalu. Jest wypełniona dekoracyjnymi, kolorowymi liśćmi.

Kolejnym etapem okresu schematycznego są **schematy uproszczone** (od 5 do 7 roku życia). Występuje tu symboliczne ujmowanie formy. Rysunki tematyczne są bogate treściowo. Elementy rysunku zaczynają mieć spójność. Postacie ludzkie są jeszcze prymitywne, forma jest uproszczona, jeszcze zgeometryzowana. Są sztywne, kanciaste lub nadmiernie zaokrąglone lecz o prawidłowej budowie. Kreślone linie są pewne, wyraźne, kolorystyka żywa i dostosowana do tematu. Dziecko potrafi narysować drzewo, linie ukośne w stosunku do brzegów kartki, w lewo i prawo, potrafi narysować szlaczki według wzoru, prostokąt, trójkąt, odwzorować niektóre litery i cyfry. Z każdym rokiem doskonalili i rozwija schemat rysunkowy zbliżając się stale do wytworzenia mniej lub bardziej doskonałego typu przedmiotów.

Okolo 7 roku życia, wraz ze wzrostem wiedzy o świecie, na podstawie doświadczeń, przeżytych emocji i uczuć, prace plastyczne dziecka posiadają większy zakres treści, stają się dokładniejsze, można na nich zauważyć mnóstwo detali. Przykładem może tu być praca przedstawiająca twarz człowieka, a dokładnie emocje, które dziecko starało się pokazać.

Poniżej zaprezentowane zostały prace dzieci w wieku lat 5 charakterystyczne dla okresu schematycznego, schematu uproszczonego oraz faza schematu wzbogaconego.

Rys. 1.9. Krzyś, lat.5. *Kocham babcię i dziadka* – różne techniki plastyczne

Rys. 1.10. Patryk, lat 5. *Chłopiec* – kredka

Rys. 1.11. Tosia, lat 5. *Księżniczka* – kredka

Źródło: *archiwum własne*

Komentarz: elementy rysunków mają spójność. Postacie w pracach Patryka i Tosi mają formę uproszczoną. Postać chłopca uwidacznia cechy zgeometryzowania, jest sztywna i kanciasta. Postacie chłopca i księżniczki są ustawione frontem, z ubiorem. Odkrywany jest związek między kolorem a przedmiotem zbliżającym do fazy schematu wzbogaconego, do której zbliżają się dzieci sześciolatnie.

Rysunek Tosi jest tematycznie bogatym treściowo. Formy graficzne bardziej giętkie i płynne. Dziewczynka koncentruje się na szczegółach (korona, rzęsy, żyrandol). W rysunku widoczna jest już kompozycja wielofigurowa, powiązana ze sobą w zależności przestrzennej, pojawia się linia podstawy charakterystyczna dla fazy schematu wzbogaconego. Zauważalna jest dekoracyjność i odkrywanie związku między kolorem a przedmiotem. Widoczna jest linia podstawy, na której dziewczynka umieściła przedmioty i postać oraz linia sufitu. Widoczne jest, że dziecko zaczyna zdawać sobie sprawę z przestrzenności otaczającego świata. Jest to przejaw zrodzenia się w umyśle dziewczynki załączków operacji myślowych. Zauważalne jest zróżnicowanie wielkości przedmiotów. Księżniczka – najważniejsza postać zawiera szczegóły (rzęsy, usta, włosy, korona).

Faza schematu wzbogaconego przypada na 7-12 rok życia. Do tej fazy zbliżają się dzieci 6-letnie. Powoli zaczynają one zauważać dekoracyjność układów rytmicznych i odkrywają związek między kolorem a przedmiotem. Stopniowo wzbogacają schemat w akcydensy typowe. Stosują układ topograficzny. Rysunek nadal jest schematyczny, lecz formy graficzne bardziej

giętkie i płynne, nie tylko zgeometryzowane i analityczne, lecz także sylwetkowe. Trudność sprawia prawidłowe odtworzenie proporcji, dziecko nie ogarnia całości, koncentruje się na szczegółach (guziki, kokardki itp.). Dzieci odtwarzają zarówno pojedyncze postacie i rzeczy, jak i całe sceny i zdarzenia, wprowadzają bogatą kolorystykę i ornamentykę. Powstają kompozycje wielofigurowe powiązane ze sobą w zależności przestrzennej. Pojawia się linia podstawy, na której dziecko umieszcza przedmioty i postaci oraz linia nieba. Dziecko zaczyna zwracać uwagę na przestrzenność pracy. Potrafi samo odwzorować litery drukowane, zwraca uwagę na położenie liter w przestrzeni a także narysować romb według wzoru.

Rys. 1.12. Krystian, lat 8. Postać chłopca – kredka

Źródło: archiwum własne

Komentarz: praca chłopca w wieku 8 lat charakterystyczna dla fazy schematu wzbogaconego. Widoczny jest związek między kolorem a przedmiotem. Rysunek nadal schematyczny. Widoczne trudności w odtworzeniu proporcji. Odtwarzana jest pojedyncza postać, wprowadzona jest bogata kolorystyka.

OKRES POSCHEMATYCZNY/ FIZJOPLASTYKA

Etap ten przypada na 12-15 rok życia, gdzie pojawia się faza realizmu wyrażeniowego z próbami naśladowania natury oraz ujęcie typu indywidualnego. W 13-15 roku życia dziecka, S. Szuman wskazuje fazę realizmu intelektualnego z ujmowaniem trójwymiarowych. W tym okresie następuje stopniowe zatracenie indywidualnej świeżości.^[33] Od postaci rysowanej następuje naturalne przejście do postaci rysowanej naturalistycznie z uwzględnieniem skrótów, bryłowości, perspektywy itp. Rysunki dzieci w okresie poschematycznym na ogół przestają się ulepszać, pomimo, że zazwyczaj zdobywa ono w szkole odpowiednie wiadomości. Traci ono jednak świeżość ekspresji, zmysł ornamentacyjny, czystość i śmiałość linii, a przede wszystkim oryginalność wyrażania się rysunkowego. Często dzieci przestają w tym okresie w ogóle samorzutnie rysować. Zdaniem S. Szumana dzieje się tak dlatego, że dziecko zaczyna wiedzieć, że przedmiot rzeczywisty wygląda inaczej niż ono go narysowało, ale nie posiada techniki i metod rysowania, żeby móc narysować go tak jakby chciało teraz, tj. naturalistycznie. Te trudności odbierają dziecku chęć do rysowania. Tylko niewielka liczba dzieci zdobywa umiejętność wiernego, realistycznego rysowania natury. Ważne jest, aby pozwolić dzieciom poznawać otaczający je świat wszystkimi zmysłami: dotykem, węchem, wzrokiem, słuchem, pobudzać ich wyobraźnię literaturą, muzyką i otaczającą przyrodą.

W twórczości plastycznej dzieci widać pewną zasadę ich rozwoju, mówiącą o tym, że formy późniejsze opierają się na wcześniejszych. Droga dziecka, którą przebywa jest samodzielna i twórcza. To właśnie w pracach dzieci w młodszym wieku przedszkolnym występują właściwości takie, jak: pomysłowość, oryginalność i rozmach, które należy wykorzystać do dalszej pracy nad rozwojem twórczości plastycznej.

Twórczość plastyczna jest naturalną predyspozycją każdego dziecka już od pierwszych lat życia. Wynika z potrzeb psychicznych, przejawia się we wszystkich formach aktywności i jest motorem jego rozwoju.

Nie wszystkie dzieci potrafią w jednym wieku potrafią przedstawić przestrzeń, oczywiście nie wszystkie postacie przedstawiane są jednakowo. Nie powinno się ujednolicać sposobów rysowania, gdyż zahamowałoby to twórczość inwencji plastycznej dziecka. Dziecko w swoich rysunkach odtwarza nie tylko to, co widzi, ale i to, co wie o świecie. Zajęcia plastyczne dla dzieci w tym okresie są jedną z form aktywności twórczej.

^[33] S. Szuman, *Sztuka dziecka.. Psychologia twórczości rysunku dziecka*, Warszawa 1990, s. 10.

ROZDZIAŁ 2

TWÓRCZOŚĆ PLASTYCZNA W EDUKACJI PRZEDSZKOLNEJ I WCZESNOSZKOLNEJ – ASPEKT TEORETYCZNY

TWÓRCZOŚĆ PLASTYCZNA W ASPEKCIE TEORETYCZNYM

Twórczość plastyczna to proces dokonywania zmiany, przetwarzania i wytwarzania form wizualnych, nadawania tym nieznany dotąd oryginalnym formom wizualnym nowych jakości ideowych (mentalnych), wyrażających się wartościami (ideowymi, estetycznymi) i stanowiących względne wartości materialne.^[34]

Potocznie rozumienie twórczości kojarzy się z dokonywaniem zmiany oraz wytwarzaniem nowych wyobrażeń. Rozważając o twórczości plastycznej, rozpatrując ją w kategoriach nowości i oryginalności należy rozmyślać o niej w tradycyjnie opisywanych kategoriach:

- *twórczość plastyczna przejawia się i trwa dzięki wytworom (takim jak: rysunek, grafika, malarstwo, rzeźba, architektura, urbanistyka i zdobnictwo sztuki użytkowej),*
- *utwory plastyczne są rezultatem procesu twórczego, najczęściej procesów jednostkowych, które łącząc się, stają się dziełem zbiorowym,*
- *dzieła plastyczne powstają dzięki energii psychicznej, określanej jako uzdolnienia plastyczne, dla których nadrzędnym zespołem właściwości jest osobowość twórcza,*
- *twórczość plastyczna na każdym etapie rozwoju była społecznie uwarunkowana, rozwijała się jako wyraz społecznej świadomości, społecznego zapotrzebowania i wartościowania, mimo że reprezentantem tej społecznej świadomości jest na każdym etapie twórcza jednostka.^[35]*

^[34] S. L. Popek, *Analiza psychologiczna twórczości plastycznej ...*, dz. cyt., s. 9.

^[35] Tamże, s. 31.

Twórczość plastyczna jest zdolnością do urzeczywistniania wszelkiego rodzaju pomysłów i jest wynikiem aktywności percepcyjnej, wyobraźni oraz myślenia twórczego.

ZAŁOŻENIA EDUKACJI PLASTYCZNEJ W PODSTAWIE PROGRAMOWEJ WYCHOWANIA PRZEDSZKOLNEGO ORAZ KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO DLA SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Założeniem edukacji plastycznej w podstawie programowej jest kształcenie wrażliwości na piękno we wszystkich jego przejawach, rozwijanie wyobraźni oraz obcowanie ze sztuką.

Do podstawowych zadań wychowania plastycznego należy uwrażliwienie dziecka na różne zjawiska wizualne oraz kształcenie emocjonalnego przeżywania wartości plastycznych. Dyspozycją jest także eksperymentowanie materiałem oraz swobodne wyrażanie przeżyć w twórczości plastycznej.

Celem działalności plastycznej jest rozbudzenie wrażliwości na piękno przyrody, zachęcenie do ekspresji artystycznej oraz rozwijanie wyobraźni twórczej i kreatywnego myślenia abstrakcyjnego.

Działania plastyczne są ważnym elementem wychowania. Stanowią wartościową ofertę wypełnienia wolnego czasu, wspierają integrację społeczną uczniów, traktują sztukę, jako źródło wzruszeń i nauki, a twórczość plastyczną – jako wyraz wiary w siebie i odwagi.^[36]

Na poziomie wychowania przedszkolnego podstawa programowa zakłada, by dziecko kończące przedszkole wykonywało własne eksperymenty graficzne, tworzyło, odkrywało a w swoich działaniach wyrażało ekspresję twórczą. Przedstawione w podstawie programowej naturalne obszary rozwoju dziecka wskazują na konieczność zrozumienia typowych dla tego okresu potrzeb rozwojowych.

Zasadniczym celem kształcenia wskazanym w podstawie programowej dotyczącej edukacji plastycznej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej w I etapie edukacyjnym jest między innymi umiejętność wyrażania swoich

^[36] Podstawa programowa wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej komentarzem (2017), ORE. Protokół dostępu: <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/wychowanie-przedszkolne-i-edukacja-wczesnoszkolna.-pp-z-komentarzem.pdf> (30.10.2023)

sposprzeżeń i przeżyć za pomocą plastycznych środków wyrazu. W dokumencie wskazane są osiągnięcia w zakresie percepcji wizualnej, obserwacji i doświadczeń oraz osiągnięcia w zakresie działalności ekspresji twórczej. Do zadań szkoły, według przytaczanego rozporządzenia w sprawie podstawy programowej dla kształcenia ogólnego w szkole podstawowej, należy wspieranie wielokierunkowej aktywności dziecka przez organizowanie sytuacji edukacyjnych umożliwiających eksperymentowanie i nabywanie doświadczeń oraz poznawanie polisensoryczne, stymulujące rozwój we wszystkich obszarach.^[37]

Działania wspierające twórczość plastyczną należy współorganizować w zakresie adekwatnym do etapu rozwojowego dziecka, uwzględniającym możliwości percepcji i rozumienia tych zagadnień w danej fazie eskalacji. Ukazana jest zasadność stymulująca rozwój twórczości plastycznej poprzez systematyczne rozwijanie wrażliwości estetycznej umożliwiającej uczniom ich działalność artystyczną.

Dzieci we wczesnym wieku szkolnym bardzo żywo reagują na propozycje zajęć plastycznych. W etapach rozwoju rysunku jest to okres ideoplastyki – do około 8–10 roku życia. Jest czas naturalnego, żywiołowego podejścia dzieci do zadań plastycznych. Należy go wykorzystać nie tylko do rozwoju prawej i lewej półkuli, rozwoju koordynacji ruchowej dziecka i motoryki, ale do wszechstronnego rozwoju umiejętności życiowych oraz kształtowania osobowości zdolności twórczych.^[38]

Podstawa programowa wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej uwzględnia europejskie zalecenia dotyczące kompetencji kluczowych. Wśród kompetencji kluczowych rozwijanych na zajęciach plastycznych na szczególną uwagę zasługuje świadomość kulturowa oraz wyrażanie siebie poprzez środki rozwijające predyspozycje twórcze.

Edukacja plastyczna na poziomie elementarnym odgrywa rolę integrującą wobec większości dziedzin edukacji, ponieważ w tym okresie rozwoju psychicznego, plastyka (obok mowy) staje się dla dzieci podstawową formą wypowiedzi

^[37] Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej (Dz. U. poz. 356, poz. 1679, z 2021 r. poz. 1533, z 2022 r. poz. 609 i 1717, z 2023 r. poz. 312 i 1759). Protokół dostępu: <https://prawo.vulcan.edu.pl/przegdok.asp?qdatprz=22-11-2023&qplikid=4228#P4228A33> (22.11.2023)

^[38] J. Aksman, J. Gabzdyl, *Innowacyjny model wczesnoszkolnej edukacji plastycznej. Klasa I*, Kraków 2015, s. 7.

i czynnikiem rozwoju myślenia twórczego. Stąd działania plastyczne powinny być stałym elementem zajęć dydaktycznych oraz wychowawczych i opiekuńczych.

Wychowanie plastyczne należy do najbardziej twórczych działań wychowania przedszkolnego. U dzieci w wieku przedszkolnym ekspresja wyraża się w zabawach oraz procesie twórczości plastycznej.

W edukacji wczesnoszkolnej działalność plastyczna jest wychowaniem integralnym, odpowiadającym potrzebom dziecka. Uzewnętrznia podświadome warstwy psychiki, pobudza proces tworzenia, wszechstronnie wpływa na rozwój młodego człowieka.

Realizacja tych celów jest zadaniem dość trudnym. Przedstawione w powyższej publikacji zagadnienia traktuję jako materiał do inspiracji własnych poszukiwań, zakładając, że twórcze podejście nauczycieli wraz z zaakcentowaniem i usystematyzowaniem wiadomości pozwoli na skuteczną realizację wychowania plastycznego w przedszkolu i szkole.

WSPÓŁCZESNE KOMPETENCJE NAUCZYCIELA EDUKACJI PLASTYCZNEJ

Kompetencje decydują o kwalifikacjach ludzi w poszczególnych zawodach, a także są swoistą gwarancją prawidłowych działań zawodowych i osiągania sukcesów. Tylko ludzie o określonych i wysokich kompetencjach mogą być profesjonalistami. Podejście takie odnosi się również do kwalifikacji współczesnego nauczyciela.

Pojęcie kompetencji używane jest w dwóch znaczeniach: po pierwsze, kompetencje utożsamiane są z kwalifikacjami, po drugie, termin kompetencje oznacza pewien zakres uprawnień. Oceniając nauczyciela, coraz większą uwagę przywiązuje się właśnie do jego kompetencji. Są one podstawowym determinantem realizacji zadań edukacyjnych i stanowią kryterium zdolności nauczyciela do wykonywania czynności zawodowych.

Wśród kompetencji nauczycieli można wskazać takie, które są konieczne i pożądanе w procesie pedagogicznym.

Omawiając kompetencje nauczycieli, wyróżnia się różne ich rodzaje czy też obszary. Najczęściej spotykany podział obejmuje:

1. kompetencje merytoryczne, dotyczące zagadnień nauczanego przedmiotu, gdzie nauczyciel jest ekspertem i doradcą przedmiotowym;

2. kompetencje dydaktyczno – metodyczne, dotyczące warsztatu nauczyciela i ucznia, a więc metod i technik nauczania i uczenia się, zwłaszcza aktywizujących, projektowych i pracy grupowej ukazując nauczyciela jako eksperta i doradcę dydaktycznego;
3. kompetencje wychowawcze, dotyczące różnych sposobów oddziaływania na uczniów wraz z należącymi do nich umiejętnościami komunikacyjnymi, nawiązywania kontaktów, rozwiązywania problemów danego wieku rozwojowego, gdzie nauczyciel jest doradcą wychowawczym i życiowym.^[39]

Nauczyciel edukacji plastycznej powinien umieć pobudzać oraz rozwijać aktywność twórczą u swoich wychowanków. We wczesnej edukacji istota wychowania estetycznego, w tym wychowania plastycznego wyraża się w kształtowaniu całej osobowości dziecka.

Założeniem wieku dzieciństwa jest ogłód na wszechstronny rozwój, poprzez sensorykę, motorykę wraz z zachowaniem indywidualnych predyspozycji dziecka. To właśnie wychowanie przez sztukę pozwala, by młody człowiek wrastał w tradycję, postrzegał siebie jako istotę twórczą i otwartą, wchodził w interakcje ze światem.

Od nauczycieli realizujących proces wczesnej edukacji plastycznej oczekuje się przygotowania z zakresu zarówno kształcenia pedagogicznego jak i kształcenia przedmiotowego. W zakresie edukacji plastycznej istotna jest wiedza rzeczowa, pozwalająca na świadomą realizację programu, znajomość formalnych zagadnień sztuk plastycznych oraz minimalne doświadczenie warsztatowe. Trudnością byłoby mówić, przekonywać, wartościować dzieła nie znając charakteru przedmiotu. Wskazane kompetencje nauczyciela z zakresu edukacji plastycznej określane są jako artystyczno-wartościujące, związane z jednej strony z wiedzą o sztukach plastycznych, z drugiej z umiejętnościami w zakresie diagnostycznym i metodycznym.

Zasadna jest też odpowiednia postawa nauczyciela jako pedagoga z pasją, umiejącego zmotywować dziecko do estetycznego przeżywania, zainspirowania dobrodziejstwem oraz fascynacją sztuką.

^[39] M. Taraszkiewicz, *Jak uczyć jeszcze lepiej! Szkoła pełna ludzi*, Poznań 2001, s. 175.

Pierwsze spotkania ze sztuką stanowią podium procesu pozwalającego odkryć wartości. Powinno zdarzyć się to już w dzieciństwie. Ułatwi to wrażliwość, elastyczność oraz podatność dziecka na wszystko, co nowe i inspirujące.

Edukacja plastyczna kształtuje i doskonali jakościowe kompetencje w obszarze percepcji sztuki. Według B. Mazepy-Domagały składają się na to:

- wiedza o sztuce, w postaci znajomości elementów składających się na dzieło oraz sposobów ich zestawiania, umiejętność twórczej percepcji i ekspresji, przejawiająca się w określaniu wytworu, w odkrywaniu sensu zawartego w dziele plastycznym, dokonywaniu jego interpretacji oraz własnej aktywności twórczej,
- umiejętność oceniania, czyli wartościowania dzieła sztuki na podstawie jakości plastycznych, zasad moralnych i własnych upodobań,
- wrażliwość społeczno-moralna, ujmowana jako ukierunkowanie dziecka na odwieczne i uniwersalne wartości, które ułatwiają odbiór sztuki i kształtują krytyczny stosunek wobec wartości destrukcyjnych moralnie, które przez sztukę mogą być szczególnie wzmocnione,
- wrażliwość estetyczna, czyli zdolność dostrzegania w świecie wartości estetycznych i ich przeżywania,
- świadomość funkcji sztuki w życiu człowieka, wzmacniająca motywację do podejmowania prób percepcji nawet bardzo trudnych w odbiorze dzieł sztuki (np. sztuki współczesnej),
- postawa szacunku do piękna i sztuki, czyli świadomość potrzeby estetyzacji życia na wielu płaszczyznach, w tym dbałość o piękno otoczenia, dostrzeganie walorów sztuki współczesnej.^[40]

Tymczasem wiele form kontaktu ze sztuką jest utrudnionych i obciążonych pewnymi mankamentami. Zauważalne są pewne działania nauczycieli wynikające między innymi z przeciążenia wynikającego z programu nauczania, zadań dodatkowych, braku czasu, gonitwy z treściami nauczania, czynnościami dodatkowymi w placówkach oświatowych.

^[40] B. Mazepa-Domagała, *Kompetencje artystyczno-wartościujące nauczycieli wczesnej edukacji w kontekście edukacji kulturalnej i procesu kształcenia plastycznego dziecka w młodszy wieku szkolnym*, *Chowanna* 2, 93-15, 2013, s. 11-17.

To, co zostało zaobserwowane podczas wieloletniej pracy w placówkach oświatowych, wskazuje na pewien brak kompetencji nauczycieli w zrozumieniu idei wychowania przez sztukę. Dość często w placówkach korzysta się z przygotowanych szablonów i gotowych kart pracy. Dzieci wykonują prace w pośpiechu, według wzoru, czasami przy krytyce, gdy coś jest nie pomyśli i według dorosłego. Bezpośredni i personalny kontakt z dorosłym oraz tym, co dziecko w danym momencie tworzy, musi łączyć się z poczuciem odpowiedzialności pedagoga za *każde słowo*, które może być niefortunnie rozumiane, a nawet może skrzywdzić. Niedopuszczalne jest, aby z powodu różnego rodzaju uprzedzeń, a czasami indywidualnej niechęci wobec ucznia *blokować* jego potrzebę wyrażania siebie, zniechęcać do działania i ograniczać twórczy potencjał.

Zauważono także, że w pracy nauczycieli z zakresu edukacji plastycznej często występuje opieranie się na schematach, które w spotkaniu ze sztuką implikują zachowania konwencjonalne i stereotypowe. Na wystawach prac dzieci zauważalne są produkcje wykonane z szablonu czy gotowych, wyciętych przez dorosłych sylwet, figur, pod jeden wzór, ze wszystkimi częściami przyklejonymi prosto, bez cząstki rozmazanego kleju oraz śladu rąk dzieci.

Nierzadko nauczyciele operują reprodukcją odbierającą możliwość autentycznego kontaktu z dziełem. Widoczna jest także, u niektórych pedagogów, skłonność do nadmiernego respektowania wcześniej wytyczonego celu, na podany wzór, bez zmian, bez miejsca na twórczość i kreatywność, hamując tym samym zachowania spontaniczne, implikowane sztuką. Często również wychowanie przez sztukę, które powinno rozwijać i wzbogacać wiedzę o tym, co piękne, jest po prostu zajęciem, ćwiczeniem, podczas którego wyrabiana jest u wychowanka zręczność manualna.

Należy w tym momencie, przedstawić wyniki badań eksperymentalnych przeprowadzone w 1985 r. przez grupę badaczy i zaprezentowanych w pozycji cytowanej S. Popka *Analiza psychologiczna twórczości plastycznej dzieci i młodzieży* przedstawiające czynniki hamujące pracę twórczą dzieci i młodzieży. Z wniosków wynika, że czynnikami hamującymi pracę twórczą u dzieci jest: krótki czas na realizację pracy (70%), nadmierny samokrytycyzm (55 %), ingerencja nauczyciela (55%), narzucony wspólny temat (45%), krytyka ze strony otoczenia (45%), narzucona kontrola wykonania (35%).

W konsekwencji kształtuje to postawę odtwórczą i reproduktywną.^[41] W obecnych czasach, niestety, wiele się nie zmieniło.

Należałoby przyjąć, że kompetencje nauczyciela w realizacji wychowania plastycznego wymagają szczególnej postawy pedagoga, jako propagatora twórczego artystycznie, wyposażonego w wiedzę psychologiczną, rozwojową, sensomotoryczną i pedagogiczną, prowadzącego zajęcia nowocześnie, w sposób atrakcyjny i zintegrowany z innymi obszarami edukacyjnymi.

We współczesnej edukacji nauczyciel powinien nie tylko konstruktywnie tworzyć okazje edukacyjne, ale również umożliwić dzieciom działanie, doznawanie sztuki wszystkimi zmysłami. Dobry nauczyciel powinien potrafić wywrzeć wpływ na rozwój dziecka wprowadzając je w świat własnych przeżyć i doświadczeń wraz z indywidualnym podejściem do każdej osoby.^[42] W praktyce artystycznej ważny jest również dialog oraz przyjęcie koncepcji tzw. pozytywnego wzmocnienia niejako gwarantującego sukces w rozwoju dziecka.

Rola nauczyciela powinna sprowadzać się do zachęcania do własnej twórczości dziecka oraz do rozwijania odkrywczości.

Nauczyciel powinien stać się autorytetem, dzięki czemu może być uznany jako wzór inspirujący wiedzą, doświadczeniem i umiejętnościami. Na wczesnym etapie rozwoju dziecka pedagog ma szansę ukierunkowywania sposobu patrzenia dziecka, podpowiadania i wspierania w interpretacjach tematyczno-estetycznych, a także motywowania do działania. Zwracanie uwagi na piękno otaczającej nas rzeczywistości natury stanowi jeden z pierwszych, istotnych aspektów wychowawczych, skutkujących zaciekawieniem i afirmacją wychowanków.

Aby świat nadziei, radości i afirmacji wyzwalać w toku działalności pedagogicznej, mieć wpływ na rozwój dziecka, nauczyciel winien nieustannie poznawać swoje wewnętrzne światy i bronić się przed duchowym skarleniem.^[43]

^[41] S.L. Popek, *Psychologia twórczości ...*, dz. cyt., s. 106.

^[42] E. Zawada, *Wychowanie przez sztukę kontekście edukacji plastycznej dziecka w młodszym wieku szkolnym*, Bielsko-Biała 2001, s. 58.

^[43] B. Dymara, *O człowieku trójskrzydłowym*, [w:] B. Dymara (red.), *Dziecko w świecie sztuki*, Kraków 2010, s. 96.

EKSPRESJA PLASTYCZNA DZIECKA

Cechą ekspresji dzieci jest spontaniczność, czyli nieskrępowana czynność spowodowana wewnętrzną potrzebą działania. Dziecko chcące zaspokoić potrzebę wyrażania podejmuje działalność twórczą. Dokonuje własnych odkryć, uruchamiana jest pamięć i wyobraźnia oraz procesy myślowe.

Najczęściej ekspresja dziecka znajduje wyraz w twórczości plastycznej. Młody człowiek przystępując do tworzenia odwołuje się do swoich doświadczeń, które potęgują w pracy twórczej. Twórczość plastyczna wychowanka będzie bogatsza, gdy spotka się z różnymi zjawiskami bezpośrednio.

Warunkiem koniecznym dla rozwoju ekspresji plastycznej, jest między innymi *styl pedagogiczny*, z którym zetknie się dziecko. W tym stylu powinna być zauważalna otwarta postawa wobec młodych ludzi wraz z możliwością indywidualnego przedstawiania treści materiału z możliwością korzystania z różnych technik plastycznych.

Ekspresja plastyczna odgrywa bardzo dużą rolę w rozwoju psychicznym, a jako uniwersalny sposób wspomagania rozwoju dziecka spełnia również funkcję terapeutyczną. Odpowiednio zorganizowana, przyczynia się do niwelowania lęków i zahamowań, rozwija pewność siebie, odwagę, wiarę we własne możliwości.^[44]

Według Janiny Cybulskiej-Piskorek rozwijanie ekspresji plastycznej dziecka polega na:

- kształtowaniu zaangażowanej postawy wobec otaczającego świata oraz uwrażliwieniu na jego piękno i wzbudzanie przeżyć estetycznych,
- pobudzaniu inicjatywy i inwencji w spontanicznej twórczości plastycznej poprzez oddziaływanie na wyobraźnię, fantazję, sferę uczuciowo-intelektualną oraz dostarczanie różnorodnych środków wyrazu,
- subtelnym i sugestywnym stawianiu dziecku zadań plastycznych i zachęcaniu go do swobodnego rozwiązywania.^[45]

Dziecko może osiągnąć dobre rezultaty w twórczości plastycznej wtedy, gdy jego wysiłek wypływać będzie z wewnętrznej potrzeby wyrażania swoich

^[44] A. Kluska, *Zajęcia plastyczne a rozwój przedszkolaka, Bliżej Przedszkola* nr 82–83, 2008, s. 56–61.

^[45] J. Cybulska – Piskorek, *Twórczość plastyczna dziecka...*, dz. cyt, s. 20–21.

przeżyć emocjonalnych, wyobrażeń, spostrzeżeń, których często nie byłoby w stanie wyrazić słowami. Podczas tworzenia dziecko przeżywa wrażenia wywołane harmonią barw, kształtem, linią ich układem oraz fakturą. Przeżycia te dopingują dziecko w czasie tworzenia, a także wzbogacają jego doświadczenia plastyczne. Planując zajęcia plastyczne należy uwzględnić fakt, że nie mogą one być oderwane od codziennego toku pracy, od tego, co się wokół dzieje, od treści programowych i planu pracy w przedszkolu. Nauczyciel powinien zaplanować pobyt dzieci w przedszkolu czy szkole tak, aby przewidzieć czas na swobodną działalność wychowanka. Zostanie wtedy spełniony warunek twórczej ekspresji, potrzeba wolności. Nauczyciel nie powinien narzucać swojego sposobu malowania czy tonacji kolorów. Sugerowanie przez dorosłych sposobów przedstawiania świata może spowodować niechęć dziecka do twórczości i ekspresji plastycznej.^[46]

Ważną rzeczą jest wybór odpowiedniej techniki plastycznej. Techniki plastyczne stosowane podczas zajęć powinny być różnorodne, a pomoce do zajęć atrakcyjne, same zaś zajęcia muszą przypominać wspaniałą zabawę. Nauczyciel może sprzyjać rozwojowi spontanicznej działalności dzieci między innymi poprzez: zorganizowanie w sali kącika plastycznego, w którym zgromadzone będą różnorodne materiały, przybory i narzędzia potrzebne do prowadzenia zajęć (materiały te powinny być dostępne dzieciom w ciągu całego dnia ich pobytu w przedszkolu), stwarzanie dzieciom swobody w wyborze tematu pracy, materiału potrzebnego do realizacji, także w doborze kolegów, z którymi będą współpracować oraz miejsca wykonania pracy (stół, podłoga, sztalugi). Czas potrzebny do wykonania pracy plastycznej powinien być dostosowany do indywidualnych potrzeb i możliwości dziecka i jego zaangażowania.

Dziecko w wieku przedszkolnym wypowiada się w sposób spontaniczny i ekspresyjny, w zależności od klimatu pracy twórczej, sugestii nauczyciela i sposobu działania innych dzieci. Dziecko im mniejsze tym dalsze jest od realizmu, fotografizmu, stąd nie należy go ganić za to, że nie potrafi narysować drzewka, zwierzątka czy postaci ludzkiej. Dzieci w sobie tylko właściwy sposób wyrażają to, czego nie potrafią opowiedzieć ani napisać. Wykorzystują swoją intuicję. Nauczyciel na zajęciach plastycznych wchodzi razem z dzieckiem

^[46] A. Natorff, K. Wasiuluk, *Wychowanie plastyczne w przedszkolu*, Warszawa 1990, s. 19-20.

w świat sztuki i jej wartości będąc przewodnikiem i współtowarzyszem – wychowuje przez sztukę.

Działalność plastyczna, podobnie jak zabawa, stanowi w wieku przedszkolnym potrzebę rozwojową i jest jedną z form aktywności dziecka. Jej szczególne znaczenie polega przede wszystkim na tym, że zespala ona ze sobą procesy motoryczne, poznawcze i emocjonalne, przyczyniając się do harmonijnego rozwoju osobowości dziecka.

Działalność plastyczna stwarza także szerokie pole do realizacji możliwości i pobudza do słownego wyrażania swoich odczuć. Daje przy tym radość i zadowolenie, wzmacnia poczucie własnej wartości. Jest wyrazem wewnętrznej energii, uspakaja, daje uczucie odprężenia oraz zaspokaja potrzebę działania.

Wyjątkowo atrakcyjne są różnego rodzaju oddziaływania plastyczne.

Techniki plastyczne, czyli całokształt środków i czynności związanych z twórczością plastyczną oraz wiedza o nich decydują o prawidłowym przebiegu zajęć z dziećmi i ich dobrych rezultatach. Każda technika plastyczna wymaga odpowiednich umiejętności i sprawności. Naturalną u dziecka skłonność do ekspresji plastycznej można stale rozwijać, pogłębiać przez dostarczanie mu nowych środków wyrazu plastycznego. W korzystnych warunkach, jakie stwarza przedszkole dziecko znacznie szybciej rozwija się, a ekspresja plastyczna jest bogatsza oraz o zróżnicowanej formie.

Aby zajęcia plastyczne spełniały swoją rolę, niezbędne jest zapewnienie atmosfery ciepła, życzliwości, wykluczony jest pośpiech, zniecierpliwienie, krytyka i sugestywność. Kluczową rolę w tym procesie odgrywa także klimat emocjonalny w czasie zajęć. Istotne jest zaangażowanie i przygotowanie nauczyciela oraz umiejętność przekonania do wiary we własne siły.

Dziecko tworząc doznaje różnych wrażeń wywołanych tematem, barwami, różnorodnością materiału, kształtów i form. Jeśli wychowanek chętnie podejmuje działania plastyczne, powinny być one często prowokowane. Pozytywne przeżycia dopingują do działania, uaktywniają wszystkie funkcje twórcze, które są nieograniczone, a jednocześnie w sposób nieprzymuszony (tylko zainspirowany) wzbogacają jego doświadczenia plastyczne, zachęcają do twórczych poszukiwań, niekonwencjonalnych rozwiązań.

Zainspirować dzieci do działalności plastycznej możemy właściwie wszystkim: baśnią, wierszem, szumem wiatru, śpiewem ptaków, obejrzanym filmem, obrazkiem, gałązką chwiejącą się na wietrze, muzyką, odgłosem deszczu

pukającego o szybę. Rzeczami namacalnymi, a także zjawiskami, emocjami, przeżyciami, których nie można dotknąć, ani zobaczyć. Dobrze zorganizowane zajęcia plastyczne mogą być bardzo pomocne w poznaniu psychiki dziecka, jego emocji czy ukrytych problemów.

Dzięki działaniom plastycznym dzieci nieśmiało zyskują pewność siebie, rozwijają poczucie własnej wartości, przełamują barierę niepewności, strachu. Uczą cierpliwości, samodzielności, wyrozumiałości dla innych, współpracy i pomagania sobie nawzajem, rozwijają wyobraźnię, pobudzają fantazję. Dzieci nadpobudliwe poprzez twórczą działalność plastyczną mogą rozładować napięcie emocjonalne.

Ważna jest informacja zwrotna, jakiej nauczyciel udziela dziecku na temat jego wytworów. Powinna ona służyć wzbogaceniu doświadczenia wychowanka, nabywaniu orientacji o własnych możliwościach i umiejętnościach, podnoszeniu wiary we własne możliwości, przeżywaniu satysfakcji z wykonanych zadań. Powinna odnosić się do pozytywnych i negatywnych stron wytworu a także samodzielności wykonania pracy, indywidualnego podejścia do realizacji tematu, wysiłku, zaangażowania, dokładności, osiągnięcie celu. Należy odwołać się do ciekawych, oryginalnych rozwiązań, zastosowania kolorów, kształtów, wielości szczegółów czy twórczego charakteru pracy. Wypowiadając się na temat wytworów plastycznych trzeba pamiętać, że informacja zwrotna powinna być świadoma i celowa oraz powinna wynikać z uważnej analizy dziecięcego wytworu, opartej na wiedzy związanej z rozwojem dziecka, jego etapami oraz podstawowej wiedzy plastycznej na temat wykorzystania punktu, linii i kreski, koloru i plamy, przestrzeni i ruchu, bryły, światła i kompozycji.^[47]

Gdy oceniamy prace to starajmy się znaleźć w nich coś pozytywnego. Należy docenić wysiłek dziecka, dążenie do celu, niekonwencjonalne rozwiązania. Nigdy nie należy krytykować wytworów dziecięcych. Trzeba pamiętać, że jednym nieuważnym słowem, zniecierpliwieniem możemy zniechęcić dziecko do dalszej pracy. Powinniśmy dostrzegać osiągnięcia wychowanka i mówić mu o tym. Musimy zdawać sobie sprawę, że nie efekt pracy jest najważniejszy, lecz samo przeżywanie w trakcie tworzenia.

^[47] W. Leżańska, E. Płóciennik, *Pedagogika przedszkolna*, Warszawa 2021, s.257.

Działalność plastyczna dziecka powinna być umiejętnie skalana poprzez łączenie procesów percepcji i ekspresji. Tylko wtedy może przyczynić się do pełnej realizacji założeń wychowania plastycznego.

Wartością samą w sobie jest samodzielne odkrywanie własnych możliwości oraz proces twórczego i kreatywnego myślenia.

PEDAGOGIKA TWÓRCZOŚCI I PEDAGOGIKA KREATYWNOŚCI

We współczesnych czasach zauważalne są teorie, że *szkoły zabijają kreatywność*. W książce *Kreatywne szkoły* Ken Robinson, doradca edukacyjny, mówca i autor, przedstawia przełomowe, praktyczne rozwiązania dotyczące kluczowej kwestii dla obecnych systemów edukacji. Krytykowane są przez niego przestarzałe modele edukacji z wskazaniem jak wykorzystać możliwości XXI wieku, by kształcić kreatywnie osobowości uczniów i przygotować do wyzwań współczesnego świata. Swoją misję widzi w tym, by poprzez szersze pojmowanie kreatywności przyczyniać się do transformacji kultury edukacyjnej.

W swoich wystąpieniach, między innymi na konferencjach TED, które zyskały miliony słuchaczy, Ken Robinson traktuje jak uczyć, by dzieci przestały tracić swoje talenty. Udowadnia, że *szkoły zabijają kreatywność*. Wskazuje, że na pierwszym miejscu w szkołach jest matematyka i języki, przedmioty humanistyczne, a na końcu muzyka i plastyka.

Każde dziecko ma talent, jest zdolne, ale niekoniecznie w przedmiocie, który został uznany jako wiodący. Są tacy, którzy świetnie rysują, ale wciąż słyszą *zostaw kredki, z rysowania nie wyżyjesz*.^[48]

Należałoby z tego wyciągnąć odpowiednie wnioski, pozwalając dzieciom być kreatywnym i twórczym, by mogły odkryć swoje wrodzone talenty oraz sprostać wymaganiom dzisiejszego świata.

W swojej książce *Oblicza umysłu* Ken Robinson uzmysławia, że każdy jest kreatywny i twórczy, tylko trzeba tę kreatywność wydobyć. Neguje podejście do edukacji XXI wieku, pomimo wielu reform, wskazując, że uczniowie popadają w rutynę, uczestniczą w procesie edukacji, nie mają wyboru, robią to co muszą.

^[48] K. Robinson, L. Aronica, *Kreatywne szkoły. Oddolna rewolucja, która zmienia edukację*, Gliwice 2020.

Sądzę, że naszą jedyną nadzieją na przyszłość jest przyjęcie nowej koncepcji ludzkiej ekologii. Takiej, w której na nowo rozwijać będziemy naszą ideę obfitości ludzkich talentów. System edukacyjny wyeksploatował nasze głowy w taki sam sposób, w jaki my eksploatujemy Ziemię: w poszukiwaniu jakiegoś określonego surowca. I nie przyniesie nam to w przyszłości niczego dobrego. Musimy przemodelować fundamentalne zasady, według których kształcimy nasze dzieci (sir Ken Robinson).^[49]

Nauka rysowania w przedszkolu czy szkole, bardzo często odbywa się kosztem spontaniczności dziecka. Dzieci nauczone są w sztuczny, systematyczny sposób, czegoś co mogłyby same doświadczyć. Skłania to do refleksji nad potrzebami dziecka a oczekiwaniami systemu.

By lepiej zrozumieć intencje kreatywności i twórczości odwołano się do piśmiennictwa pedagogicznego.

W świetle dorobku pisarskiego pedagogika twórczości kieruje swoje zainteresowania na aktywność twórczą dnia codziennego i poszukuje odpowiedzi na pytania, co robić, by zdolności twórcze zamieniły się w twórczość dojrzałą wzbogacającą życie każdego z nas.

Według Andrzeja Góralskiego pedagogika twórczości jest nauką i sztuką szczególnego rodzaju wychowania, które jest oparte, w przekonaniu autora, że pełne osiągnięcie celów wychowania możliwe jest dzięki odpowiedniej opiece i wsparciu. Według Jana Łuszczyka, ucznia Góralskiego, pedagogika twórczości niesie wartościowe wskazania dotyczące tego, jak przysposabiać uczniów do podejmowania i realizacji działań twórczych. Łuszczyk formułuje główne cele pedagogiki twórczości, czyli przygotowania do podejmowania działań twórczych przedstawiając pięć grup działań. Po pierwsze wskazuje na rozwijanie umiejętności i sprawności. Po drugie na kształtowanie emocji i motywacji, następnie na formowanie struktury świata wartości twórcy, formowanie indywidualności oraz formowanie twórczego stylu życia.

Problem teorii i praktyki wychowania do twórczości dostrzegła Janina Uszyńska-Jurmoc, która wyróżnia pedagogikę kreatywności i pedagogikę twórczości. Uważa ona, że na gruncie edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej najbardziej odpowiedni jest termin pedagogiki kreatywności, który odnosi się

^[49] E. Wagenhofer, S. Kriechbaum, A. Stern, *Alfabet*, Gliwice 2018, s. 9.

sposobów rozwijania postaw kreatywności dzieci, wyznaczając cele, treści i zadania w związku z rozwijaniem twórczej aktywności dziecka jako podstawowy czynnik rozwoju osobowości twórczej. W ujęciu autorki pedagogika twórczości to dziedzina teoretyczna zajmująca się budowaniem twórczości a pedagogika kreatywności to dziedzina praktyczna zajmująca się zmianą rzeczywistości.^[50]

Twórcze nauczanie jest podejściem dydaktycznym, które czyni z procesu uczenia się działania bardziej interesujące i efektywniejsze niż tradycyjne. To rozwijanie i modyfikowanie materiałów, sposobów nauczania, które rozbudzą zainteresowania dziecka. Twórcze nauczanie jest nieodłączną częścią dobrego nauczania.

Badania wykazują, że twórczy ludzie motywowani są wiarą we własne zdolności twórcze, które ważne są w dziedzinie kreatywności. Pozytywna ocena siebie jako twórcy stanowi podstawę kreatywności i przyszłych osiągnięć.

Twórczość ma swoje źródło w zdolnościach i umiejętnościach, a nie osobnym talencie. Wspierając dziecko należy mu pomóc w rozwijaniu twórczości poprzez pobudzanie, wspieranie prostych uzdolnień, sprawności i wrażliwości, kształtując ciekawość poznawczą. W tym procesie rozwojowym potrzebna jest wiedza ogólna i podstawowe informacje o procesach twórczych. Edukacja plastyczna to edukacja twórczości. W kreowaniu młodego człowieka w zakresie sztuki należy pozwolić dzieciom i uczniom na aktywność eksperymentalną, zachęcić ich do indywidualnej ekspresji, pomóc w rozwijaniu świadomości różnorodnych kontekstów, w których pojawiają się twórcze idee, wzmacniać swobodne myślenie w twórczości, zachęcać do swobodnych, twórczych działań oraz wspierać indywidualnie w cechach, które sprzyjają twórczości.

Pedagogika kreatywności koncentruje swoją uwagę na pytaniu o możliwości pobudzania i rozwijania potencjału twórczego wychowanków, wspieraniu ich w twórczości. Psychopedagogika kreatywności pozwala odkrywać talenty, rozwijać zdolności twórcze i umiejętności praktycznego rozwiązywania problemów, kształtuje postawy twórcze.

Najbardziej istotne są tu działania nauczycieli, pedagogów poprzez stosowanie odpowiednich metod stymulowania i rozwijania zdolności myślenia twórczego, pobudzania ciekawości poznawczej, motywacji oraz kształtowania praktycznych czynności związanych z działaniami twórczymi.^[51]

^[50] K. J. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, Gdańsk 2007, s. 20-21.

^[51] Tamże, s. 24-25.

TWÓRCZOŚĆ, KREATYWNOŚĆ, INNOWACYJNOŚĆ

Twórczość według Arthura J. Cropley rozumiana jest jako produkowanie nowości. W twórczości konieczne są dwa składniki, musi być coś nowego i stosownego. Powinno powstawać coś różnego od innych wytworów, oryginalnego, niemożliwego do przewidzenia. Twórczością jest akt, idea, produkt, który przekształca coś istniejącego w coś nowego. Według Zbigniewa Pietraśińskiego jest aktywnością przynoszącą wytwory dotąd nieznanne, a zarazem wartościowe. Wśród odkrytych przez badaczy wymiarów osobowości twórczej znajdujemy między innymi takie cechy jak: energia, wesołość i dyscyplina, odpowiedzialność i nieodpowiedzialność, wyobraźnię i fantazję, pokora i duma, buntowniczość i niezależność, żarliwość w sprawach pracy i jednocześnie poczucie obiektywności, smutek i zdolność do przeżywania radości.

Coraz bardziej popularnym terminem jest słowo *kreatywność*. Dla niektórych jest synonimem pojęcia twórczości. Kreatywność według Eriki Landau jest postawą, *która umożliwia z jednej strony odnalezienie nowych aspektów w tym, co znane i bliskie, a drugiej strony zaś staniecie w obliczu tego, co nowe i obce, i za pomocą istniejącej już wiedzy przetworzenie go w nowe przeżycie.*^[52] Jest zdolnością człowieka do tworzenia wytworów nowych i wartościowych, cenniejszych od tego, co było do tej pory. Generowania nowych i wartościowych wytworów. Człowiek kreatywny, to ktoś kto potrafi generować pomysły, które czynią świat lepszym i piękniejszym. Jeżeli pojęcie ma mieć sens pedagogiczny, należy je zarezerwować do nazywania zachowań i cech człowieka. W tym znaczeniu kreatywność jest synonimem postawy twórczej, przejawiającej się w różnorodnych zachowaniach innowatora.

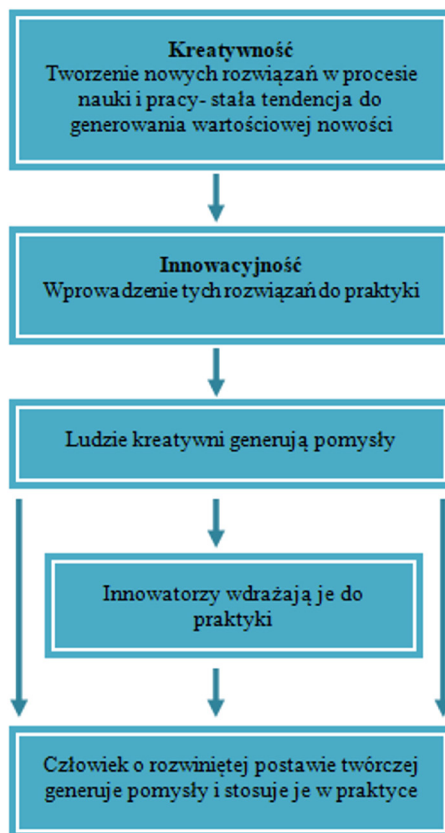
Popularnym pojęciem zbliżonym znaczeniowo do twórczości jest *innowacyjność*. Innowacja jest wprowadzeniem czegoś nowego, nowością, nowatorstwem. Innowacja należy do najbardziej rozpowszechnianych terminów współczesnej humanistyki. W naukach społecznych przez innowację rozumie się najczęściej wzory zachowań społecznych, które przyczyniają się do rozwoju środowiska życiowego człowieka.

Relacje pomiędzy omawianymi pojęciami przedstawia rysunek.^[53]

^[52] Tamże, s. 51.

^[53] Tamże, s. 54-56.

Rys. 2.1. Kreatywność a innowacyjność

Źródło: K. J. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, Gdańsk 2007, s. 56

Cechy twórczości dzieci ujawniają się zdaniem S.L. Popka w witalizmie, spontaniczności, improwizacji, śmiałości, uporczywości, podejmowanych próbach, fantazji i swobodzie formalnej.^[54]

Proces twórczy u dzieci przebiega swobodnie i nie krępuje małego twórcy. Warto zwrócić uwagę, że dość często uczniowie twórczy są myleni z uczniami krnąbrnymi, sprawiającymi nauczycielom trudność wychowawcze. Czasami nauczyciele nie postrzegają pewnych cech jako wyrazu kreatywności lecz

^[54] S.L. Popek, *Psychologia twórczości...*, dz. cyt., s.56.

przejaw skłonności buntowniczych, braku uwagi i szacunku. Dlatego warto poznać charakterystyczne cechy zachowania uczniów twórczych, by odróżnić zachowania destrukcyjne od tych pożądaných. Twórczy uczniowie nie boją się ryzyka, badają ograniczenia, są odważni w swoich przekonaniach, są wrażliwi emocjonalnie, prężni, wykazują się niezależnością w myśleniu, są uparci, lubią pracować w samotności, mają poczucie piękna i poczucie humoru, walczą o odległe cele, są wizjonerami i idealistami, gotowi do podejmowania ryzyka.^[55]

Dziecięce spojrzenie na świat umożliwia twórcemu dziecku bez uprzedzeń poznawać wyjątkowość obserwowanych rzeczy. Dziecko twórcze jest ciekawe. Ciekawość przetrada się motywację, przeżywanie jest źródłem zainteresowań.

„Dzieci są jak gąbki, wchłaniają wszystko, więc system musi stać się pozytywniejszy. (...) Nie należy utrwałać stereotypów, ale budzić ciekawość nowych rzeczy.

Powinna to być edukacja, w której uczucia są wyrażane, a nie tłumione, edukacja, którą wszyscy mogą się dzielić, zamiast konkurować między sobą. (...)

Dziecko musi się nauczyć, jak wyrażać własne uczucia, a nie powtarzać treści, ponieważ nie ma w tym oryginalności. (...)

Należy sprawić, aby dzieci zaczęły samodzielnie myśleć!” (Pablo Pineda)^[56]

Nasuwa się konkluzja, o stworzeniu w placówkach oświatowych odpowiednich warunków, poprzez organizację przestrzeni wokół dziecka, by móc właściwie doceniać każdego ucznia. Wówczas pobudzimy wychowanków do kreatywności i twórczości, budząc ich potencjał.

METODY PRACY ROZWIJAJĄCE TWÓRCZĄ POSTAWĘ DZIECI

Skuteczność stosowanych metod i form nauczania zależy w dużej mierze od postawy nauczyciela. Ma on tu istotną rolę do odegrania. Musi być w pełni świadomy tego, że jest odpowiedzialny za tworzenie odpowiednich warunków do rozwoju twórczej aktywności dziecka. Nauczyciel, realizując

^[55] K. J. Szmids, *Pedagogika ...*, dz. cyt., str. 185.

^[56] E. Wagenhofer, S. Kriechbaum, A. Stern, *Alfabet*, dz. cyt., s.184.

treści programowe edukacji plastycznej, musi stosować takie metody i formy pracy z dzieckiem, aby pozwolić mu na odkrywcze i indywidualne myślenie oraz działanie. Planując zajęcia plastyczno-techniczne, każdy nauczyciel musi pamiętać, że nie powinny one być odseparowane od codziennego rytmu pracy oraz od treści programowych. Metody i techniki edukacji plastycznej, stosowane w trakcie zajęć, powinny być różnorodne a pomoce wykorzystywane podczas zajęć atrakcyjne i estetyczne. W przedszkolu zajęcia winny mieć formę zabawy. Musi też zostać wytworzona odpowiednia motywacja do podjęcia zadania przez dziecko. Dlatego też aktywność dziecka traktowana jest jako działanie ukierunkowane przez wyniki zewnętrzne i wewnętrzne.

W edukacji plastycznej posługujemy się wszystkimi metodami pedagogicznymi, które pomagają nam w realizacji konkretnych zadań. Najczęściej stosowanymi metodami są działania oparte na słowie (słowne), pokazie i obserwacji (oglądowe), działaniu (praktyczne), samodzielnym myśleniu i działaniu (problemowe), na przeżyciach (waloryzacyjne) i aktywizujące.

Biorąc pod uwagę trójdzielność procesu edukacyjnego, nauczyciel powinien odpowiednio dostosować metody pracy w zależności od etapu zajęć. W etapie pierwszym najczęściej posługujemy się metodami oglądowymi, łącząc je niejednokrotnie z metodami słownymi. Wnikliwa obserwacja rozwijająca procesy percepcyjne w połączeniu z rozmową, opowiadaniem, opisem, pogadanką, dyskusją czy pracą z tekstem może być pomocna w zdobywaniu bogatej wiedzy na temat realizowanych zagadnień. Szczególne znaczenie ma zastosowanie metod aktywizujących, dzięki którym możemy rozwijać postawę twórczą uczniów, tak ważną w nauce i życiu, oraz metod waloryzacyjnych. Te ostatnie pozwalają, co jest istotne w edukacji plastycznej, na realizację zadań wychowawczych, celów kierunkowych, organizację aktywności emocjonalnej, artystycznej i estetycznej uczniów. Kształtują opinię uczniów, wdrażają do poprawnego wartościowania postępowania ludzi i ich zachowań. Wszystkie wymienione powyżej metody, aby mogły przynieść oczekiwany dydaktyczny rezultat, wymagają racjonalnej organizacji pracy uczniów.^[57]

Przyroda i jej piękno jest także dziedziną wychowania estetycznego. Naturalne zaciekawienie przyrodą, sprzyja pracy nad rozwijaniem

^[57] M. Lelonek, T. Wróbel (red.) *Praca nauczyciela i ucznia w klasach 1-3*, Warszawa 1990, s. 58.

twórczości plastycznej dzieci. Umożliwia dostrzeganie jej uroków, bogactwa form, barw, kształtów i budzi umiłowanie piękna.^[58]

Nauczyciel ma ogromne możliwości inspirowania dzieci. Przyroda wraz z kącikami przyrody może dostarczyć wychowankom bogatych przeżyć estetycznych.

Bezpośredni kontakt z przyrodą poprzez spacery czy wycieczki (ważna metoda, stosowana w dydaktyce szkolnej) będzie bogatym źródłem korzystnym dla budzenia świadomości piękna. Dzięki zgromadzonym wyobrażeniom, dziecko będzie mogło spożytkować je do rozwijania wartości estetycznych i przeżyć emocjonalnych. Zebrany materiał przyrodniczy będzie przydatny do wykonywania przez dzieci różnych prac plastycznych. Różnorodne przeżycia w kontaktach z przyrodą będą niewyczerpanym źródłem plastycznej twórczości dziecka. Pomoc nauczyciela powinna się tu ograniczyć do odpowiedniego doboru materiałów oraz wybrania odpowiedniej techniki.

Niezastąpioną pomocą są również dzieła sztuki. Recepcja artystycznego opowiadania, obrazu, rzeźby, słuchanie dzieła muzycznego połączonego ze śpiewem i tańcem rozbudza twórczość i rozwija potrzebę kontaktu ze sztuką.

Wymienione przykłady metod wskazują, na możliwości szerokiego oddziaływania na ucznia.

W doborze metod w pracy dydaktycznej należy pamiętać o stosowaniu różnych rodzajów sztuki: muzyki, literatury, teatru i baletu, sztuki ludowej oraz plastyki, do której należy malarstwo, grafika, rzeźba, architektura oraz rzemiosło artystyczne.

PODSTAWOWE WIADOMOŚCI Z ZAKRESU SZTUKI (PLASTYKI) W WYCHOWANIU PRZEDSZKOLNYM I EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ

Możliwość realizowania się w działaniu plastycznym dostarcza dziecku nowych wiadomości potrzebnych do dalszego eksperymentowania i poszukiwania. Zapewniając wychowankowi warunki do stałego tworzenia, opartego na wiedzy, którą aktualnie posiada, stwarzamy najlepsze warunki rozwoju jego przyszłej aktywności twórczej. Cała wczesna edukacja plastyczna dziecka to czas wielkich zmian. Należy pamiętać, że nauczanie przedmiotu plastyka powinno być procesem, podczas którego u dziecka kształtują się postawy twórcze,

^[58] I. Dudzińska (red.), *Wychowanie i nauczanie w przedszkolu*, Warszawa 1983, s.342.

co w konsekwencji powinno prowadzić do wychowania człowieka innowacyjnego, uczestniczącego w kulturze. We wczesnym etapie treści edukacji plastycznej powinny narastać w układzie spiralnym. Treści realizowane w danym roku powinny być powtarzane i poszerzane w roku następnym, z uwzględnieniem możliwości dzieci (zależnych od ich wieku i stopnia rozwoju).

Ważne jest stymulowanie działań plastycznych. Dziecko będące w okresie ideoplastyki potrzebuje jak największej liczby bodźców. Dlatego zdobywanie informacji ze świata zewnętrznego tylko na drodze obserwacji jest niewystarczające. Musimy pamiętać, że im więcej wie, tym więcej jest nam w stanie przekazać w kodzie plastycznym.

Dziecko sześciolatnie jest gotowe na podjęcie bardziej ambitnych wyzwań. Wiąże się to z naturalną potrzebą stałego poszukiwania i odkrywania, a co za tym idzie, z kształtowaniem postawy badawczej. Dlatego obok dalszego rozwijania sprawności manualnej dziecka i jego wyobraźni, w edukacji plastycznej zaczynamy wprowadzać podstawowe terminy, czyli tak zwane ABC plastyki. Powinno się to odbywać w kontakcie ze środowiskiem naturalnym i najbliższym otoczeniem, tekstem, muzyką i przede wszystkim dziełem sztuki. Wszystkie wymienione zagadnienia pozostają w ścisłym związku z ogólnym rozwojem psychoruchowym dziecka.^[59]

Do języka plastyki należą: kreska, linia, barwa, stąd wprowadzenie w publikacji terminów plastycznych, by móc mówić o zestawieniach barwnych czy kompozycji planu, kresek oraz ich stylu.

ABC PLASTYKI. PODSTAWOWE TERMINY PLASTYCZNE

Definicje podane przy omawianiu terminów są skierowane do nauczycieli zajmujących się edukacją plastyczną, mające na celu nauczanie dzieci dostrzegania punktów, linii, różnorodnych kształtów, barw i faktur. Posiadając podstawową wiedzę, winniśmy uczyć naszych wychowanków na wszystko, co nas otacza.

^[59] K. Łopot-Dzierwa, *Techniki plastyczne w pracy z dziećmi*, Kraków 2018, s. 95.

PUNKT I LINIA. RÓŻNE RODZAJE PUNKTÓW I LINII.

Punkt jest rezultatem pierwszego zetknięcia się narzędzia z materialną płaszczyzną. Tę materialną powierzchnię mogą tworzyć papier czy drewno. Punkt jest właściwie najmniejszym kołem. Może przybierać rozmaite kształty. Jest praelementem malarstwa, a zwłaszcza grafiki, bliski plamie barwnej, a plama płaszczyźnie. Dzieci mogą rysować różne punkty na kartce papieru, mogą narysować (namalować, ulepić) krople przy okazji opowiadania czy piosenki o deszczu, jak również obserwacji kropli deszczu na szybie. Wprowadzając pojęcie punktu można zwrócić uwagę podczas zabaw w piaskownicy na skupisko punktów (ziarenka piasku), podczas spaceru na kamyczki czy podczas zabaw sensorycznych na kształty nasion, owoców. Punkty można także wygrywać na różnych instrumentach czy podczas ćwiczeń rytmizujących, tańca, ćwiczeń fizycznych.^[60]

Punkt i linia to podstawowe *litery* alfabetu wypowiedzi plastycznych. Z punktów i kresek budowane są pierwsze obrazki dzieci.

Kreska jest śladem jakiegoś narzędzia, ołówka, pióra, kredki czy małego pędzelka. Kreski mogą być samodzielne, cieniujące, konturowe. Mogą być cienkie lub grube, skłębione lub proste. Dzieci powinny operować różnymi kreskami, budować z nich kształty, wyrażać ruch czy emocje. Różnorodne ćwiczenia, takie jak rysowanie patykiem o różnej grubości, kolorową kredą na tablicy, kredkami na papierze, flamastrem czy układanie patyczków i gałązek ułatwi dziecku obserwowanie różnic między kreskami oraz uświadomi bogactwo wartości wyrazowych kreski.

Linia jest jednym z elementów plastycznych, określa kontury kształtów, stanowi granicę między barwnymi plamami, wyznacza kierunki. Linie mogą być pionowe, poziome, ukośne, koliste, proste, krzywe, kanciaste, płynne, ciągłe, przerywane, itp. Różnej jakości linie, ich położenie wprowadzają do kompozycji odpowiednie nastroje: łagodny, groźny, niespokojny, itp. Mazanie i bazgroły dziecięce biorą się właśnie z układania kolorowych plam i linii. W konkretnych ćwiczeniach rysunkowych należy zacząć od prostych linii, następnie rysować linie faliste, łamane, łuki aż do zamknięcia linii czyli koła.

^[60] A. Natorff, K. Wasiluk, *Wychowanie plastyczne...*, dz. cyt. s. 22.

KOLOR. BARWA. PLAMA

W świecie sztuki, kolor jest środkiem wyrazu artystycznego, posiadającym swoistą dynamikę. Wzajemne oddziaływania barw kreują stosunki przestrzenne. Barwa jest doznaniem zmysłu wzroku wywołana przez promieniowanie elektromagnetyczne, wrażeniem wzrokowym wywołanym falami świetlnymi rozmaitej długości. Od długości fali zależy, jaką barwę odbierzemy. Ton, jasność i nasycenie stanowią podstawowe fizyczne cechy barw. Określenia kolor i barwa potocznie używane bywają zamiennie, jednak barwa jest zawsze bardziej ogólnie, dotyczy także barw występujących w naturze, natomiast kolor jest barwą specjalnie wyprodukowaną lub dobraną przez twórcę do określonych celów. Barwa jest raczej wrażeniem, kolor natomiast cechą przedmiotu lub farby.^[61]

Tworząc dzieło posługujemy się barwą i kreską. Dobierając kolory, kierujemy się wiedzą o pięknym, tajemniczym świecie barw. W wielkim zespole barw istnieją trzy barwy podstawowe oraz trzy pochodne. Barwy podstawowe to czerwona, żółta, niebieska. Nazywamy je podstawowymi, ponieważ nie można ich uzyskać ze zmieszania farb o jakichkolwiek innych barwach. Mają one silniejsze działanie i są bardziej zdecydowane niż barwy mieszane i pochodne. Trzy barwy podstawowe, zmieszane parami, dają podstawę nowym barwom, zwanym pochodnymi. Ze zmieszania barwy czerwonej z niebieską uzyskujemy barwę fioletową. Z połączenia barwy niebieskiej z żółtą, powstaje barwa zielona. Ze zmieszania barwy czerwonej z żółtą uzyskuje się barwę pomarańczową. A zatem: barwy pomarańczowa, fioletowa i zielona pochodzą z łączenia parami barw podstawowych, są ich pochodnymi. Możemy też podzielić nasz świat barw na rodzinę barw ciepłych (gorących) oraz rodzinę barw zimnych (chłodnych). Wskazanie do jakich barw należy barwa czerwona lub pomarańczowa, a do jakiej niebieska, nie sprawi żadnych trudności. Czerwień kojarzy się z ogniem i słońcem, błękit z wodą i lodem. Poruszając problemy związane z kolorem propozycją jest zaprezentowanie dzieciom wierszy czy piosenek o tęczy.

^[61] K. Kubalska-Sulkiewicz, M. Bielska-Łach, A. Manteuffel-Szarota, (red.), *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, Warszawa 1966, s. 44.

Tęcza

Maria Konopnicka

A kto ciebie, śliczna tęczo,
Siedmiobarwny pasie,
Wymalował na tej chmurce
Jakby na atlasie?

Słoneczko mnie malowało,
Po deszczu, po burzy.
Pożyczyło sobie farby
Od tej polnej róży.

Pożyczyło sobie farby
Od kwiatów z ogroda.
Malowało tęczę-to znak,
Że będzie pogoda!

Rys. 2.13. Krzyś, lat 4. Barwy tęczy – kredka i flamaster

Przy wprowadzaniu pojęć barwy, zainspirujmy dzieci literaturą, wykorzystajmy możliwości kreatywne, udajmy się na spotkanie z kolorem czy to obcując z przyrodą poprzez obserwację występującą w środowisku, czy w formie zabawy, jak również w rytmie muzyki z kolorowymi szarfami. W propozycjach rozmaitych działań plastycznych należy pamiętać o tworzeniu kompozycji, lepieniu z plasteliny, zamalowywaniu kartonów plamami, układankami, wycinankami. Można tu wykorzystać rozmaite zabawy, podczas których dzieci zapoznają się z różnorodnymi zagadnieniami plastycznymi.

Plama to smuga, ślad nałożenia, rozproszczenia farby, przybierająca różne wielkości i kształty. Z barwnych plam zbudowane są obrazy.^[62]

KOLORY I BARWY CZTERECH PÓR ROKU

Szczególnym wyzwaniem jest poruszenie popularnej tematyki czterech pór roku. Przeglądając programy wychowania przedszkolnego, łatwo zauważyć, że są one ułożone w rytmie pór roku. Jest to oczywiście znaczne ułatwienie dla nauczyciela, ponieważ pozwala mu to na przekazywanie wiadomości z wykorzystaniem obserwacji środowiska naturalnego i najbliższego otoczenia dziecka. Jest to najbardziej naturalna i popularna forma przyswajania wiedzy. Wynika to z naturalnej potrzeby kontaktu z przyrodą i odczuwania jej istoty, co w konsekwencji prowadzi do wytwarzania konkretnych zachowań w dziedzinie estetyki. Biorąc powyższe pod uwagę, warto ten mechanizm wykorzystywać w toku kształcenia plastycznego jako jedną z form inspiracji. Ważne jest, by zadania plastyczne odnosiły się do natury w sposób bezpośredni, a obecność dzieci w naturze warunkowała formę ich działań. Przyjąć należy, że umiejętność obserwowania natury i sprawne wykorzystanie tych doświadczeń w formie twórczej wypowiedzi, przygotowuje każdego małego człowieka do dalszych eksperymentów w świecie sztuki.

Problematyka czterech pór roku może stanowić doskonałe pole poszukiwań dla twórczych działań dziecka. Należy tylko zwrócić uwagę na sposób wykorzystania tego schematu, tak aby ćwiczenia plastyczne nie były tylko i wyłącznie kolejnym dodatkiem do zajęć polegających na kolorowaniu kwiatków na wiosnę czy rysowaniem Mikołaja zimą.

^[62] A. Natorff, K. Wasiluk, *Wychowanie plastyczne...*, dz. cyt. s. 32-37.

Rys. 2.14. Krzyś, lat 5. Cztery pory roku. Jesień – rysowanie kredką

Poniżej przedstawione zostały, jako przykładowe zabawy kolorami i barwami, grupowe prace studentów Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide de Gasperi w Józefowie wykonane podczas zajęć warsztatowych z *Terapii ręki*.

Rys. 2.15. Praca grupowa. Cztery pory roku. Wiosna – techniki łączone

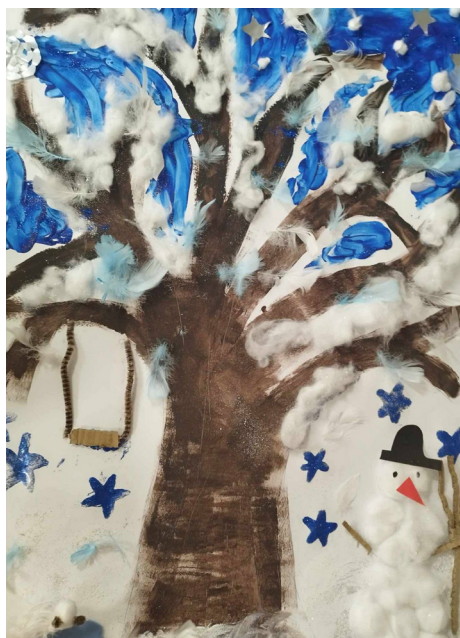
Rys. 2.15. Praca grupowa. Cztery pory roku. Lato – techniki łączone

Rys. 2.16. Praca grupowa. Cztery pory roku. Jesień – techniki łączone

Rys. 2.17. Praca grupowa. Cztery pory roku. Zima – techniki łączone

KSZTAŁTY. KSZTAŁTY PROSTE (FIGURY GEOMETRYCZNE)

Kształt to forma przedmiotu, bliżej określona w przestrzeni lub na płaszczyźnie za pomocą konturu, barwy lub światła. Kształt nie jest synonimem formy, jest tylko częścią tego pojęcia. Kształt geometryczny jest dążeniem do syntezy, uproszczenia, podporządkowania, staje się wreszcie znakiem informacyjnym; był początkiem pisma. Najbardziej uniwersalnym kształtem jest koło. W rysunkach małego dziecka służy do prezentacji wszystkich przedmiotów. Kształty są zawsze bardzo ważnym elementem plastycznym – kompozycji.

KOMPOZYCJA RYTMICZNA**(RYTM JAKO POWTARZALNOŚĆ TYCH SAMYCH ELEMENTÓW)**

Podstawowymi elementami układu kompozycyjnego w plastyce są kształty, linie, plamy i barwy. W dziele plastycznym mogą występować kontrasty wielkości kolorów, walorów, proporcji. Ład kompozycyjny dąży do równowagi kontrastów. Jednym ze sposobów zrównoważenia kompozycji jest rytm. Łączy się z powtórzeniem niektórych motywów w określonych odstępach. Rytm w malarstwie powstaje poprzez miarowe powtarzanie się elementów identycznych lub podobnych w równych odstępach. Kompozycja to sposób powiązania elementów formalnych dzieła (linii, brył, płaszczyzn, plam barwnych).^[63]

Rozróżniamy kompozycję przestrzenną, a więc architektury i krajobrazu, wnętrza, rzeźby, sztuki użytkowej oraz kompozycję płaszczyzny, a więc obrazu.

Kompozycja symetryczna jest kompozycją idealnie zrównoważoną, taką, której obie połowy po dwóch stronach osi są takie same lub bardzo do siebie podobne. Tutaj przyroda podsuwa nam piękne wzory. Symetrycznie zbudowana jest niemal każda żywa istota: człowiek, zwierzęta. Symetryczny jest liść i płatek kwiatu.

W kompozycji rytmicznej sposobem komponowania obrazu jest zasada rytmu. Rytm to powtarzanie się pewnych zjawisk, dźwięków czy form, w regularnych odstępach w czasie albo w przestrzeni. Rytmem jest następstwo pór roku, dni i nocy, godzin i minut, to także regularność nadpływania morskich fal czy rzędy drzew.

^[63] *Słownik terminologiczny sztuk pięknych...*, dz. cyt. s. 230-486.

BRYŁA

Bryła w kategoriach wychowania plastycznego, to dowolny, ograniczony obszar przestrzenny wraz z powierzchnią ograniczającą. Bryła jest obiektem trójwymiarowym. Jest podstawowym elementem kompozycji rzeźbiarskiej. W sztuce wyróżnia się kilka grup obiektów, które zaliczono do brył: reliefy, rzeźby, formy przestrzenne, struktury.

Pomagając dzieciom wyodrębnić bryły można im zaproponować szereg zabaw i zajęć. Propozycjami będzie modelowanie z plasteliny, zabawy klockami, wykonywanie zabawek na przykład na choinkę, konstruowanie, konstrukcje przestrzenne z różnorodnych materiałów. Warto również wykorzystać propozycje literackie dla dzieci w inscenizacjach w lepieniu, modelowaniu, w zabawie z muzyką i piosenką, z akcentem, że bryła jest kształtem realnym i przestrzennym, domagającym się oglądania dookoła. Powinny nas interesować trójwymiarowe kształty brył, takie jak kula, walec, stożek czy ostrosłup na przykładzie globusa, gwiazd, jabłek, dyni czy bombek i bałwanów. ^[64]

PRZESTRZEŃ I RUCH

Przestrzeń jest to całokształt obiektywnych stosunków wyrażających korelację współistniejących obiektów. Całokształt stosunków między obiektami wyraża się przez: rozmieszczenie, rozmiary, odległości, kształty. ^[65]

Przestrzeń łączy się z ruchem, bryłą, barwą i rytmem. Ruch w działaniach plastycznych często określany jest jako dynamika kompozycji czy jej ekspresyjny wyraz. W działaniach plastycznych z dziećmi możemy malować czy rysować lecące ptaki, samoloty, fruujące motyle czy statki kosmiczne.

^[64] A. Natorff, K. Wasiluk, *Wychowanie plastyczne...*, dz. cyt. s. 40.

^[65] S. Kościelicki, *Współczesna koncepcja wychowania plastycznego*, Warszawa 1975, str. 134.

Rys. 2.18. Krzyś, lat 5. *Ufoludki w kosmosie* – przestrzeń i ruch, praca wykonana kredką i flamastrami

FAKTURA

Faktura to sposób kształtowania powierzchni. Zróżnicowane faktury mogą być wykorzystane dla celów artystycznych. Faktura określa sposób łączenia się elementów obrazu pomiędzy sobą oraz płaszczyznę dzieła sztuki. Zależy od:

1. powierzchni obrazu, która może być matowa, szorstka, spękana, płaska, wypukła,
2. rodzaju narzędzia (na przykład grube i cienkie pędzle),
3. sposobu położenia farby, która może być kładzona rzadko, gęsto czy przez natrysk.^[66]

Z dziećmi możemy przećwiczyć rozpoznawanie faktur poprzez rozmaite zabawy ze ścinkami różnych tkanin, tworzyw, piórek, drewna czy kory drzewa oraz kamieni. Na wylepione plasteliną kartoniki możemy rozsypać piach czy nasiona, wykonywać prace z użyciem sznurka, wełny czy papierków, podczas

^[66] W. Kandyński, *Punkt i linia a płaszczyzna*, Warszawa 1986, s. 49.

zabaw z piaskiem, w trakcie wykonywania zabawek ze słomy, z użyciem koralików, przy łączeniu żołądzi, szyszek i gałązek, jak również doklejaniu do postaci człowieka (zwierzątka) włosów (sierści) z wykorzystaniem popcornu, makaronów, wstążek, sznurków i wielu innych.

Omówione podstawowe problemy plastyczne wraz z przykładami ich wprowadzania mają być swoistym zachęceniem i pobudzeniem nauczycieli do poszukiwań i ekspresyjnej realizacji założeń twórczości plastycznej.

ROZDZIAŁ 3

EDUKACJA PLASTYCZNA - ASPEKT PRAKTYCZNY

TECHNIKI PLASTYCZNE, METODY I FORMY PRACY DYDAKTYCZNEJ W EDUKACJI PLASTYCZNEJ W PRZEDSZKOLU I SZKOLE

Realizacja przewidzianych celów i zadań w edukacji plastycznej wymaga twórczego podejścia nauczyciela oraz stosowania odpowiednich metod i form pracy dydaktycznej.

Wybór metod i form pracy związany jest z jednej strony z założeniami pracy, z drugiej wynika z potrzeb i właściwości psychofizycznych dzieci i uczniów w młodszym wieku szkolnym.

Metody i formy pracy stosowane na zajęciach plastycznych wiążą się z ogólnie przyjętymi formami organizacyjnymi nauczania. W organizacji tych zajęć z zakresu edukacji plastycznej występują dwie podstawowe formy pracy: indywidualna i zbiorowa. Praca indywidualna ma miejsce wówczas, gdy dzieci czy poszczególni uczniowie samodzielnie wykonują określone ćwiczenia lub rozwiązują problemy. Natomiast, gdy wspólnie wykonują zadanie jest to praca zbiorowa.

Nazwy technik plastycznych przyjęto od materiałów i narzędzi używanych w pracy. W ramach edukacji plastycznej niezbędne jest, oprócz percepcji sztuki i ekspresji plastycznej, nauczanie dzieci właściwego posługiwania się narzędziami i materiałami plastycznymi, wdrożenie ich do utrzymywania ładu oraz bezpiecznego korzystania z narzędzi podczas swobodnej ekspresji i realizowanych zadań plastycznych.

W edukacji plastycznej dziecka w przedszkolu oraz klasach początkowych wyróżniamy techniki rysunkowo – graficzne, techniki malarskie, techniki kompozycyjne (przestrzenne) oraz techniki manualne.

W ramach technik rysunkowo-graficznych wyróżniamy rysowanie ołówkiem oraz kredkami świecowymi, patykiem, piórkiem, tuszem, pisakiem,

węgłem, świecą itp. Techniki malarskie, to malowanie akwarelą oraz malowanie farbami plakatowymi.

Do technik płaskich, kompozycyjnych zaliczamy wydzieranki i wycinanki z papieru, wycinanki z tkaniny.

W ramach technik manualnych wyróżniamy lepienie z gliny lub plasteliny, wytwory z masy papierowej, wytwory z papieru. Oprócz lepienia z drobnych części można wprowadzić wykonywanie rzeźby czy płaskorzeźby (w glinie, mokrym piasku, śniegu i masie papierowej).

Doświadczenia plastyczne poszerzyć należy o konstruowanie z różnych materiałów (pudełka, kartony, torby), materiałów odpadowych (skrawki materiałów, szmatki) oraz tworzywo przyrodnicze (żołędzie, kasztany, liście, muszelki, itp.).

Duże formy przestrzenne można wykonywać z papieru gazetowego, pakowego czy bibuły łącząc z różnorodnym materiałem (sznurkiem, taśmą).

W pracy z dzieckiem należy pamiętać o zasadach wspomagających twórczość i kreatywność wychowanka. Każde dziecko samo musi wypracować swoje własne techniki. Wszelka *pomoc* ze strony nauczyciela, polegająca na pokazaniu dziecku *prawidłowej* techniki, będzie tylko ograniczeniem indywidualnego sposobu podejścia wychowanka do opracowania danego tematu.

Istnieje wiele sposobów pracy z materiałami plastycznymi. Dziecku należy dać czas do wypróbowania licznych możliwości posługiwania się nimi. Nie należy przerywać malowania po to, aby *pokazać* sposób trzymania pędzla czy posługiwania się pastelami. Sprawą nauczyciela jest wprowadzenie właściwego materiału w czasie, gdy dziecko osiągnie największą gotowość do posługiwania się nim.

W każdej pracy plastycznej trzeba uwzględnić swoiste cechy materiału. Jeśli zadanie może być wykonane z lepszym wynikiem w innym materiale plastycznym, to należy użyć właśnie takiego materiału. Ważne więc jest, by nauczyciel znał właściwości stosowanych materiałów, tak aby dla każdego rodzaju ekspresji wskazać do użycia jak najlepszy materiał. Materiał plastyczny, który nie zapewnia sposobności uzyskania poczucia wprawy i pewności siebie, nie jest dobrym środkiem ekspresji.

Należy dbać o to, by dziecku dać sposobność do głębokich doznań plastycznych. Materiały plastyczne powinny dostarczać sposobności do rozmaitych doznań oraz umożliwiać głębię ekspresji.

Nauczyciel w realizacji edukacji plastycznej powinien dążyć do rozwijania myślenia twórczego wychowanków oraz poprzez odpowiednio dobrane

metody przygotowywać ich do uczestnictwa w kulturze oraz do stosowania nabytych umiejętności w życiu codziennym.

Pedagog powinien dysponować bogatym warsztatem pracy, różnorodną bazą materiałową oraz wykonywać swoją pracę z przekonaniem, motywując i przekazując zaangażowanie i fantazję. Nauczyciel powinien stosować różnorodne metody, formy i techniki pracy, uczestnicząc w procesie twórczym.

WARSZTAT NAUCZYCIELA PRZEDSZKOŁA I EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ W ZAKRESIE EDUKACJI PLASTYCZNEJ

TECHNIKI PLASTYCZNE

Techniki plastyczne to całokształt środków i czynności związanych z twórczością plastyczną oraz wiedzą o nich, decydujących o prawidłowym przebiegu zajęć z dziećmi i ich dobrych rezultatach. Poniżej przedstawiono przykładowe techniki plastyczne służące wzbogaceniu warsztatu pracy nauczyciela. Każda technika plastyczna posiada specyficzne właściwości i wymaga od dziecka odpowiednich umiejętności na danym poziomie rozwoju.

Stosowanie różnorodnych technik plastycznych w pracy z dziećmi wpływa na wzrost zainteresowania wychowanka i pobudza do działania.

TECHNIKI RYSUNKOWE

Techniki rysunkowe. Rysowanie jest podstawowym zespołem technik plastycznych wykorzystywanych na początku edukacji najmłodszych.

Rysowanie kredką. Efekty pracy zależą w dużej mierze od rodzaju kredek, łatwości i sposobu nanoszenia barw na papier. Kredki dla dzieci (woskowe, ołówkowe) mają różne kształty i grubości dostosowane do wieku dziecka, wielkości jego dłoni i sprawności palców. Kredki tłuste, zwane świecowymi lub woskowymi, są kredkami wskazanymi do rysowania dla dzieci w wieku przedszkolnym, jak i starszych. Powstają nimi szersze linie, łatwo uzyskać nimi intensywną plamę.

Kredki ołówkowe dają kredki cienkie, ostre, twarde w wyrazie, świetne do rysowania szczegółów i ornamentów. Trudno nimi uzyskać większe plamy barwne, w tym celu trzeba je trzymać ukośnie, aby uzyskać intensywny kolor, mocno naciskać. Nie zaleca się ich dla małych dzieci. Ciekawe efekty można uzyskać rysując kredkami pastelowymi.

Rys. 3.19. Krzyś, lat 6. *Kosmos* – rysowanie kredką

Rys. 3.20. Krzyś, lat 6. *Ninjago* – rysowanie kredką

Rysowanie flamastrami. Obecnie dzieci coraz chętniej posługują się w rysowaniu wielobarwnymi mazakami. Dzięki tej atrakcyjnej formie dzieci mogą uzyskiwać coraz wyraźniejsze linie, ujmujące kształty i proporcje rysowanych obiektów. Flamastry dają olbrzymią swobodę rysowania.

Rys. 3.21. Dziecko, lat 5. *Plac zabaw* – rysowanie flamastrami

Źródło: *archiwum własne*

Rys. 3.22. Nina, lat 5. *Mama, tata, Nina i Julka* – rysowanie flamastrami

Rys. 3.23. Krzyś, lat 5. *Stworki* – rysowanie flamastrami

Rysowanie patykiem. Bardzo dobrą techniką rysunkową, szczególnie dla małych dzieci jest rysowanie patykiem na śniegu, ubitej ziemi czy wilgotnym piasku. Rysowanie patykiem jest szczególnie wskazane dla dzieci trzy, czterolletnich lub wychowanków, którzy są niechętni wobec rysowania przy stolikach w formie zorganizowanego zajęcia. Patek pozostawia po sobie ślad, który można jednym ruchem zetrzeć, jeśli się nie uda lub nie odda tego, co dziecko zamierzało przekazać. Patyki można dobierać grube i cienkie, porównywać ich ślady na ziemi, rysować po wierzchu, tworzyć bruzdy. Ślady ciągłe, przerywane, kropki, paski, zawijasy, kształty są łatwe do nakreślenia i powtórzenia.

Technika ta pozwala na śmiałe linearne wypowiedzi. Pozwala na usprawnienie ruchów ręki i palców, a także pobudza wyobraźnię. Rysować można na papierze, kalce rysunkowej, płótnie, przezroczystej folii.^[67]

Rysowanie patykiem na papierze. Nieco trudniejszą techniką rysunkową jest rysowanie patykiem na papierze. Wymaga ona przygotowania odpowiedniej liczby patyków, zaokrąglonych lub ściętych z jednej strony. Najlepiej do tego celu nadaje się patek z drzewa lipowego. Do rysowania patykiem najlepiej nadaje się tusz. Technika rysowania tuszem jest pośrednią między technikami rysunkowymi i malarskimi. Można rysować nim zastruganym

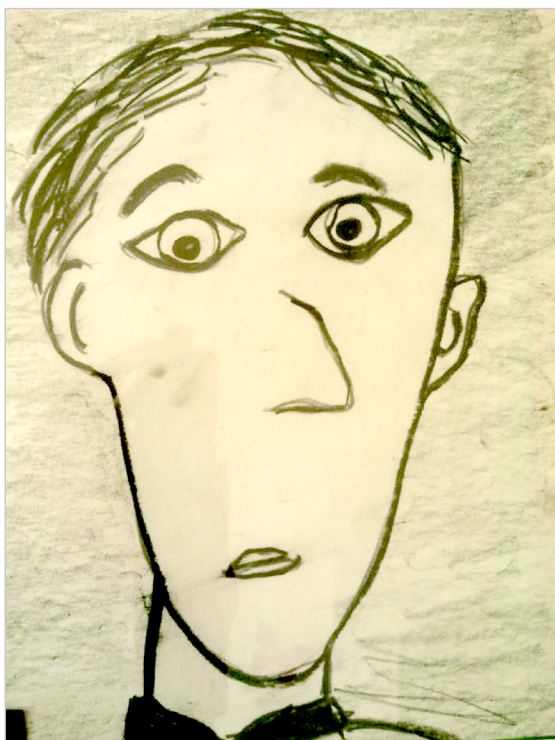
^[67] A. Natorff, K. Wasiluk, *Wychowanie plastyczne...*, dz. cyt., s. 50.

w *szpic* patyczkiem, zaciętym ukośnie i przeciętą (jak stalówka) trzcina lub piórkiem. Można kreślić linie proste i faliste wykorzystując szeroką i wąską stronę patyka, a także malować pędzlem, stosując różny stopień nasycenia barwy (walor). Do rysowania służą także atramenty.

Dzieci młodsze i starsze mogą z powodzeniem **rysować pędzlem**. Linie wykonywane pędzlem są pełne, ekspresyjne, Stosowanie różnorodnych pędzli pozwala dziecku na uzyskanie zróżnicowanych linii.

Do technik linearnych należy także **rysowanie ołówkiem**. Rysowanie ołówkiem dla dzieci w wieku młodszym jest mało atrakcyjne. Jest technika trudną, powinna być stosowana na zajęciach z dziećmi starszymi. Rysowanie ołówkiem daje duże możliwości walorowe. Papier ma tutaj duży wpływ na końcowy efekt pracy.

Rys. 3.24. Maciek, lat 9. Portret – ołówek

Źródło: archiwum własne

Rysowanie węglem. Inny rodzaj rysowania, wykorzystywany w edukacji plastycznej, to rysowanie węglem. Do rysowania węglem stosuje się papier o szorstkiej nawierzchni. Można wykorzystać papier pakowy biały lub szary. Rysuje się po szorstkiej powierzchni. Siła nacisku węgla na papier określa grubość linii. Przy rysowaniu węglem można uzyskać kreski o różnych walorach: od jasnoszarej do czarnej. Gdy rozpoczyna się pracę należy rysować bardzo lekko. Niepotrzebne linie dadzą się wtedy usunąć kawałkiem flaneli lub spranego płótna. Ewentualnie do rysunku węglem używa się specjalnych gumek do węgla. Negatywną stroną tej techniki jest łamliwość węgla i słaba przyczepność do podłoża. Wymaga utrwalenia.

Rysowanie kredą. Kredą można rysować na ciemnym papierze o szorstkiej nawierzchni. Kreda trzyma się lepiej od węgla powierzchni papieru i jej utrwalanie nie jest konieczne. Rysowanie kredą jest godne polecenia szczególnie z dziećmi młodszymi. Można rysować na dużych arkuszach papieru, tekturze czy ścieżce asfaltowej.

Rysowanie piórkiem, używając do tego tuszu kreślarskiego lub atramentu. Rysować można na możliwie gładkim papierze. Rysowanie piórkiem wskazane jest dla dzieci młodszych i może być stosowane przy różnych tematach ilustracyjnych.

Rysowanie *mokre w mokrym*. Arkusz papieru rysunkowego lub brystolu należy wodą przy pomocy gąbki lub szerokiego pędzla. Na zwilżonym papierze rysujemy zaostrzonym patykiem lub pędzlem zamoczonym w tuszu, atramencie czy farbie.

Rys. 3.25. Krzyś, lat 4. *Tęcza* – malowanie farbami *mokre w mokrym*

WZBOGACONE TECHNIKI RYSUNKOWE

Rysunek lawowany. Jeżeli do rysunku tuszem, wykonanego przy pomocy piórka, patyka lub pędzla domalujemy (pędzlem) rozwodnionym tuszem plamy o rozmaitych natężeniach (walorach), to będzie to rysunek lawowany. Przez odpowiednie rozcieńczenie tuszu woda można uzyskać plamy przechodzące od walorów bardzo słabych do bardzo silnych. Rysunek lawowany polega na umiejętnym zestawieniu białych plam papieru z różnymi szarościami i czarnym rysunkiem.

Rysowanie świecą. Rysowanie świecą jest dla dzieci dość trudne, gdyż linii pozostawionej na białej kartce papieru prawie nie widać. Dzieci rysują więc *w ciemno*. Rysowanie świecą pamięć wzrokową i rozwija wyobraźnię. Stanowi równocześnie atrakcyjną zabawę, gdyż do końca nie wiadomo *co z tego wyjdzie*. Dziecko rysuje świecą na biały papierze, następnie zamalowuje kartkę akwarelą lub klejówką. I niespodzianka, pojawiają się kontury przedmiotów rysowanych świecą. Do rysowania świecą najlepiej nadają się kolorowe świeczki.

Rysowanie nitką. Rzuconą na płaską powierzchnię nitka układa się w różne zawijasy, które czasami mogą przypominać jakieś kształty. Na papierze, np. w ciemnym kolorze można układać rysunek białą nitką. Zamiast nitki można użyć cienkiego sznurka. Swobodne rysowanie nitką czy cienkim sznurkiem jest bardzo wdzięczną techniką dla młodszych dzieci, szczególnie, gdy tematem są postacie fantastycznych zwierząt.

Wydrapywanka czarno-biała. Do wydrapywanki należy używać brystolu w dobrym gatunku. Na zbyt miękkim papierze praca nie uda się. Arkusz brystolu kładziemy na gazecie i zamalowujemy całą powierzchnię czarnym tuszem. Gdy tusz wyschnie wydrapujemy szpilką, rysikiem rysunek. Będzie on biały na czarnym tle.

Wydrapywanka kolorowa. Arkusz brystolu zamalowujemy farbami akwarelowymi, np. używając wesołych, czystych kolorów: żółtego, pomarańczowego, czerwonego, zielonego, niebieskiego. Gdy pomalowany papier wyschnie pocieramy całą powierzchnię świecą, rysując bardzo blisko siebie pionowe, poziome i koliste linie. Następnie malujemy całą powierzchnię czarnym tuszem kreślarskim. Na wyschniętym papierze możemy zacząć rysowanie, zdrapywanie, używając spinki do włosów, szpilki lub stalówki. Tematem pracy mogą być pejzaże, postacie ludzi, zwierząt, fantastyczne stworki, baśniowe ptaszyska, tajemnicze pojazdy kosmiczne na tle czarnego nieba.

Wysypywanki z piasku. Tę technikę możemy z powodzeniem stosować na zajęciach z młodszymi dziećmi na świeżym powietrzu. Dzieci mogą wysypywać różne wzory: kwiaty, serca, zwierzątka.

Rysowanie pędzlem lub malowanie na gazecie. Do tego celu nadają się gazety bez ilustracji, z samym tekstem. Rysunek czy malowanie tuszem lub farbą na gazecie pięknie łączy się z tłem drukarskich kolumn, które akcentują pionowy i poziomy. Gazeta nadaje się również do wykonywania na niej kolorowych kompozycji farbą akwarelową ewentualnie z czarnym konturem.

TECHNIKI MALARSKIE

W malarstwie wyróżniamy trzy kolory podstawowe: żółty, czerwony, niebieski. Są to kolory czyste. Łącząc je w pary, tworzą się inne kolory zwane pochodnymi: zielony, pomarańczowy i fioletowy. Dodając do pary kolorów podstawowych choćby odrobinę trzeciego koloru uzyskujemy kolor złamany. Jeżeli dołożymy bieli, otrzymamy kolor rozbielony. Dodatek czerni sprawi, że będzie to kolor zgaszony. Łącząc farby w kolorach podstawowych, otrzymamy wszystkie inne kolory.^[68]

Malowanie, jako forma aktywności plastycznej, jest szczególnie akceptowana przez dzieci w młodszym wieku szkolnym. W procesie malowania ważną rolę odgrywa plama, w przeciwieństwie do rysowania linią. Dzieci lubią swoisty *rozmach* i wyrażanie swojej aktywności plastycznej.

Malowanie *na sucho* kredkami ołówkowymi. Uzyskiwanie kolorowej płaszczyzny tymi kredkami jest możliwe przez zagęszczanie kresek. Założenie kolorem większej płaszczyzny wymaga dłuższego czasu i cierpliwości. Do tej techniki odpowiednie są małe formaty papieru.

^[68] A. Jabłońska, *Techniki plastyczne dla dzieci*, Warszawa 2004, s.56.

Rys.3.26. Krzyś, lat 6. *Joker i auto* – malowanie *na sucho* kredkami ołówkowymi

Malowanie *na sucho* kredkami świecowymi. Gdy posuwamy leżącą na papierze kredkę, powstaje płaszczyzna koloru kredki. Malując w ten sposób kredkami świecowymi, bardzo szybko można namalować duże płaszczyzny, szerokie linie i plamy. Przez nakładanie jednej warstwy kredek na drugą uzyskuje się barwy pochodne. Kredki świecowe są niezastąpionym materiałem w pracy z najmłodszymi dziećmi.

Rys.3.27. Krzyś, lat 5. *Zabawa* – malowanie *na sucho* kredkami świecowymi

Malowanie akwarelą. Akwarela jest farbą laserunkową (przezroczystą), w której nie powinno używać się bieli jako barwnika. Ma mniejszą intensywność krycia niż pozostałe farby. Malowanie akwarelą jest techniką wodną, której nazwa nie pochodzi od użytego spoiwa lecz od rozcieńczalnika farby, jakim jest woda. Akwarele przed użyciem należy nieco zwilżyć, a następnie łączyć z wodą. Plamy kładzie się na papierze z wykorzystaniem jego białego koloru. Akwarelą maluje się od tonów najjaśniejszych do ciemnych. Można kłaść jeden kolor na drugi uzyskując w ten sposób trzecią barwę dzięki przezroczystości akwareli.

Rys. 3.28. Dziecko, lat 5. *Drzewo* – malowanie akwarelą

Źródło: archiwum własne

Malowanie mokre w mokrym. Grubym pędzlem lub gąbką zwilżamy całą powierzchnię arkusza białego papieru i malujemy na nim kolorowe plamy farbami akwarelowymi. Po całkowitym wyschnięciu kolorowych plam rysujemy piórką i czarnym tuszem na każdej z nich zarysy i charakterystyczne wybrane szczegóły.

Malowanie zmocz i zgnieć. Technika polega na zmoczeniu arkusza papieru poprzez zanurzenie w wodzie. Następnie należy zgnieć go w kulę i wycisnąć. Mokry papier rozkładamy ostrożnie na folii, na powierzchni arkusza rozprowadzamy miękkim pędzlem akwarele lub plakatówki. Co się dzieje

z farbami? Na wilgotnym papierze farby się rozplývają, a kolory miękko i płynnie przechodzą jedne w drugie. Pamiętać należy o zachowaniu właściwej kolejności nakładania kolorów, od jasnych do ciemnych. By postacie i przedmioty były lepiej widoczne, po wyschnięciu należy je obrysować wyraźną linią, na przykład ołówkiem lub flamastrem.

Malowanie akwarelą z pastą. Na paletę lub talerzyk wyciskamy trochę białej pasty do zębów i mieszamy ją z rozrobioną wodną farbą akwarelową. Powstała w ten sposób farba, która jest kryjąca, można malować pędzlem na każdym gatunku papieru. Barwy są rozbielone i subtelne. Po wyschnięciu gruba warstwa farby staje się krucha. Można ją utrwalić spryskując lakierem do włosów.

Malowanie farbami kryjącymi. Do grupy farb kryjących należą farby klejowe, plakatówki oraz temperey. Farby plakatowe należą do grupy farb wodnych, to znaczy takich, które rozcieńcza się wodą przed użyciem. Farby plakatowe są często wykorzystywane do pracy z dziećmi w młodszym wieku. Do pracy z dziećmi w młodszym wieku wykorzystuje się najczęściej farby plakatowe.

Rys. 3.29. Dziecko, lat 6. *Pani Lato* – malowanie farbami plakatowymi

Źródło: archiwum własne

Malowanie na szkle. Podczas malowania na szkle trzeba pamiętać, że właściwy obraz występuje po drugiej stronie szkła. Na szkle trzeba więc namalować najpierw wszystkie szczegóły, a na końcu to, co jest na dalszym planie kompozycji.

Malowanie na tkaninach. Na tkaninie można malować farbami plakato- wymi lub flamastrami.

W pracy w przedszkolu czy szkole, należy dbać o to, aby dziecku miało sposobność do głębokich doznań plastycznych oraz pamiętać o wprowadzaniu nowych technik w celu pobudzania wychowanka. Różnorodne techniki plastyczne dostarczają możliwości do rozmaitych doznań oraz umożliwiają głębię ekspresji.

TECHNIKI POWLEKANE I DRUK, TECHNIKI DEKORACYJNE NA PŁASZCZYŹNIE, WYDZIERANKA I WYCINANKA

TECHNIKI POWLEKANE I DRUK

Odbijanie tiulem, firanką i gazą. Technika ta jest bardzo brudząca, dlatego lepiej stosować ją ze starszymi dziećmi. Kawałki tiulu, firanki lub gazy możemy w rozwodnionym tuszu. Na papierze układamy z mokrego tiulu, firanki, gazy różne kształty, np. sylwety ludzi, drzewa, zwierzęta. Przykrywamy naszą kompozycję drugim arkuszem białego papieru i przyciskamy przesuwając po nim ręką. Po odcisnięciu usuwamy wierzchnią kartkę, kawałki tiulu, gazy, firanki, możemy domalować niezbędne szczegóły. Podobnie postępujemy przy odbijaniu sznurkiem czy nitką.

Kolograf. Różni się od wcześniej opisanej techniki koniecznością sporządzenia matrycy. Formę graficzną wykonujemy z tektury i różnych materiałów o wyrazistej fakturze. Technika kolografu skłania do podejmowania wielu różnorodnych tematów o bogatej ekspresji.

Linoryt i gipsoryt. Do wykonania linorytu potrzebna jest płytka z linoleum lub gumolitu. Do rycia w płytce potrzebny jest gwóźdź, drut, stalówka lub profesjonalne dłutka czy rylce. Płytkę pokrywamy za pomocą wałka gumowego farbą drukarską, kładziemy na papier i dokładnie prowadzimy po całej powierzchni linijkę lub grzbiet grzebienia, by odbić wzór. Podobną techniką jest gipsoryt. Zamiast płytek z linoleum stosuje się płytki gipsowe. Technika nie nadaje się do pracy z dziećmi młodszymi ze względu na bezpieczeństwo dzieci.

Drukowanie stemplami. Do drukowania stemplami możemy wykorzystać stemple z ziemniaka, buraka, itp. oraz korka, gąbki i wielu innych materiałów. Stemplem można drukować różne kompozycje, tworzyć wzory, rytmiczne szlaczki. Druk będzie efektowniejszy jeżeli użyjemy farb gęstych i o mocnych, intensywnych kolorach.

Druk liściowy, tkanin, pasmanterii oraz sznurkiem. Drukowanie liśćmi, tkaninami i sznurkiem wykonuje się podobnie. Liście po stronie wyraźnie zarysowanych żyłek pokrywamy gęstą farbą plakatową i przekładamy na kartkę. Następnie przykrywamy drugą kartką oraz przyciskamy dłonią równomiernie i niezbyt mocno. Zdejmujemy ostrożnie odbitkę i suszymy. Tak samo robimy z ułożonymi kompozycjami z tkanin czy sznurka.

Rys. 3.30. Krzyś, lat 3. *Jesienny liść* – druk liściowy

Frottage. Jest techniką odbijania faktury powierzchni przedmiotów i materiałów podkładanych pod papier poprzez pocieranie go grafitem lub kredką świecową.

Dekalkomania. Dekalkomania to technika, która opiera się na działaniu mechanicznym. Nie można nigdy przewidzieć, jaką prace otrzymamy, ale można

niektóre efekty sprowokować. Gęstą farbę rozprowadzamy na kartce (można użyć kilku kolorów), następnie składamy kartkę lub nakładamy na nią drugą. Dociskamy dłonią, aby rozprowadzić farbę w różnych kierunkach i odbić ją. Farba tworzy fantastyczne wzory, które wywołują bogate skojarzenia i nastrój niezwykłości. Przez zastosowanie drobnego retuszu można określić ich znaczenie treściowe.

TECHNIKI DEKORACYJNE NA PŁASZCZYŹNIE

Malowanie z wyklejanką. Praca może być wykonana z różnorodnych gładkich i wzorzystych szmatek. Wycięte elementy można nakleić na karton klejem tworząc w ten sposób bogatą kompozycję. Następnie domalowujemy dodatki, a każdy element otaczamy konturem.

Mozaika odbijana patykiem. Technika odpowiednia do stosowania na zajęciach plastycznych z dziećmi młodszymi. Najlepiej jest używać do tej techniki małych kartek. Potrzebny jest patyk o przekroju kwadratowym, który maczając w farbie plakatu odciskamy na kartce tworząc dowolną kompozycję.

Mozaika ze stempli z ziemniaka. Wykonuje się podobnie jak opisaną wyżej, używając zamiast patyka stempli z ziemniaka. Papier powinien być powiększonych rozmiarów.

Mozaika na podkładzie z gipsu. Szkło smarujemy warstwą wazeliny, kładziemy ramkę i układamy kompozycję z kawałków ceramiki, szkła, koralików, kamyków, muszelek i innych materiałów. Potem zalewamy mozaikę gipsem rozrobionym z wodą. Kiedy zacznie tężeć można usunąć ramkę i pozostawić płytkę do całkowitego wyschnięcia.

WYDZIERANKA I WYCINANKA

Wydzieranka stwarza mnóstwo okazji do wyładowania potrzeb poznawczych i twórczych dziecka. Zaliczamy ją do wartościowych technik płaskich. Wykonać ją można z różnych kolorowych papierów. Dzieci z dużą przyjemnością wygładzają kolorowe papierki, wyrrywają różne kształty, przyklejają, manipulując palcami.

W samej koncepcji wydzierania zawiera się spontaniczność wyobraźni i działania. Wydzieranka nie może być równa i precyzyjna w formie, co wynika z istoty jej powstawania. Niweluje dzięki temu obawy dziecka przed niepowodzeniem. Dzięki bezpośredniemu kształtowaniu materiału, wydzieranka ma duże znaczenie dla artystycznych efektów pracy i skoncentrowania wyobraźni oraz myślenia dziecka.

Wydzieranie stwarza szczególnie sprzyjające warunki do motorycznego ćwiczenia rąk, a przede wszystkim mięśni palców, umiejętności współpracy między różnymi palcami. Ma to szczególne znaczenie dla prawidłowego posługiwania się ołówkiem w przyszłości. Trening w wydzieraniu doprowadza do dużej wrażliwości czuciowej opuszków palców. Wydzieranie kształci u dzieci praktyczną umiejętność dostosowania siły kinestetycznych wrażeń w palcach do zamierzonych ruchów.

Należy jednak technikę wydzieranki stosować z rozwagą i rozsądkiem. Nie należy w żadnym wypadku narzucać pracochłonnych i skomplikowanych kompozycji z bardzo drobnych skrawków papieru. Taka wydzieranka może szkodzić dziecku, ponieważ prowadzi do monotonii mechanicznych i męczących ruchów. Nauczyciel powinien dostosować format pracy i temat do możliwości swoich wychowanków.

Technikę wydzieranki można zastosować zarówno w przedszkolu, jak i klasie I czy w pracy ze starszymi dziećmi. Wydzierankę można wykonać z papieru kolorowego, z gazety, z bibuły lub innego w miarę cienkiego papieru.

Wycinanka. To forma wypowiedzi plastycznej bardziej świadoma i trudniejsza od wydzieranki, ale równie wartościowa. Technika ta wymaga szczególnej uwagi w aspekcie przygotowania dziecka do przyszłej nauki szkolnej. Wycinanie stwarza warunki zarówno plastycznego, jak i przestrzennego formowania materiału i z tego względu odgrywa ważną rolę w umysłowym oraz manualnym rozwijaniu możliwości dziecka między 3. a 6. rokiem życia.

Wycinanie wymaga już ukształtowanej do pewnego stopnia koordynacji ruchów rąk i współpracy palców, dlatego jest to technika za trudna dla dzieci trzyletnich.

Podczas wycinania, oprócz przedramienia, dłoni i palców, szczególnie aktywne są stawy nadgarstka. Aby dziecko opanowało technikę wycinania, trzeba mu pokazać sposób trzymania nożyczek i papieru, następnie przećwiczyć proces otwierania i zamykania ostrzy na kartonie. Ważne jest ustawienie ręki, praca kciuka i prostopadła pozycja ostrzy nożyczek względem papieru. Wymaga to od dziecka wielu prób. Precyzyjne użycie nożyczek wymaga od młodych artystów zdolności skupienia uwagi, dłuższej koncentracji i opanowania ruchów ręki.

Mozaika z dartych kawałków papieru. Do wykonania tej mozaiki można wykorzystać różne kolorowe papiery i ilustracje z pism. Należy podrzeć je

palcami na małe kawałki i układać z nich różne kształty. Ciekawe efekty można uzyskać jeżeli poszczególne płaszczyzny będą ułożone z kawałków o różnych odcieniach tego samego koloru.

Wydzieranka z malowanego papieru. Z wcześniej przygotowanych malowanych farbą plakatową czy tuszem papierów dzieci wydzierają różne kształty. Następnie układają kompozycje i nakleją na papier. Taki sposób wykonania można stosować bez ograniczeń wiekowych.

Naklejanki z jednobarwnego dartego papieru. Białą papier drzemy na mniejsze nieregularne kształty i układamy z nich na ciemnym tle dowolne kompozycje. Naklejamy je potem klejem. Efektownie wyglądają wykonane tą techniką zimowe pejzaże, zabawy na śniegu.

Wydzieranka kolorowa. Do wykonania tej wydzieranki nadają się różne kolorowe papiery. Zamierzone formy wydzierają się wprost z papieru. Ponieważ w kompozycjach tych białe brzegi są dodatkowym efektem, dlatego nie należy naklejać wydzieranek na białe tło.

Wydzieranka z gazety. Do tego celu można użyć gazet z ilustracjami. Technika ta nadaje się do szerokiego stosowania w przedszkolu i w szkole. Plastyczna wartość wydzieranki z gazety polega na wyszukiwaniu właściwego kształtu i waloru sylwetki. Wydzierankę naklejamy na ciemny papier klejem z maki. Wesole, jaskrawe kolory intensywnie kontrastują z ciemnym jednolitym tłem. Białe obwódki nieregularnych kształtów dynamizują całość. Wycinanka z gazety na przykład niekolorowej może być wzbogaconą linią i plamą.

Jest to technika o walorach bardzo kształcących, sprzyja spontanicznej aktywności, oszczędność koloru pozwala dziecku skupić się na formie elementów i kompozycji całości.

Wycinanka z papieru. Technika wycinanki z papieru jest bardzo podobna do wydzieranki z tą różnicą, że kształt wycina się nożyczkami. Nie należy używać ołówka do rysowania kształtów przed wycinaniem, ponieważ można zatracić charakter wycinanki. Ciekawe wycinanki powstają z połączenia dwóch kontrastowych kolorów na przykład bieli i czerni. Formę wyjściową tworzy najczęściej czarna płaszczyzna, a biel jest jej światłem. Ciekawie wygląda taki kontrast przy tematach zimowych, takich jak *Lodowe krainy*, *Śnieżynki* czy *Mróz*.

Wycinanka z papierów malowanych. Dzięki własnoręcznemu malowaniu papieru powstają nowe możliwości. Powstają barwy zgazzone, złamane,

pastelowe oraz subtelne. Pozwala to na zastosowanie wybranego tonu barwy, tworzenie własnych harmonii. Wycinankę wyróżnia matowa, miękka w charakterze powierzchnia.

Wycinanie i rysowanie. Wycięte i naklejone postacie, elementy z gazety, papieru kolorowego itp. dzieci mogą ozdabiać, obrysowywać, domalowywać brakujące szczegóły. Łatwy sposób realizacji stwarza wiele możliwości. Pozwala na dużą swobodę w tworzeniu kompozycji. Zarówno pełne rozmachu określanie kształtów, jak i zabawa w *ozdabianie* może być pełna niespodzianek i przypadku lub racjonalnym działaniem, w którym każdy następny etap jest wynikiem poprzedniego. Działaniom tym towarzyszy zwykle silne napięcie emocjonalne. W ten sposób mogą powstać książeczki, historyjki obrazkowe czy śmieszne kartki z wakacji.

Rys. 3.31. Krzyś, lat 3. Zakładka do książki – wycinanie (osoba dorosła) i rysowanie

Mozaika z wycinanych kawałków papieru. Z papierów kolorowych w kilku kontrastowych kolorach wycinamy nożyczkami proste kształty i układamy z nich jakąś postać np. zwierzątko, ptaka itp. według własnych pomysłów. Układać należy tak, aby kawałki mozaiki nie nachodziły na siebie. Następnie przyklejamy wszystko używając najlepiej kleju.

Naklejanka z wyciętych kół. Odrysowane na papierze kółka należy wyciąć, a następnie każde złożyć na połowę. Wypełnić pożądanym kształt gęsto

przyklejając koła zagięte połową. Druga połowa odstając od kartki tworzy ciekawy efekt.

Wycinanki *richelieu* z papieru. Kartkę o różnym kształcie można złożyć na połowę lub wielokrotnie, a następnie umiejętnie wycinać nożyczkami pożądane kształty i wzory. Technika bardzo lubiana przez dzieci przedszkolne. Najlepsza do wycinania serwetek, śnieżynek, itp.

Wyklejanka z pociętych pasków papieru. Z miękkiego papieru wycinamy paski papieru o szerokości 3-4 centymetrów. Składamy kilka pasków razem i nacinamy je z jednego boku nożyczkami, aż powstaną zakończenia przypominające frędzle. Z tych pasków układamy różne wymyślone kompozycje na ciemniejszym tle. Przyklejamy paski, pozostawiając frędzle nieprzyklejone. Można stosować również wycięte przez dzieci proste formy geometryczne np. trójkąty, wielokąty i komponować z nich ciekawe formy.

Wycinanka z papieru nakłuwana. Z papieru rysunkowego wycinamy rozmaite kształty. Wyciętą sylwetę kładziemy na grubą warstwę ligniny, a następnie gwoździem przekłuwamy wiele razy tworząc ciekawą fakturę papieru. Nakłuciami można podkreślić konstrukcję jakiegoś kształtu.

Wycinanka z papieru sylwetkowa. Sylwety (postacie ludzkie, zwierzęce, domy, drzewa) wycinamy bezpośrednio z papieru i układamy je na cienkiej bibule lub pergaminie i przyklejamy klejem. Takie wycinanki mogą służyć jako zasłonki do okien. Technika ta nadaje się doskonale dla dzieci młodszych i starszych. Można wykonywać je zespołowo, a więc stosowanie ich w pracy z dziećmi ma duże wartości wychowawcze.

Wycinane elementy powtarzane. Do wykonania tej pracy można wykorzystać różnorodny papier (malowany, kolorowy, gazety, serpentyny, gazety) oraz dowolne podłoże. Komponowanie z chaosu kolorów i kształtów układu uporządkowanego, powtarzającego się utworzy rytmiczny ornament. Powstaną kompozycję o charakterze dekoracyjnym pokazujące prostotę, ład, przejrzystość i czytelność.

Witraże papierowe. Wymagają wiele czasu, są bardzo pracochłonne, dlatego można stosować tu pracę zespołową. Witraże należy wykonywać bardzo dokładnie i cierpliwie. Najpierw należy sporządzić projekt witrażu zaznaczając bardzo wyraźnie kontury, następnie przenosimy rysunek na biały brystol i odbijamy kontury. Potem dokładnie wycinamy elementy, które mają być

ażurowe i podklejamy kolorową bibułą. Takie witraże wykonane z dziećmi starszymi mogą być wspianym motywem dekoracyjnym okien i sali.

Wycinanka ze szmatek. Szmatki mogą być o różnych kolorach, fakturze najlepiej wyprasowane i sztywne. Wycina się wówczas całe kształty lub ich części i nalepia na sztywny karton klejem z mąki. Powstają piękne kolorowe kompozycje, które można wzbogacić używając nici czy piór.^[69]

Nauczyciel wychowania przedszkolnego oraz edukacji wczesnoszkolnej podczas zajęć powinien stosować różne techniki plastyczne. Przedstawione powyżej są przykładowymi propozycjami. Należy je dobierać odpowiednio do zadań, które stawiamy dzieciom na zajęciach. Trzeba brać pod uwagę trudności danych technik oraz organizację pracy. W pracy z dziećmi należy także zwracać uwagę na ich predyspozycje.

Stosowanie różnorodnych technik plastycznych sprzyja urozmaiceniu zajęć, kreuje postawę twórczą, pobudza zainteresowania i wyobraźnię dzieci, wszechstronnie rozwija wpływając na rozwój dziecka.

KONSTRUOWANIE SCENARIUSZA DYDAKTYCZNEGO

W programach zajęć plastycznych przewidywane są kontakty wychowanków z przyrodą, tekstami poetyckimi, muzyką, twórczością artystów, folklorem oraz tradycjami.

Najważniejsza na zajęciach jest atmosfera współdziałania, zaufania, otwartości i akceptacji, która wyzwala u dzieci pozytywne emocje, radość i śmiech dopingujące do twórczej pracy. Zajmując się twórczością plastyczną, każde z dzieci na swój sposób przekazuje własne przeżycia, odczucia oraz pragnienia. Odkrywaniu różnych barw i kształtów w otaczającym świecie przyrody towarzyszą dziecku bardzo silne emocje.^[70]

Projektowanie działań, struktura oraz ich zawartość merytoryczna są ściśle od siebie uzależnione. Stanowią ciąg połączonych ze sobą i logicznych zadań, dzięki którym nauczyciel może osiągnąć założone rezultaty.

^[69] H. Hohensee – Ciszewska H., *ABC wiedzy ...*, dz. cyt., s. 40 i inne.

^[70] D. Kowalska (2020), *Znaczenie twórczości plastycznej w rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym*. Protokół dostępu: [file:///C:/Users/U%C5%BCytkownik/Downloads/Dorota-KOWALSKA-Znaczenie-tw%C3%B3rczo%C5%9Bci-plastycznej-w-rozwoju-dziecka-w-wieku%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/U%C5%BCytkownik/Downloads/Dorota-KOWALSKA-Znaczenie-tw%C3%B3rczo%C5%9Bci-plastycznej-w-rozwoju-dziecka-w-wieku%20(1).pdf) (3.11.2023)

Scenariusze zajęć są dowodem i gwarancją odpowiedzialnego podejścia do zawodu. Poziom projektowanych przez nauczyciela zajęć zależy od wielu czynników, z których najważniejszy wydaje się być czynnik twórczego myślenia. Istotne jest także odpowiednie przygotowanie nauczyciela oraz skonstruowanie konspektu zgodnie z podstawowymi zasadami projektowania zadań edukacyjnych.

Zajęcia powinny być przemyślana dogłębnie i drobiazgowo z uwzględnieniem celów i treści kształcenia oraz zagadnień związanych ze zdobywaniem wiedzy i nabywaniem umiejętności.

Powinny być dostosowane do możliwości wiekowych dzieci i zgodnych z założeniem obowiązującego programu wychowania czy programu nauczania.

1. Scenariusz zajęć plastycznych powinien zawierać następujące elementy:
2. cele główne (skupione wokół rozwijania naturalnych mechanizmów twórczości plastycznej oraz przygotowania do świadomego uczestnictwa w kulturze),
3. zagadnienia plastyczne do zrealizowania (treści kształcenia) w zakresie: percepcji sztuki, ekspresji przez sztukę, recepcji sztuki,
4. cele operacyjne (wynikające z treści, zakładane osiągnięcia ucznia),
5. temat zajęć (inspirujący, otwarty o dużym stopniu refleksyjności),
6. źródła inspiracji (środowisko naturalne, literatura, muzyka, sztuki plastyczne),
7. struktury dydaktyczne (środki dydaktyczne),
8. metody pracy (waloryzacyjne: impresyjna i ekspresyjna),
9. formy pracy (indywidualna, grupowa, zbiorowa),
10. technika (z wykorzystaniem nowych technologii),
11. materiały i narzędzia (zależne od zastosowanej techniki).

Taki szkielet scenariusza pozwala nauczycielowi na konsekwentne i świadome działanie na zasadzie: najpierw cel, a potem sposób jego realizacji. Dla prawidłowego przebiegu zajęć ważne jest ich zrównoważone zaplanowanie czasowe.

Podczas tworzenia konspektu zajęć nie powinno zabraknąć żadnego elementu, a więc: 1) wstępu, w którym zajmujemy się wprowadzeniem do zajęć, stosujemy różne i struktury dydaktyczne w celu przybliżenia realizowanych zagadnień (zasilanie percepcyjne), podajemy temat pracy i jeżeli jest

to konieczne, wyjaśniamy wątpliwości warsztatowe związane z zastosowaną techniką (materiałami i narzędziami od niej zależnymi), 2) właściwej działalności plastycznej, w której skupiamy uwagę na wykorzystaniu zdobytych informacji w praktycznym działaniu, zastosowaniu nowych technik (również multimedialnych), stymulowaniu i moderowaniu, dokonywaniu korekty, 3) zakończenia (omówienia i interpretacji), w którym powinna mieć miejsce autoprezentacja. Wychowankowie powinni mieć możliwość formułowania wniosków i refleksji.^[71]

W konspektach zajęć należy uwzględniać zagadnienia programowe, cele, metody i formy zajęć, technikę pracy, materiały, przybory oraz pomoce dydaktyczne. Początkujący nauczyciele powinni podać szczegółowy przebieg zajęć łącznie z przygotowanymi pytaniami oraz czasem trwania poszczególnych części zajęć. Konspekt powinien być realizowany twórczo, często bowiem zachodzi konieczność wprowadzenia zmian spowodowanych tempem pracy dzieci czy trudnościami w wykonywaniu zadań.^[72]

Zaprezentowane poniżej przykłady zajęć powinny pozostać inspiracją do nowych, ciekawszych rozwiązań.

PROPOZYCJE ZAJĘĆ PLASTYCZNYCH DLA DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM I WCZESNYM WIEKU SZKOLNYM

Niniejszy podrozdział zawiera przykładowe zajęcia dostosowane do możliwości wiekowych dzieci oraz zgodnych z założeniami podstawy programowej. Proponowane zajęcia są przykładem wprowadzania różnych technik plastycznych oraz uwzględniają w sposób praktyczny realizację integracji w wychowaniu przedszkolnym oraz kształceniu zintegrowanym.

WYCHOWANIE PLASTYCZNE DZIECI TRZYLETNICH

Dzieci trzyletnie są na ogół mało samodzielne. Działalność plastyczna dzieci trzyletnich powinna opierać się na swobodnej ekspresji. Wystarczy dać dzieciom różne materiały i narzędzia do rysowania i malowania. Ćwiczenia

^[71] K. Łapot – Dzierwa, *Techniki plastyczne ...*, dz. cyt., s. 35-40.

^[72] A. Natorff, K. Wasiluk, *Wychowanie plastyczne...*, dz. cyt., s. 83.

plastyczne powinny być wprowadzane w formie zabawowej. Czas zajęć wyznaczają dzieci, brak zainteresowania powinno być sygnałem do zakończenia zajęć.

TEMAT ZAJĘĆ: KOLOROWE KLĘBKI (RYSOWANIE KREDKĄ)

Zagadnienia programowe: eksperymentowanie materiałem i narzędziem umożliwiającym ekspresję, rozmach i płynność ruchów.

Materiały i przybory: blok, kredka w kolorze czerwonym.

Pomoce dydaktyczne: ilustracje przedstawiające koty, kłębki czarnej włóczki.

Przebieg zajęć: Pokaż dzieciom ilustracje przedstawiające koty oraz kłębek włóczki. Powiedz, że koty lubią bawić się włóczką. Spytaj: W jakim kolorze jest ta włóczka? Pokaż jak toczy się włóczka, jak się rozwija. Rozłóż na stolikach papier z naklejoną sylwetką kota i czerwone kredki. Spytaj o kolor kredek. Poproś, by dzieci narysowały kłębek dla swojego kota.

Po zakończeniu zajęć nauczyciel z dziećmi wspólnie ogląda rysunki. Zwróć uwagę na *grubość* nici (kresek) narysowanych przez dzieci.

TEMAT ZAJĘĆ: SŁONECZKO (LINIA JAKO KONTUR)

Zagadnienia programowe: operowanie różnymi formami linii. Dowolne wyrażanie spostrzeżeń w formach płaskich. Słuchanie utworów literackich.

Materiały i przybory: farba, papier małego formatu, pędzle.

Pomoce dydaktyczne: makieta domu z oknami, wiersz o słoneczku.

Przebieg zajęć: Przedstaw dzieciom wiersz o słoneczku. Pokaż makietę domu z zamkniętymi oknami. Zachęć dzieci do mówienia *Słoneczko, pokaż się*. Po wypowiedzeniu słów przez dzieci, otwórz okna w domku. W oknie pokaże się słońce. Powtórz to kilkakrotnie. Po zabawie poproś, by dzieci narysowały słońce.

Podczas wspólnego oglądania prac nauczyciel zwraca uwagę na różne rodzaje kresek (grubą, cienką, prostą, przerywaną, itp.).

Rys. 3.32. Krzyś. *Słońce* – rysowanie kredkami

ZABAWA W PLENERZE

Zagadnienia programowe: zabawy w otoczeniu przyrodniczym, układanie z tworzywa przyrodniczego.

Materiały: kamyki, patyczki różnej wielkości.

Przebieg zajęć: wyjdź z dziećmi do ogrodu przedszkolnego. Zwróć uwagę dzieci na różne kamyki (kształt, wielkość). Zaproponuj dzieciom wykonanie obrazka w piasku oraz upiększenia go kamykami i patyczkami znajdującymi się w ogrodzie.

Po zakończeniu pracy dzieci obejrzyjcie swoje obrazy.^[73]

WYCHOWANIE PLASTYCZNE DZIECI CZTEROLETNICH

Dzieci czteroletnie są bardziej samodzielne, lecz zdolne do krótkotrwałego wysiłku. W stosunku do dzieci czteroletnich zwiększa się wymagania programowe. Zajęcia grupowe organizuje się raz dziennie, czas trwania około 20 minut. W tym wieku wykonywać będą proste prace plastyczne, program zaleca wykonywanie wycinanek i wydzieranek z papieru. Wskazane jest podejmowanie prac zbiorowych.

^[73] A. Natorff, K. Wasiluk, *Wychowanie plastyczne...*, dz. cyt., s. 63-64.

TEMAT ZAJĘĆ: KOLOROWE KORALE (LEPIENIE Z MODELINY)

Zagadnienia programowe: poznawani figur przestrzennych – kula. Formowanie kulek dłonią. Podejmowanie prac zespołowych.

Materiały i przybory: masa solna, nitka, sznurek, plastikowe szydełko, podkładki.

Pomoce dydaktyczne: lalka, korale.

Przebieg zajęć: pokaż dzieciom korale. Zwróć uwagę na lalkę i poproś dzieci, by wykonały dla niej korale. Pokaż dzieciom jak można dłonią uformować kulczki i jak zrobić w nich otwory. Dzieci formują kulki z masy solnej. Nawleczyć je na nitkę lub cienki sznurek.

Uwaga: gdy kulki są wymodelowane, należy je wypiec. Można to zrobić w piekarniku elektrycznym z termoobiegiem lub w piekarniku gazowym. Po upieczeniu można je pomalować plakatówkami lub do ich wykonania użyć zabarwionej masy solnej.

Rys. 3.33. Korale z masy solnej

Źródło: <https://www.zeberka.pl/moda/zrob-to-sama-korale-z-masy-solnej-i-lnu-foto/>
(dostęp: 29.11.2023)

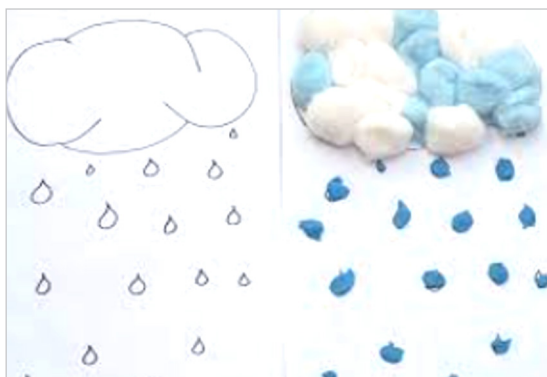
TEMAT ZAJĘĆ: DESZCZYK (RYSOWANIE PĘDZLEM)

Zagadnienia programowe: zwracanie uwagi na proste zjawiska i zmiany występujące w otoczeniu (opady deszczu) oraz dźwięki. Gromadzenie doświadczeń plastycznych. Słuchanie piosenek o tematyce deszczowej.

Materiały i przybory: waciki kosmetyczne w kolorze białym i niebieskim, plastelina, szablon chmury i deszczu.

Przebieg zajęć: Dzieci obserwują przez okno padający deszcz. Zapytaj dzieci, na co padają krople deszczu? Zwróć ich uwagę na chmurę. Następnie posłuchajcie piosenki o deszczu na przykład *Kap, kap*, Muzolaki, sł. muz. Agnieszka Kopacz, Piotr Belak. Po omówieniu treści piosenki zorganizuj zabawę rytmiczną, z tupaniem, wystukiwaniem rytmu palcami na przygotowanych chmurkach. Po zabawie poproś, aby każde dziecko wykonało pracę z wykorzystaniem sylwet chmur. Po zajęciach zorganizuj wystawę prac dzieci.

Rys. 3.33. Krzyś, lat 4. *Deszczyk* – techniki łączone

WYCHOWANIE PLASTYCZNE DZIECI PIĘCIOLETNICH

Charakterystyczną cechą dzieci pięcioletnich jest szybki rozwój umysłowy i motoryczny. Z grupą dzieci pięcioletnich zajęcia odbywają się systematycznie dwa razy w ciągu dnia po 20 minut. Program przewiduje między innymi modelowanie z gliny, wycinanki płaskie, wykonywanie form przestrzennych z papieru. Wskazane jest rysowanie, malowanie oraz oglądanie dzieł plastycznych: rzeźb czy budowli.

TEMAT ZAJĘĆ: STRACH NA WRÓBLE (WYCINANKA PŁASKA)

Zagadnienia programowe: obcowanie z przyrodą przez obserwacje zmian zachodzących w przyrodzie, w zależności od pory roku. Poszerzanie doświadczeń plastycznych dziecka przez wykonywanie wycinanek płaskich.

Materiały i przybory: skrawki tkanin o różnej fakturze, tekturka w kolorze szarym, klej, nożyczki, pędzle.

Pomoce dydaktyczne: ilustracja do wiersza B. Lewandowskiej *Strach*.

Przebieg zajęć: w czasie wycieczki dzieci obserwują zmiany w przyrodzie jesieni. Po powrocie do przedszkola porozmawiaj z dziećmi o jesieni. Następnie przedstaw wiersz:

Strach

Barbara Lewandowska

Strach się żali:
Jesień już,
niepotrzebny w polu stróż.
Ptak nie śpiewa, bąk nie bzyka...
Ech, w świat sobie pokuśtykam.
Cichcem, milczkiem przez wieś szedł,
Do przedszkola doszedł wnet.
Koło płotu cicho staje.
Tutaj będę słuchał bajek.

Pokaż ilustracje do treści wiersza, niech dzieci opiszą strój stracha. Wyjaśnij trudne słowa w wierszu oraz opowiedz, do czego jest potrzebny strach w polu. Zachęć dzieci do wykonania stracha w formie wycinanki. Pokaż pudełko ze skrawkami tkanin i zwróć uwagę na ich fakturę. Rozdaj dzieciom potrzebne przybory. W czasie pracy zwracaj uwagę na bezpieczne posługiwanie się nożyczkami.

Po wykonaniu wycinanki dzieci organizują wystawkę i wypowiadają się na temat prac. Zwróć ich uwagę na fakturę użytych materiałów.^[74]

WYCHOWANIE PLASTYCZNE DZIECI SZEŚCIOLETNICH

Dzieci sześciolatnie charakteryzuje rozwój zainteresowań. Zdolność koncentracji dzieci sześciolatnich wynosi około 25.-30. minut. Dzieci sześciolatnie wykorzystują zdobytą wiedzę o świecie. Doświadczenia plastyczne w tym wieku dotyczą między innymi zestawiania kolorów, prób mieszania barw, rozróżniania stopnia ich nasycenia, układania kompozycji tematycznych, wykonywania wycinanek płaskich oraz prac przestrzennych z elementami papieroplastyki, modelowania czy stemplowania.

^[74] A. Natorff, K. Wasiluk, dz. cyt., s. 72.

TEMAT ZAJĘĆ: DOM LALEK**(KONSTRUOWANIE Z PUDEŁEK, MALOWANIE FARBAMI PLAKATOWYMI)**

Zagadnienia programowe: poszerzanie doświadczeń plastyczno-konstrukcyjnych dziecka przez budowanie z pudełek. Organizowanie dziecięcej zabawy w formie inscenizacji przeczytanego utworu literackiego. Współdziałanie w zespole.

Pomoce dydaktyczne: opowiadanie J. Ławickiego *Dom z klocków*.

Materiały i przybory: waciki kosmetyczne w kolorze białym i niebieskim, plastelina, szablon chmury i deszczu.

Przebieg zajęć: Przeczytaj dzieciom opowiadanie pokazując prezentację/historijkę obrazkową obrazującą jego treść. Zaproponuj dzieciom zabawę: *Budujemy domek dla lalek*. Dzieci budują dom z tekturowych pudełek różnej wielkości. Układają pudełka tworząc poszczególne pomieszczenia. Malują okna, balkony, drzwi. Wspólnie oglądają wykonany domek. Wykorzystajcie go potem do wspólnych zabaw z lalkami.

ZABAWA W MALARZA

Zagadnienia programowe: wyrażanie uczuć w poznawaniu dzieł malarstwa.

Materiały i przybory: farby plakatowe, pędzle, pojemniki na wodę, sztalugi, palety.

Pomoce dydaktyczne: reprodukcje obrazów: Vincenty van Gogh *Słoneczniki*, S. Wyspiański *Dziewczynka z dzbankiem*, Claude Monet *Kobieta z parasolką*.

Przebieg zajęć: zajęcia właściwe poprzedza oglądanie reprodukcji prac malarских. Po przedstawieniu reprodukcji zachęć dzieci do namalowania własnego obrazu na dowolny temat. Zapoznaj dzieci, jak korzystać ze sztalug i palet.

Przedstawiony poniżej przykład scenariusza dla klas I-III został zaczerpnięty z publikacji fundacji Uniwersytetu Dzieci dofinansowanej ze środków budżetu państwa w ramach program Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą *Społeczna Odpowiedzialność Nauki*. Autorką scenariuszy jest Anna Rubik. Opracowanie metodyczne: Zuzanna Chmielewska. Data publikacji: 30.05.2023 r.

Uniwersytet Dzieci uzyskał wiele nagród w związku ze swoimi działaniami edukacyjnymi. Partnerami fundacji powstałej w 2007 roku jest wiele uczelni wyższych oraz organizacji kultury i nauki. Fundacja Uniwersytet Dzieci jest organizacją non profit.

Uniwersytet Dzieci komunikuje dzieciom naukę w ramach edukacji nieformalnej i formalnej. Upowszechnia nowoczesne metody nauczania, w szczególności Metodę Pytań i Doświadczeń.

Celem Uniwersytetu Dzieci jest rozwijanie ciekawości wychowanków we współpracy z naukowcami, ukazanie wiedzy i fascynacji światem nauki poprzez eksperymenty, zabawę, popełnianie błędów i wyciąganie wniosków. Uniwersytet Dzieci uruchomił również serwis internetowy www.scenariuszelekcji.edu.pl, dzięki któremu nauczyciele szkół podstawowych otrzymują dostęp do bezpłatnych, gotowych scenariuszy lekcji. Dotyczą one różnych dziedzin nauki, między innymi plastyki. Scenariusze zgodne są z podstawą programową i opierają się na autorskiej Metodzie Pytań i Doświadczeń. Fundacja wraz ze swoim rozwojem poszerzyła ofertę o tematyczne projekty edukacyjne.^[75]

Scenariusze prezentowane w publikacji są bogate w różnorodne materiały, łącznie z filmami, mini wykładami oraz propozycjami rozwiązań wraz ze wskazówkami dla nauczycieli. Prezentują modelowe przykłady zajęć z edukacji plastycznej do wykorzystania w klasach I-III.

SCENARIUSZ ZAJĘĆ DLA KLAS I-III

TEMAT ZAJĘĆ: JAK NAMALOWAĆ PEJZAŻ?

Zagadnienia programowe:

1. „Osiągnięcia w zakresie percepcji wizualnej, obserwacji i doświadczeń. Uczeń:
 - a. wyróżnia w obrazach, ilustracjach, impresjach plastycznych, plakatach, na fotografiach:
 - b. kształty obiektów – nadaje im nazwę i znaczenie, podaje części składowe,
 - c. wielkości i proporcje, położenie obiektów i elementów złożonych, różnice i podobieństwa w wyglądzie tego samego przedmiotu w zależności od położenia i zmiany stanowiska osoby patrzącej na obiekt,
 - d. barwę, walor różnych barw, różnice walorowe w zakresie jednej barwy, fakturę (...).
2. Osiągnięcia w zakresie działalności ekspresji twórczej. Uczeń:
 - a. rysuje kredką, kredą, ołówkiem(...),
 - b. maluje farbami, tuszami przy użyciu pędzli (płaskich, okrągłych) (...).

^[75] <https://fundacja.uniwersytetdzieci.pl/historia-fundacji> (dostęp: 29.11.2023)

3. Osiągnięcia w zakresie recepcji sztuk plastycznych. Uczeń:
 - a. rozpoznaje i nazywa podstawowe gatunki dzieł malarskich i graficznych: pejzaż, (...) nazywa wybrane przykłady dzieł znanych artystów: malarzy (...)."

ZGODNE Z PODSTAWĄ PROGRAMOWĄ Z 2017 R.

Czas trwania zajęć: 45 minut

Cel główny:

Uczeń maluje pejzaż farbami akwarelowymi.

Cele szczegółowe:

Uczeń:

- szkicuje pejzaż ołówkiem,
- dobiera kolory farb odpowiednie do nastroju i pory roku odwzorowanych w pracy,
- łączy kolory i sprawdza, jakie nowe mogą powstać,
- ćwiczy technikę pracy z farbami akwarelowymi,
- rozwija wrażliwość na odbiór sztuki,
- poznaje twórczość znanych pejzażystów, takich jak: Alexandre Calame, Julian Fałat, Bernardo Bellotto zwany Canaletto oraz Joseph Vernet.

Metody pracy: Praktyczne: realizacji zadań twórczych. Samodzielnego dochodzenia do wiedzy: klasyczna metoda problemowa. Metody asymilacji wiedzy: dyskusja.

Pomoce dydaktyczne:

film z mini wykładem, farby akwarelowe, plastikowe paletki lub talerzyki – jeśli farby nie są kosteczkowe tylko wyciskane, papier akwarelowy w formacie a3 min. 250g (min. 2 szt. na dziecko), kubki z wodą, wiaderko z większą ilością wody, szerokie płaskie pędzle (dla każdego), okrągłe pędzle różnej grubości (zestaw dla każdego dziecka), ręczniki papierowe, materiały do zabezpieczenia stolików (np. gazety, folia, cerata), notatniki lub czyste kartki do przygotowania szkicu w plenerze, ołówki, taśma malarska o szer. 2 cm, ramka, projektor, głośniki, komputer.

Przebieg zajęć:

1. Wprowadzenie

Akwarela to technika malarska wykonywana farbami wodnymi. Plamy farby akwarelowej są przejrzyste, niekryjące, lekkie – widać przez nie wcześniej położone kolory. Wymagają innego podejścia niż najbardziej popularne szkolne *plakatówki*. Jak wykorzystać je do malowania pejzażu? Jacy artyści najchętniej sięgali do akwareli? Uczniowie rozpoczną zajęcia zabawą plastyczną. Malując farbami po bardzo mokrym podłożu będą eksperymentować i tworzyć nowe, niebanalne kolory. Następnie wybiorą się na spacer w poszukiwaniu idealnego kadru do naszkicowania swojego obrazu. Po powrocie obejrzą film *Dlaczego artyści malują pejzaże?*. Zainspirowani stworzą swoje własne pejzaże w akwareli.

2. Malowanie na mokrym papierze

Poproś dzieci, aby obficie zmoczyły papier wodą nakładając ją szerokim, płaskim pędzlem. Następnie zachęć je do nakładania na kartkę pojedynczych kolorów podstawowych (żółtego, niebieskiego i czerwonego) i obserwowania, jak rozchodzą się po papierze. Daj dzieciom chwilę na relaksującą i swobodną zabawę kolorem. Instrukcja:

Papier akwarelowy kładziemy na ceracie, bierzemy szeroki płaski duży pędzel i za jego pomocą obficie pokrywamy papier czystą wodą. Woda powinna częściowo wsiąknąć w papier. Kolory należy nakładać cienkimi, okrągłymi pędzlami, maczając je w wybranym kolorze i dotykając delikatnie mokrego papieru. Farba powinna się rozpląwać.

3. Doświadczenie

Jak zmieniają się kolory? Zachęć dzieci do dokładania kolejnych kolorów i obserwowania, jak plamy się przenikają, a kolory łączą.

Zapytaj:

- Co się stanie, gdy blisko żółtej plamy nałożymy niebieską?
- Jaki kolor powstanie, gdy obok niebieskiej nałożymy czerwoną?
- Jaki kolor powstanie, gdy zmieszają się plamy czerwonej z żółtą?

Zapisz na tablicy wnioski dzieci wg przykładu: np. żółty + niebieski = zielony

Po doświadczeniu z kolorami podstawowymi, zaproponuj dołożenie kolejnych barw. Zapytaj o powstałe kolory. Najciekawsze połączenia możesz zapisać na tablicy, wg powyższego wzoru. Gotowe prace pozostawcie do wyschnięcia

na płasko. Jeśli papier w międzyczasie wyschnie, należy ponownie rozprowadzić po nim wodę dużym pędzlem.

4. Spacer z ramkami

Poszukiwanie idealnego kadru W czasie, gdy prace będą wysychać, zabierz uczniów na spacer po najbliższej okolicy szkoły (gdzie będzie dużo zieleni). Zabierzcie ze sobą ramki, które dzieci przyniosły z domu oraz ołówki i czyste kartki. W drodze porozmawiajcie: do czego służą ramki, co mogą przedstawiać obrazy. Po dotarciu na miejsce zachęć dzieci, by wybrały sobie wygodne miejsce i za pomocą ramki znalazły w przyrodzie widok, który chciałby później namalować. Poproś, aby na przyniesionych kartkach naszkicowały widok, który ukazuje ramka. Zachęć do zapamiętania detali, kolorów, które później wykorzystają na swoich pracach.

5. Film^[76]

Dlaczego artyści malują pejzaże?

Wyświetl mini wykład, w którym edukatorki z Muzeum Narodowego w Warszawie opowiedzą o pracach sławnych pejzażystów XIX wieku. Po filmie porozmawiaj z uczniami o obejrzanych pracach. Możesz zadać przykładowe pytania:

- Jak myślicie, jaką porę dnia przedstawiał ostatni obraz? Po czym to poznajecie?
- Jakie rodzaje pejzaży zostały przedstawione w filmie?
- Dlaczego pejzaże powstają też w pracowniach, a nie tylko w plenerze?
- Dlaczego Alexandre Calame malował góry?
- Jak Julian Fałat namalował śnieg? Jakich kolorów użył?
- Co wyróżniało pejzaże Bernardo Bellotto?

Odpowiedzi na wszystkie pytania znajdziesz w filmie. Tytuł ostatniego przedstawionego obrazu, który namalował Joseph Vernet to *Widok portu o rannym brzasku*. To właśnie poranek jest porą dnia, którą uwiecznił malarz.

Link do filmu: <https://youtu.be/WdXa2O9Lvkk> (dostęp: 29.11.2023)

^[76] Film można pobrać ze strony <https://wklasie.uniwersytetdzieci.pl/scenariusz/jak-namalowac-pejzaz/zobacz> (dostęp: 29.11.2023) lub dostępny jest w linku: <https://youtu.be/WdXa2O9Lvkk> (dostęp: 29.11.2023)

6. Aktywność główna

Malowanie pejzaży

Zapowiedz uczniom, że teraz oni wcielą się w pejzażystów, którzy swoje szkice przemienią w akwarelowe pejzaże. Rozdaj uczniom czyste kartki akwarelowe w formacie A3. Na nich powstaną pejzaże na podstawie szkiców, które dzieci zrobiły na spacerze. Pomóż uczniom przykleić kartki do ławek taśmą malarską, aby na pracach powstały zaklejone marginesy i kartka trzymała się blatu. Zanim uczniowie przystąpią do pracy, porozmawiajcie:

- Jaką porę dnia będziecie malować?
- Jakie kolory będą do tego potrzebne?
- Jakie kolory będą dominować w Waszych pracach?

Korzystając z wiedzy nauczyciela opowiedz uczniom o zasadach malowania farbami akwarelowymi.

7. Podsumowanie

Klasowa galeria pejzaży Gdy gotowe prace będą schły, zaproponuj dzieciom swobodny spacer po sali, aby zapoznały się z pracami swoich kolegów i koleżanek. Podsumuj zajęcia dyskusją na temat powstałych prac. Możesz zapytać:

- Co Wasze prace mówią o Was – autorach?
- Jakich kolorów jest najwięcej?
- Czym różni się malowanie akwarelami od innych technik, które znacie?
- Czym są pejzaże?^[77]

^[77] A. Kubik, *Jak namalować pejzaż?* Pozyskano z: <https://wklasie.uniwersytetdzieci.pl/scenariusz/jak-namalowac-pejzaz/zobacz> (dostęp: 29.11.2023)

ZAKOŃCZENIE

TWÓRCZOŚĆ PLASTYCZNA W ASPEKCIE ROZWOJU DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM I MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM

W przedstawionym opracowaniu znalazły się treści odnoszące się do rozwoju sensorycznego i motorycznego dziecka w kontekście twórczości plastycznej. Założeniem autorki było podkreślenie kluczowych znaczeń, wskazanie jaką rolę odgrywa twórczość plastyczna w rozwoju dziecka. Publikacja zawiera także wskazówki do pracy dla przyszłych i obecnych nauczycieli.

Niniejsza praca miała na celu udowodnienie poprawności założenia, że aktywność plastyczna jest niezbędna do prawidłowego rozwoju dziecka wraz ze wskazaniem na zależność między twórczością plastyczną a zakresem motoryki dużej, motoryki małej, integracji sensoryczno-motorycznej oraz podległości, które mają wpływ na wszechstronny rozwój dziecka również w aspekcie poznawczym, wychowawczym i terapeutycznym.

Kolejna teza, wskazywała, że poziom kreatywności i umiejętności plastycznych jest zależny od doświadczanej stymulacji zmysłowej wyniesionej z wczesnego dzieciństwa.

Dalsza supozycja stwierdzała, że edukacja plastyczna jest jedną z ważniejszych form działalności dziecka oraz, że twórczość plastyczna wynika z potrzeb psychicznych przejawiających się we wszystkich formach aktywności i jest motorem rozwoju młodego człowieka.

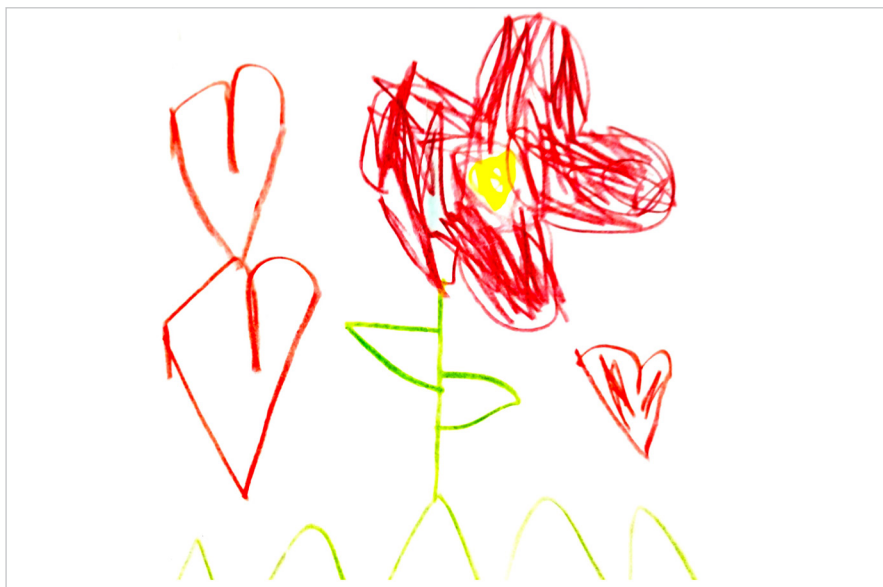
Weryfikując powyższe założenia uznano słuszność stwierdzeń. Określono, że:

1. Edukacja plastyczna ma wpływ na wszechstronny rozwój dziecka. Działania twórcze pobudzają motorykę (zaspokajając potrzebę ruchu), procesy poznawcze (spostrzeganie, myślenie, wyobraźnia, koncentracja uwagi) oraz procesy emocjonalne dodatkowo stymulując zmysły dziecka.

2. Rozwój fizyczny przejawiający się w pracy twórczej dziecka jest zdolnością koordynacji wzrokowo – ruchowej, umiejętnością kontrolowania ruchów ciała i ogólną zręcznością.
3. Działania plastyczne oddają nieocenione przysługi w usprawnianiu ruchów manipulacyjnych dłoni, wspierając i stymulując biologiczne procesy kostnienia i dojrzewania mięśni, szczególnie w obrębie dłoni.
4. Zabawy plastyczne mają liczne wartości kształcące i wychowawcze. Kształtują wrażliwość sensoryczną, usprawniają procesy poznawcze oraz przyczyniają się do rozwoju cech charakteru i postaw społecznych.
5. Twórczość plastyczna, stosowane w niej techniki angażują wszystkie sfery i rodzaje procesów u dziecka.
6. Wykorzystując różnorodne techniki plastyczne stymulowana jest twórczość dziecka, poprzez pobudzanie i rozwijanie dziecięcej oryginalności myślenia, wyobraźnię, zdolności skojarzeniowe oraz pomysłowość.
7. Twórczość plastyczna wpływa na samodzielność, kreatywność, daje poczucie satysfakcji.
8. Trudno wskazać taki aspekt rozwoju dziecka, który nie wiązałby się z korzyściami wynikającymi z podejmowanych przez dziecko działań plastycznych.
9. Zasadne jest także, że praktykując wychowanie przez sztukę istotna jest znajomość rozwoju, sensomotoryki dziecka oraz podstawowych zagadnień wraz metodami i technikami pracy w twórczości plastycznej, co kształtuje kompetencje nauczycieli.

Działalność plastyczna cieszy się wielkim zainteresowaniem u dzieci. Twórcza praca jest dla nich wspaniałą zabawą, dającą radość i zadowolenie. Poprzez tworzenie dziecko wyraża siebie, jest to dodatkowo niezwykle cenna informacja o jego problemach i radościach. Twórczość plastyczna jest najpowszechniejszym zjawiskiem spontanicznej ekspresyjnej działalności dziecka jednocześnie niezmiernie ważnym dla jego rozwoju.

Twórcza praca dziecka jest językiem wypowiadania się tylko jemu właściwym, jest wyrazem nie tylko jego przeżyć uczuciowych, jest czynnikiem harmonii między sercem i rozumem, między wrażliwością i inteligencją, jest jednym z wielu sposobów intelektualnego poznania świata i docierania do głębszego i szerszego jego rozumienia (Z. Słobodzian).

SŁOWNIK POJĘĆ PLASTYCZNYCH WPROWADZANYCH W PRZEDSZKOLU I SZKOLE. TERMINOLOGIA DODATKOWA

W opracowaniu haseł za podstawę przyjęto:

- *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, (red.) K. Kubalska – Sulikiewicz, M. Bielska-Łach, A. Manteuffel – Szarota, Warszawa 2003,
- *ABC wiedzy o plastyce* H. Hohensee – Ciszewskiej, Warszawa 1991 oraz
- *Encyklopedię młodego artysty*, (red.) E. Wójcik, tekst J. Babiarz, Warszawa 2015.

Architektura. Jedna z najważniejszych sztuk plastycznych, obok malarstwa i rzeźby. Oznacza twórcze kształtowanie przestrzeni dla potrzeb człowieka; artystyczne kształtowanie budowli, wystroju ich wnętrz, ogrodów, tj. przestrzeni zielonej na małym obszarze oraz krajobrazu na rozleglejszych terenach – stanowi wówczas część planowania przestrzennego. Komponowanie budowli z elementami przestrzennymi osiedla, jak ulice, place, rzeki, parki – nazywane jest urbanistyką.

Architektoniczna makieta. Przestrzenne, trójwymiarowe odwzorowanie projektowanego dzieła architektonicznego w zmniejszonych rozmiarach (w mniejszej skali) i w materiale zastępczym.

Akwarela. Technika malarska lub farba rozpuszczalna w wodzie, niekryjąca.

Asymetria. Brak lub naruszenie symetrii. Układ, w którym elementy nie są umieszczone po dwóch stronach osi.

Autoportret. Portret twórcy wykonany przez niego samego.

Batik. Dekoracyjna technika plastyczna polegająca na powlekaniu woskiem lub klejem płaszczyzn, które mają pozostać nie barwione, następnie barwienie całości. Służy do zdobienia tkanin, drewna, pisanek.

Ceramika. Przedmioty dekoracyjne i użytkowe wyrabiane z gliny i wypalane.

Decupage. Pochodzi z języka francuskiego i oznacza *wycinać*. Technika ta znana już była plemionom zamieszkującym wschodnią Syberię, które w ten sposób dekorowały groby zmarłych. Chińczycy wykorzystywali tą technikę dekorując meble, lampiony, parawany. Przyklejali kolorowe obrazki do przedmiotów i pokrywali je warstwą lakieru z laki, Europejczycy, zwłaszcza Włosi w XVII wieku używali lakieru z sandaryku (żywica z jałowca i cyprysu). W XX wieku metoda ta stała się ponownie popularna w Stanach Zjednoczonych, zaczęto wówczas zdobić także przedmioty codziennego użytku (toaletki, pudełka, szkatułki, tace, talerze i inne).^[78]

Dynamiczność. Wrażenie ruchu w *układach wizualnych*.

Ekspresja. Uzewnętrzanie przeżyć w widzialnej formie.

Faktura. Budowa mechaniczna powierzchni dzieła malarskiego, graficznego, rzeźby, zależna od charakteru tworzywa, techniki i narzędzi.

Forma dzieła sztuki plastycznej. Formą jest wizualna postać dzieła sztuki plastycznej, w której wyrażone są treści, czyli sensy, znaczenia, nastroje za pomocą środków wyrazu. Wszystko zatem, co podlega bezpośrednio percepcji wizualnej, co dotyczy sposobu wykonania dzieła, komponowania, można nazwać formą.

Harmonia. Zgodność, ład, dopełnianie się, porządek.

Grafika komputerowa. Grafika komputerowa jest dziedziną informatyki, który zajmuje się zastosowaniem systemów komputerowych do generowania i przetwarzania obrazów oraz do wizualizacji różnych danych.

Kontur. Linia, która obrysowuje kształty.

Krajobraz (pejzaż). W malarstwie, grafice i fotografii – wyobrażenie, przedstawienie widoku z natury. Twórca krajobrazów nazywany jest pejzażystą.

^[78] *Encyklopedia młodego artysty*, red. E. Wójcik, tekst J. Babiarez, Warszawa 2015, s. 116–117.

Kontrast. Krańcowa różnica między jakością zjawisk lub przedmiotów (mały – duży, biały – czarny, krzywy – prosty, okrągły – kanciasty) a więc różnice wielkości, kształtu, waloru, koloru, proporcji, faktury.

Ludowa sztuka zwana także sztuką regionalną, czyli twórczość ludzi nieuczonych, wiejskich artystów, rzemieślników. Tworzą oni zgodnie z przekazywaną z pokolenia na pokolenie tradycją. Ważną cechą sztuki ludowej jest to, że wytwory najczęściej nie tylko służyły do ozdoby i podziwiania, lecz były przydatne w codziennym życiu. Pojęcie sztuki ludowej jest bardzo szerokie. Obejmuje ono wszystkie dziedziny twórczości plastycznej znane w sztuce ludowej: budownictwo, rzeźbę, malarstwo, grafikę, rzemiosło artystyczne, ozdoby, przedmioty wykonane np. ze słomy i kolorowych papierów. Każdy region Polski ma swoją odmianę sztuki ludowej. Mogą to być przydrożne figury, kapliczki, drewniane kościoły, chaty.

Malarstwo. Dziedzina sztuk plastycznych znana od zarania ludzkości we wszystkich prawie środowiskach etnicznych i kręgach kulturowych, służyła w ciągu wieków różnym celom i wykształciła bogactwo tematów, metod technologicznych i rozwiązań formalnych, oddziałując też w istotny sposób na inne dziedziny sztuk plastycznych, jak grafikę, rzeźbę (relief), scenografię i rzemiosło artystyczne. Istotą malarstwa jest posługiwanie się linią i barwą (w tym plamą barwną). Przy czym w malarstwie współczesnym coraz szerzej używa się nowych materiałów i sposobów technicznych, stosując, np. collage (kolaż), montaż, a także kształtując powierzchnie zbliżone do reliefu. Przebieg procesu twórczego uwarunkowany jest głównie indywidualnością artysty i jego umiejętnościami technicznymi. Wyrazem inwencji twórczej artysty-malarza jest **obraz**, zasadniczo dwuwymiarowy. Powstaje on w wyniku połączenia wielu czynników, związanych z formą obrazu (kompozycją, kolorytem, fakturą, walorem, modelunkiem) i strukturą materialną (podobrazem, zaprawą, farbą, spoiwem, rozpuszczalnikiem, werniksem, przyborami malarskimi, jak pędzle, szpachle itp.). Obrazy klasyfikuje się podobnie, jak wytwory pozostałych dziedzin sztuki, według między innymi: cech stylistycznych, przynależności do odrębnych kręgów kulturowych, stosunku do rzeczywistości, np. przedstawiające (religijne, mitologiczne, historyczne, batalistyczne, rodzajowe, portret, martwa natura) i abstrakcyjne (bezprzedmiotowe), rodzaju podłoża, np. tablicowe;

zastosowanej techniki, tematyki (o kreślonym temacie przedstawienia), czy charakteru użytej gamy barwnej.^[79]

Mandala. Szczególny rodzaj obrazu, należący do kultury orientalnej, zawiera symboliczne przedstawienie światła, pełni rolę mapy medytacyjnej oraz funkcję obiektu kultowego. Podstawowa forma: kwadrat wpisany w koło (koło oznacza czas, kwadrat – określone miejsce w przestrzeni).

Motyw jest częścią składową ornamentu i powstaje z kilku składowych prostych elementów, np. krzyżyk złożony z kilku linii prostych, linia faliasta, itp. Łącznikiem, który zespala jest rytm. Wśród motywów wyróżniamy motywy pasowe i ośrodkowe. Motywy pasowe są zdobniczym rozwinięciem linii. Będą to linie proste, faliste, zygzakowate, ciągłe i przerywane. Motywy ośrodkowe stanowią ozdobnicze rozwinięcie punktu i nawet wówczas, gdy składają się z elementów liniowych, wyrażają raczej płaszczyznę. Będą to wszelkie gwiazdy, koła, kwiaty, figury geometryczne.

Odcienie barw. Różnice w skali jasności i temperatury barw o tej samej jakości (kolor).

Ornament jest zdobniczym podkreśleniem płaszczyzny, na której występuje. W zależności od rodzaju motywów i ich układów wyróżniamy ornamenty ośrodkowe, pasowe, szachownicowe i wstęgowe.

Pastel. Farba (lub technika malarska. Kreda, gips, z małą ilością spoiwa i barwnikiem, w postaci cienkich pałeczek. Kolory rozbielone, delikatne.

Portret/autoportret. Przedstawienie malarskie, rzeźbiarskie, graficzne bądź rysunkowe wyglądu konkretnego człowieka (modela) – z profilu, frontalnie lub w *trzech czwartych* tj. częściowo zwrócony w bok. Wyróżnia się następujące ujęcia portretowe: wizerunek głowy, popiersie, półpostać, ujęcie cało postaciowe. Autoportret to portret artysty wykonany przez niego samego

Rysunek. Dziedzina sztuk plastycznych, w której podstawowym środkiem wyrazu jest kreska. Rysunek jest śladem narzędzia. Może być obrazem lub stanowić szkic. Techniki: ołówek, kreda, węgiel, tusz, flamaster, głównie na papierze. Może być konturowy, cieniowany kreską, lawowany (czyli zamalowany w niektórych partiach rozwodnionym tuszem lub farbą), uzupełniony plamą lub kolorem.

Rytmem określamy miarowe powtarzanie elementów lub motywów.

^[79] Słownik terminologiczny sztuk pięknych, dz. cyt., s. 246–247.

BIBLIOGRAFIA

Symbol. Znak w postaci przedmiotu lub formy umownej użyty zamiast werbalnego określenia treści.

Rzeźba. Dziedzina sztuk plastycznych, której dzieła, również zwane rzezbami, są kompozycjami trójwymiarowymi, nie mającymi na ogół funkcji użytkowych. Dzieło rzeźbiarskie może być wolnostojące, czyli niezależną, która może być ustawiona gdziekolwiek (w przypadku rzeźb figuratywnych – rzeźba pełnoplastyczna, rzeźba pełna) lub skomponowane łącznie ze swym tłem (relief).

Szkic. To wstępny rysunek, który ma zobrazować w bardzo ogólny sposób rzecz lub postać, która będzie namalowana lub wyrzeźbiona. Zadaniem szkicu ma być przedstawienie proporcji przedmiotu lub postaci i ich usytuowania na papierze, płótnie czy w przestrzeni. Szkic do obrazu wykonuje się zazwyczaj za pomocą ołówka, czarnej kredki, tuszu, węgla, sepii (barwnik z gruczołu wątroby) lub innego jednokolorowego materiału, a szkic do rzeźby w glinie, plastelinie lub wosku.

Temperatura kolorów. Podział na *ciepłe* i *zimne* tonacje barwne.

Wernisaż. Uroczyste otwarcie wystawy z konferencją i zaproszeniem gości.

Zabytek sztuki. Dawne dzieło sztuki.^[80]

KSIĄŻKI I ARTYKUŁY W CZASOPISMACH:

Aksman J., Gabzdyl J., *Innowacyjny model kształcenia edukacji plastycznej. Klasa I*, Kraków 2015.

Ayres A. J., *Dziecko a integracja sensoryczna*, Gdańsk 2015.

Bee H., *Psychologia rozwoju dziecka*, Poznań 1998.

Brzezińska A.I., Applet K., Ziółkowska B., *Psychologia rozwoju człowieka*, Gdańsk 2015.

Cieślak J., Drozdowska M., Malinowski A., *Zjawiska rozwoju biologicznego człowieka* [w:] Malinowski A., Strzałka J. (red.), *Antropologia*, Warszawa-Poznań 1985.

Cybulska – Piskorek J., *Twórczość plastyczna dziecka w wieku przedszkolnym*, Warszawa 1976.

^[80] H. Hohensee – Ciszewska, *ABC wiedzy ...*, dz. cyt., s.41.

- Denisiuk L., Milicerowa H., *Rozwój sprawności motorycznej dzieci*, Warszawa 1969.
- Dudzińska I. (red.), *Wychowanie i nauczanie w przedszkolu*, Warszawa 1983.
- Dymara, B., *O człowieku trójskrzydłym [w:] B. Dymara (red.). Dziecko w świecie sztuki*, Kraków 2010.
- Eliot L., *Co tam się dzieje? Jak rozwija się mózg i umysł w pierwszych pięciu latach życia*, Poznań 2003.
- Hohensee – Ciszeńska H., *ABC wiedzy o plastyce*, Warszawa 1991.
- Jabłońska A., *Techniki plastyczne dla dzieci*, Warszawa 2004.
- Kaczmarek L., *Nasze dziecko uczy się mowy*, Lublin 1977.
- Klim-Klimaszewska A., *Pedagogika przedszkolna*, Warszawa 2005.
- Kluska A., *Zajęcia plastyczne a rozwój przedszkolaka*, *Bliżej Przedszkola* nr 82–83, 2008.
- Kościelicki S., *Współczesna koncepcja wychowania plastycznego*, Warszawa 1975.
- Kubalska-Sulkiewicz K., Bielska-Łach M., Manteuffel – Szarota A., Warszawa 1966.
- Lam W., *Sztuka dziecka i jej naturalny rozwój*, Warszawa 1960.
- Lelonek M., Wróbel T. (red.), *Praca nauczyciela i ucznia w klasach 1-3*, Warszawa 1990.
- Lewis G., *Jak wychowywać utalentowane dziecko*, Warszawa 1998.
- Leżańska W., Płociennik E., *Pedagogika przedszkolna*, Warszawa 2021.
- Lowenfeld V., Brittain W.L., *Twórczość a rozwój umysłowy dziecka*, Warszawa 1977.
- Łapot-Dzierwa K., *Techniki plastyczne w pracy z dziećmi*, Kraków 2018.
- Mass V.F., *Uczenie się przez zmysły. Wprowadzenie do teorii integracji sensorycznej*, Warszawa 1998.
- Mazepa-Domagała B., *Kompetencje artystyczno-wartościujące nauczycieli wczesnej edukacji w kontekście edukacji kulturalnej i procesu kształcenia plastycznego dziecka w młodszym wieku szkolnym*, *Chowanna* 2, 93-15, 2013.
- Natorff A., Wasiulak K., *Wychowanie plastyczne w przedszkolu*, Warszawa 1990.
- Piotrowska-Madej, Żychowicz A., *Smart Hand Model. Diagnostyka i terapia ręki u dzieci*, Gdańsk 2017.
- Popek S.L., *Analiza psychologiczna twórczości plastycznej dzieci i młodzieży*, Warszawa 1985.
- Popek S.L., *Psychologia twórczości plastycznej*, Kraków 2010.
- Przetacznik-Gierowska M., Makiełło-Garza G., *Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego*, Warszawa 1985.
- Robinson K., Aronica L., *Kreatywne szkoły. Oddolna rewolucja, która zmienia edukację*, Gliwice 2020.
- Szmidt K. J., *Pedagogika twórczości*, Gdańsk 2007.
- Strelau J., Jurkowski A., Putkiewicz Z., *Podstawy psychologii dla nauczycieli*, Warszawa 1996.
- Szewczuk W. (red.), *Encyklopedia psychologii*, Warszawa 1998.
- Szuman S., *Sztuka dziecka. Psychologia twórczości rysunkowej dziecka*, Warszawa 1990.
- Taraszkiewicz M., *Jak uczyć jeszcze lepiej! Szkoła pełna ludzi*, Poznań 2001.
- Wieczór E., Szmalec J., Brzuzy G., *Sensoryka i motoryka w rozwoju dziecka w uczeniu się w aspekcie terapii integracji sensorycznej*, Warszawa 2019.

- Wiśniewska M., Plandowska M., Mikler-Chwastek A., *Biomedyczne podstawy rozwoju dziecka dla studentów pedagogiki, opiekunów w żłobku i nauczycieli wychowania przedszkolnego*, Warszawa 2021.
- Wojnarowska B., Kowalewska A., Izdebski Z., *Biomedyczne podstawy kształcenia i wychowania. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2010.
- Wójcik E., *Encyklopedia młodego artysty*, Warszawa 2015.
- Zawada E., *Wychowanie przez sztukę kontekście edukacji plastycznej dziecka w młodszym wieku szkolnym*, Bielsko-Biała 2001.
- Żebrowska M., *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, Warszawa 1986.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- <https://fundacja.uniwersytetdzieci.pl/historia-fundacji>
- <https://www.zeberka.pl/moda/zrob-to-sama-korale-z-masy-solnej-i-lnu-foto/>
- <https://youtu.be/WdXa2O9Lvkk>
- Kinas A. (2016), Etapy rozwoju rysunkowego dziecka. Pozyskano z <https://malezuchy.wordpress.com/2016/03/02/etapy-rozwoju-rysunku-dziecka/>
- Kowalska D.(2020), Znaczenie twórczości plastycznej w rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym (doi.org/10.4467/20801335PBW.20.014.14109).
- Kubik A., Jak namalować pejzaż? Pozyskano z: <https://wklasie.uniwersytetdzieci.pl/scenariusz/jak-namalowac-pejzaz/zobacz>
- Podstawa programowa wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej komentarzem (2017). Pozyskano z <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/wychowanie-przedszkolne-i-edukacja-wczesnoszkolna.-pp-z-komentarzem.pdf>

AKTY NORMATYWNE

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnościami intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. poz. 356, z 2018 r. poz. 1679, z 2021 r. poz. 1533, z 2022 r. poz. 609 i 1717 oraz z 2023 r. poz. 312 i 1759). Pozyskano (22.11.2023) z <https://prawo.vulcan.edu.pl/przegdok.asp?qdatprz=22-11-2023&qplikid=4228#P4228A33>

Wydawnictwo Akademii Nauk Stosowanych
WSGE im. A. De Gasperi w Józefowie
05-410 Józefów, ul. Sienkiewicza 4
tel./fax: (48) 22 789 19 03
wydawnictwo@wsge.edu.pl
ISBN: 978-83-970303-1-2

